

PARASZTSZOCIALIZMUS

RUBINEK GYULA

AZ ORSZÁGOS MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLET
ÜGYVEZETŐ-TITKÁRJA

BUDAPEST

„PÁTRIA“ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG KÖNYVNYOMDÁJA

1895.

ELŐSZÓ.

A múlt évi június hó 20-án tartott Országos Magyar Gazdasági Egyesületi igazgató választmányi ülés elhatározta, hogy az alföldi munkásmozgalomból folyólag az agrárszociális bajok orvoslásának módozatait az egyesület téli ülészakának programújába felveszi, s egyúttal megbízta csekélységemet, hogy a nyár folyamán a helyszínén szerzett tapasztalatok s az eddig ez irányban felmerült javaslatok megfelelő felhasználásával, előterjesztésekkel éljek.

A nyert kitüntető megbízás folytán két Ízben két, illetve egy hetet töltöttem az agrár-szociális munkásmozgalmak színterén. Célom volt mindenk előtt helyes tájékozottságot szerezni a tényleges állapotok felől, de különösen megbízható adatokkal szolgálni, melyek alapján az általam ajánlandó orvoslási módozatok megfelelő világításban s elfogadható alakban tűnjenek fel.

Tulajdonképeni feladatomból tehát a sokoldalú s meglehetősen célzatos hírek és híresztelésekkel szemben, melyek különösen a leggyakrabban tévesen informált napisajtó hasábjain láttak napvilágot, az anyaggyűjtést tűztem ki, mely anyag nemcsak a jelen általam benyújtandó, de a jövő ez irányú tanulmányoknak is megbízható támpontul szolgáljon addig, míg megbízhatóbb adatokkal nem rendelkezünk.

Bármennyire igyekeztem is e kitűzött feladatnak megfelelni, a rendelkezésemre álló idő rövidege nagyban akadályozott abban, hogy az anyaggyűjtést és a helybeli viszonyok tanulmányozását, mint az eredetileg tervem volt, az alföldi agrárszociális mozgalmak egész színterére, tehát Békés, Csanád és Csongrád megyék egész területére kitérjesszem. Három heti siettetett utazás daczára alig bírtam Békés megyét két járás, a szarvasi és gyomai kivételével bejárni, míg Csanád és Csongrád-

megyéknek jelentéktelen kis részét utazhattam csak be, s meg kellett elégednem a főbb góczpontok felkeresésével. Egyrészt annak kérem tulajdonítani, hogy jelentésemben túlnyomókéig Békésmegyével foglalkozom, de a vezérlő főindok e megye előtérbe helyezésénél az is volt, hogy e megye volt bölcsője az agrár-szociális mozgalomnak s ez a melegágya a jelenben is az ő specziális viszonyaiból folyólag.

Hogy az adatszerzés módját különösen azok megbízhatósága szempontjából megvilágítsam, röviden jelzem, hogy a közigazgatás tisztviselőin kívül, mint alispán, szolgabírák, jegyzők, csendőrség stb., érintkeztem lelkészekkel, tanítókkal, gazdákkal, gazdatisztekkel, gazdasági egyesületekkel s magukkal a munkásokkal épp az aratási munkálatok közepette, majd ősszel a Csongrád és Szentes közötti tiszai munkálatoknál, hol több mint ötezer munkást foglalkoztatott a szabályozás.

Az állapotokra jellemző, hogy sok helyen csak az ellentmondások kombinálásából tudtam a valót megállapítani, mert a helybeliek az igazság elpalástolása, a tények leplezése és a helyzet szépítésével vélnék a desolut állapotokon segíthetni.

Meleg köszönettel kell megemlékeznem dr. *Fábry* Sándor, Békés vármegye alispánjáról, ki minden tekintetben, de különösen a statisztikai adatok beszerzésénél segítségemre volt, a mennyiben tanulmányom mellékletét képező VII. táblázathoz az adatokat a közigazgatás útján beszerezte s rendelkezésemre bocsájtotta.

Az a kedvező fogadtatás, a melyben a napi sajtó a „Köztelek“ mellékletekép megjelent tanulmányomat részesítette s számtalan sürgető felszólítás arra készítetett, hogy azt külön könyv alakjában, némileg átdolgozva, a nagyközönségnek is hozzáférhetővé tegyem.

Kötelességem ez, úgy vélem, azért is, hogy a paraszt szocializmus kérdésében szerzett tapasztalataim minél szélesebb körben terjedjenek, ami csak ez aktuális kérdés tisztázására vezet.

Budapest, 1895. április hó.

Szerző.

BEVEZETÉS.

Az alföldi agrár-szociális mozgalmak története nem messze nyúlik vissza a múltba. Az 1891-ik év volt az, a mely kitörésre hozta a dolgot. Hogy ezt megelőzőleg az agitáció nem volt régi keletű, bizonyítja az, hogy maguk a helybeliek voltak leginkább meglepve az elégedetlenség ilyen nyilvánulása fölött..

A magyar agrár-szociális irányú munkásmozgalmak történetét különben érdekesen és hüen írta meg dr. *Gaál* Jenő az akadémia felszólítására még a kitörés esztendejében, ki mint az ottani viszonyokkal ismerős, leghivatottabb volt a helyzet hü feltárására. Az általa előadottakhoz csak annyit óhajtok hozzáfűzni, hogy a munkásmozgalomnak az erőszakoskodásig való fejlődésében nagy része volt a közigazgatási közegek tapintatlansága s tájékozatlanságának, mert a mozgalom 1891-ben tulajdonkép nem volt még a kitörésre érett. Igaz másrészt mintegy vigaszul felhozhatjuk, hogy a dolgoknak a kitörésig való fejlődése volt az, mely az alföldi társadalmat fenyegető vészre a közfigyelmet felhívta annyira, hogy most már az illetékes faktorok mint kormány és parlament is komolyan foglalkozni kénytelenek a nemzetközi szociálista izgatásokkal s az ezek sikerét előmozdító körülményekkel.

Az orosházi, békés-csabai és battonyai munkáslázadásokat három éves szünet után követte a hódmezővásárhelyi, a hol még határozottabban konstatálható, hogy a kitörést a hatóság nem indokolt erőszakoskodása idézte elő.

A törvény szigora lehiitőleg hatott a felizgult kedélyekre, de vajmi nagyot csalódnék az, a ki a helyzet nyugalmából a viszonyok javultára következtetne.

Az elégedetlenséget előidézett okok ma még fokozottabb mértékben meg vannak, sőt csak súlyosbítja a helyzetet a múlt év silány termése. A helyzet sokkal komolyabb mint valaha volt, mert az erőszakkal elnyomott mozgalmak s a betiltott munkáskörök és népgyűlések csak fokozzák az elkeseredést.

Aki a fáradságot s időt nem kíméli, érdekes megfigyeléseket szerezhet az Alföld szívében. Bizonyos nyomott hangulat uralkodik

a kedélyeken, mely gyaníttatni engedi, hogy az egyik fél tart valamitől, a másik meg remél valamit. Az elnyomott, de állandóan élesedő antagonizmus természetes következménye.

Az első kitoréstől a múlt évig nem történt semmi a baj leküzdésére az erőszakos intézkedéseken kívül, s ez időszak ép elég volt arra, hogy a szociálisztikus eszmék a három inficziált megye minden egyes községében tért foglaljanak.

Csodálatos hódítása az eszméknek e szerény s igénytelen munkásnép között, hogy mindhárom megye, minden községe ugyanazon egy időben, ugyanazért rajong, ugyanazt kérelmezi és sürgeti.

A munkáskörök megalkotása s ezek utján egy alföldi munkásszövetség létesítése volt a jelszó. Hogy mit jelent ez az Alföldre nézve, aki az ottani viszonyokkal ismerős, könnyen elképzelheti. Ha a hódmezővásárhelyi zavargás újból fel nem izgatja az ország kedélyét s fokozottabb mértékben nem hívja fel a közfigyelmet az alföldi munkásmozgalmakra, úgy ma nem valószínű, hogy egy az egész Alföldet felölelő, tökéletesen szervezett, internácziális munkásszövetséggel állanánk szemben, mely mint állam az államban az Alföld egész társadalmát és közgazdaságát végveszélyvel fenyegetné.

Uraim! nem lehet és nem szabad kicsinylenünk a jelenségeket. A munkások ezrei egy oly nagy hatalom, melylyel a mai társadalomnak és államnak számolnia kell, még pedig vele és nem ellene.

Az Alföld termékeny vidékét nagy parasztvárosok népesítik, melyekben a parasztszociálizmus lábrakapását nincs a mi ellen' súlyozza, mert nincs meg az intelligens középosztály, mely példájával, intelligenciájával a népre mérséklőleg, művelőleg hatni tudjon.

Az Alföldön csak nagybirtokos, hivatalnok és paraszt van. Az intelligens középbirtokos osztályt, mely a fennálló társadalmi rend legnagyobb biztosítója, az Alföldön hiába keressük s a mi van, az is pusztul, elnyeli az *omnipotens parasztinvázió*. Ez a jövő képe. Egyfelől a legterméketlenebb paraszt konzervativizmus a birtokos osztály részén, másfelől a szociális és kommunisztikus eszmékkel telített munkásproletárok. Mindkettő veszedelmes a mai rendezett társadalmi viszonyok mellett, az első mert nem áldozatkész és improduktív, a másik mert a mai társadalmi rendnek határozott ellensége, sőt a közös tulajdon eszméjének árnyalatait is rejti magában.

A csongrádmegyei szocialista munkások határozottan kommunisztikus elveket vallanak, a szentesiek már fel is osztották egymás között a határt egyenlő részekre, csak a vezér kapta részét a legkiemelkedőbb helyen, de egyenlő nagyságban.

Az ugyan vigasztaló, bár gyenge vigasz, hogy az elégedetlen munkáselem egyáltalában nincs tisztában sem a szociálistikus, sem a kommunisztikus eszmékkal, annyi azonban tény, hogy a helyzet tarthatatlanságát valamennyien érzik, mert érezniük kell, s ez az a mi az összetartás leghatalmasabb rugója.

Legyen szabad még annyit említenem, hogy a mozgalmak góczpontjain a munkáskörök még ma is fennállanak jóváhagyott alapszabályok nélkül, de a melyek különbül betartatnak a résztvevők által, mint másutt a jóváhagyottak s hogy a gyűlésezések még ma is folynak, különösen a tél folyamán, midőn munka hián a munkásnép jóformán rá van utalva az ilyenmő szórakozásra, mely megmételyezi szivét, de hizlalja fantáziáját a soha nem teljesülő birtokszerzés reményével.

Igaz ugyan, hogy az éber hatósági felügyelet folytán az elégedetlenség tulajdonképpen szítói a budapesti és az aradi szociális vezérek távol tartatnak a munkásnéptől, de nem lehet eltiltani a „Népszaváét, mely több ezer példányban jár az Alföldre s valóssággal napi csemegéjét képezi a munkásnépnek s nem a röpiratok ezreit, melyek a helybeli munkásvezérek által olcsó pénzen jutnak a munkásnép kezébe.

A baj tehát még meg nem szűnt s a veszély imminens. Érzi ezt legjobban a munkásmozgalmakkal sújtott vidék, melynek hatósága és társadalma egymásután kérvényez kormánynál, képviselőháznál, hogy ne csak a vést távoztassa el magától, hanem újabb kitérés esetén a felelősséget is másra hárítsa.

Téves azonban azt hinni, hogy ez tisztán helyi kérdés, az Alföld specziális baja, mert igaz ugyan, hogy helyi viszonyokban rejlik a baj csirája, de azért az alföldi agrár-szociális munkásmozgalmak az egész ország nyugalmát és társadalmát veszélyeztetik, s így kötelessége nemcsak a törvényhozásnak, hanem az egész társadalomnak, hogy foglalkozzék e kérdéssel.

A három megye szűk határát már is túllépte a mozgalom, mert hisz a munkások elégedetlenségének okai majdnem általánosak, így Bihar, Arad és Temes, újabban Tolna megyék egy része szintén inficziált, sőt Debreczen város közigazgatási bizottsága múlt év első felében jelentésében kénytelen a földművelésügyi miniszternek az alábbi jelentést beterjeszteni:

„A mezőgazdasági munkáskérdés s különösen az agrárszociálistizmus hullámverései ide, *Debreczenbe* is elhatottak már. Hihetőleg a környékről jövő földmunkások, téglavetők terjesztik a maszlagot, a mely dúsan burjánzik. *Minkásgyűléseket tartanak, szervezkednek.* E körülmény kihatással van összes mezőgazdasági életünkre, mert

időket haladó emlékezet óta nem voltak a mezőgazdasági *munkások oly magasak*, mint az idén, Aztán itt is tért kezd hódítani a 8 órai munkaidő követelése. — Hogy e tényezők hova vezetnek, vajmi nehéz lenne megjövendölni. Alacsony terményárak roppant magas munkabér. Roppant magas bérletárak, a birtok árának rohamos emelkedése, mely sehogy sem áll arányban annak tiszta jövedelmével, hogy hova vezetnek, ki tudná eldönteni? Egy tény, ha a mezőgazdaság szenved, szenved az egész közigazdasági állapot.“

Az alföldi szociális mozgalom azonban *első sorban agrárkérdés* mert a bajok kútforrása a kenyér, a kereset hiánya, nagyrészt csak mezőgazdasági úton oldható meg, s *összefügg az ország általános mezőgazdasági helyzetével is.*

Az agrárszociális mozgalom egy másodlagos tünet, s eredendő oka *a mezőgazdaság súlyos helyzete, mely egyaránt nyomja a gazdát és a munkást.* Ez az elégedetlenség szülője s ez adja meg az *agrárjelletet* tulajdonkép az egész mozgalomnak.

Az Alföldről általában el van terjedve a nézet, hogy szorgalmas munkásnép lakja, mely békés és csendes természetű, és sorsával megelégedett. Ez utóbbi nézet annál is inkább elfogadhatónak látszott, mert hiszen a magyar Kánaán, az Alföld fogalma úgy a bel- mint a külföld előtt az Eldorádó névvel egy jelentőségű volt, s különösen az első munkásmozgalmak jelentkezése bámulatba ejtette a világot s effemer értékű jelenségnél alig tulajdonított neki bárki is nagyobb jelentőséget.

Az állandó elégedetlenség, a mozgalom terjedése, a munkások követelésének formai hangoztatása azonban mindinkább megérlelte a meggyőződést, hogy itt a következetes izgatásnál sokkal mélyebben fekvő okokra kell visszamennünk, ha ez alapján nyugodt vérmérsékletű s dolgos nép elégedetlenségét kifürkészni óhajtjuk, így azután rövid idő alatt az alföldi munkásmozgalmaknak valószínű irodalma keletkezett, mely körülmény nagyban megkönnyíti helyzetem annyiban, hogy az elégedetlenség okainak tárgyalásánál nem szükséges annyira a részletekbe bocsájtkoznom, mert azok már jó részt ismertek s több helyet szentelhetek a javaslatoknak, melyek a helyzet javítását célozzák.

E körülmény teszi lehetővé azt is, hogy mellőzve a kitérés történeti részét, egyenest utaljak azokra a bajokra és hiányokra, a melyek az alföldi békés nép elégedetlenségét a kitérésre érlelték.

E szempontból kiindulva tanulmányomat az agrár-szociális mozgalmak fő előidéző okaihoz mérten a következőkép véltem helyesen beosztani:

- I. A munkahiány.*
- II. A vagyon és birtokszerzés nehézsége.*
- III. Közterhek aránytalansága.*
- IV. A közigazgatás lanyhasága s hiányai.*
- V. Uzsora, robot és perczentuáció.*
- VI. Gondoskodás hiánya.*
- VII. Nép gyűlések, munkáskörök.*
- VIII. A szocialista sajtó.*
- IX. Befejezés.*

Az egyes fejezetekben nemcsak az okokat, de az azok megszüntetését célzó intézkedéseket is tárgyalom, míg a befejezésben az intézkedések kombinatív képét adom.

I. A munkahiány.

Az alföldi agrárszociális mozgalmaknak kétségtelen legfőbb indító oka a munkahiány. Ez okozta azt, hogy az Alföldnek példaszzerű békés népessége sorsával való elégedetlenségének nálunk oly szokatlan módon adott kifejezést.

Ha a munkásnak munkája, keresete volna, bizonynyal nem zavarogna, az üres gyomor az elégedetlenség szülője.

Midőn tehát az agrárszociális kérdés okaival és orvosszereivel óhajtunk foglalkozni, első sorban a munkahiány az a mi kell, hogy megragadja figyelmünket. Mig más vidékeken a munkáshiányról panaszkodnak, addig feltűnő, hogy az Alföldön, munkahiány uralkodik. És ez mintegy önkénytelenül azt a gondolatot ébreszti a tanulmányozóban, hogy nem-e valamelyes specziális okok azok, a melyek ez abnormis viszonyokat előidéznek. S az Alföldnek ezen a részén kétségen kívül nagyon is specziális viszonyokkal állunk szemben, úgy közgazdasági mint társadalmi téren.

Óriási kiterjedésű latifundiumok mellett népes, de földbirtoknélküli községeket találunk, mi arra enged következtetni, hogy ott a birtokmegosztás természetes folyamata valamely oknál fogva lassúbb, vagy egy újabb keletű telepítvénynyel állunk szemben.

Ez irányban teljesen megvilágítja a helyzetet Békésmegye birtokmegosztása és ennek története.

A III. és IV-ik táblázat elének tárja Békésmegye birtokmegosztását úgy két holdakban, mint %-okban községenként csoportosítva.

E táblázatok kitüntetik, hogy vannak egyes községek, mint Uj-Kigyós, Gyulavári, Bánfalva, Nagy-Szénás, Sámson, Kondoros, a melyek lakosai földbirtokkal egyáltalán nem, vagy a lakosság nagy számához mérten csak csekély mennyiségűvel rendelkeznek.

De legvilágosabban beszélnek a IV-ik táblázat %-os kimutatásai, melyekből kitűnik, hogy Békésmegye 23 községéből 13 községben az 1000 holdon felüli birtokok a község határának 40%-át meghaladják. S tény, hogy az Alföld e nagybirtokai mind szilárd kezekben vannak, úgy, hogy azokat bátran kötött forgalmú birtokok gyanánt tekinthetjük.

Mielőtt a birtokmegosztás eme abnormitását mérlegelném, a megosztás magyarázatát kell adnom, a mi csak úgy lehetséges, ha röviden érintem Békés vármegye történetét.

A török hódoltság megszűntével, a mely 1695-ben ért véget tehát 300 évvel ezelőtt — Békésmegye egy gazdátlan pusztaság volt, a melyről csak az 1715-ik évi 92. t.-cz. mondta ki, hogy Békés vármegye újból létezik.*)

1717-ben az egész megye területén 294 drb. ló, 938 drb. ökör, 1041 drb. tehén, 401 drb. sertés, 455 drb. juh találtatott a hivatalos összeírás szerint és a lakosság tulajdonában levő összes gabona, állatok továbbá az épületek, szóval az egész vagyon becsértéke 46.520 irtot tett ki.

Elképzelhető, hogy e teljesen néptelen terület, a mely a vizek járásának szabadon volt kitéve és jóformán egész éven át mocsárt képezett, értéket nem igen képviselt. így történt azután, hogy 1723-ban kelt adománylevelél érteimében az egész megye bizonyos *Haruckern* János György linczi. születésű csász. kir. élelmezési biztos és udvari kamarai tanácsosnak adományoztatott oda 24.000 frtnyi követelése fejében, a melyre még 13.000 frtot kellett reáfizetnie. így tehát Békés vármegyét 37.000 írtért vette meg *Haruckern* János.

Egész Békésmegye területe egy kézben összpontosult, s midőn Békés vármegye birtokmegosztását tárgyaljuk, e körülményt szem elől tévesztenünk nem szabad.

Haruckern János birtokai termőképességének fokozása érdekében nagyon sokat tett, és főgondja oda irányult, hogy telepítvényesekkel, munkáskezekkel lássa el birtokait.

Ez időtájt települtek *Orosháza*, *Szarvas*, *Gyoma*, *Öcsöd*, *Tarcsa*, *Vésztő* és *Elek*, a mely utóbbi ma Arad, előbbi Jász-Nagy-Kun-Szolnok megyéhez tartozik.

A *Haruckern* család férfiága csakhamar kihalt és így a Békésmegyei terjedelmes birtokok leányágon *Wenckheim*, *Károlyi*, *Sztáray* és *Apponyi* grófokra származtak át.

Ez utódok, különösen a mint a Tisza és Körös szabályozási munkák mind nagyobb területeket mentesítettek az árvíztől, szintén igyekeztek különösen munkások betelepítése által, a föld jövedelmezőségét fokozni, csakhogy, míg a *Haruckern*-féle telepítéseknél a betelepítettek földbirtokot nyertek s nemcsak az úri jogok élvezetében hagytak meg, hanem állandóan segíyeztettek a földesurak által, hogy megerősödhesse; addig az új telepítvények csak

*) „Békésmegye“ Írta dr. Gaál Jenő.

munkásközséget alkottak, melynek határa a község utolsó ház-helyével megszűnt, azaz az indító ok pusztán az volt, hogy napszámoskezet biztosítva maguknak, az uradalmi földet megművelhessék.

E telepítési rendszernek a következménye azután az, hogy ma vannak 3—4000 lakost számláló nagyközségek, a melyeknek határa nem haladja meg az 1000 holdat.

Igaz, hogy a múltban az ilyen telepítés egyáltalán nem volt hátrányos, vagy legalább annak közgazdasági és társadalmi hátrányai előre láthatók nem voltak, mert nemcsak az újonnan telepített községek lakói, de a birtokkal bíró községek munkásai is a nagyterjedelmű uradalmakban mindenkor munkát kaptak, és kenyerüket könnyen megkereshették, úgy hogy e kereset nemcsak a megélhetést biztosította, de még félre is tehettek belőle.

A mint azonban az uradalmak részint a gazdasági gépek alkalmazásával, részint a közgazdasági viszonyok változása és nem csekély részben a szabályozási munkák befejezése folytán biztosabb termelés következtében a régi gazdálkodási rendszeren változtattak, s a részes munkát mind kisebb térre szorították, az aratás idejét megrövidítették, a részes nyomtatást gőzcseplővel helyettesítették stb. stb. az előbb említett telepítési rendszer hátrányai mind érezhetőbökké lettek a *munkahiány révén*; mert ez a nagybirtokok által körülvelt munkásnép egyenest a nagybirtokra volt és van utalva, és ha az öt munkával ellátni nem képes, nem is tud más keresethez jutni.

Maga tehát a telepítési rendszer járult hozzá a mezei proletariátus megteremtése és szaporításához.

A telepítvényesnek az ily telepítési rendszer mellett erkölcsi kötelessége — mint azt *Hensch Árpád* közgazdasági írónk „Jószágberendezés és kezelés tanában“ helyesen kiemeli a telepeseket munkával ellátni, mert különben nyomorba süllyednek s minthogy vagyon s különösen földbirtok szerzésére alkalmuk nincs, holtiglan földhöz ragadt szegénységre lévén utalva, munkájokban megbizhatlanok, sorsukkal elégedetlenek s így hozzájárulnak a legveszedelmesebb mezei proletariátus növeléséhez,

Az alföldi telepítésekkel egyidejűleg Pestmegyében is alakultak munkáskolóniák, melyek ma virágzó falvak elégedett lakossággal, ami e telepítési rendszer mellett szól. S igaz is. Nem a telepítési rendszer rász, hanem annak alkalmazása. Amíg Pestmegyében nagy kiterjedésű határral bíró községek telepítettek le munkáskolóniákat szintén csak azon célzattal, hogy a községtől távol eső földek megművelésére olcsó munkáskezet nyerjenek, addig az Alföldön egyesek nagykiterjedésű birtokaik közepére telepítettek, hol latifundiumok

által körülzárva a terjeszkedésnek mesterséges gátak állottak útjában. Mindkét helyen a telepítvény népessége nagy arányokban szaporodott, de míg Pestmegyében az anyaközség viselte a zsenge csemete közigazgatási terheit, míg az önaratából szárnyra nem kelt s míg a telepítvényeseknek módjukban volt a községüket környező kisebb-nagyobb birtokokat összevásárolni, terjeszkedni s idővel önálló határu községet leremteni; addig az Alföldön a népesség szaporodott ugyan, a telepítvény nagy községgé fejlődött, de földre, határra szert nein tehetett a latifundiumok közepette. így fejlődött ki az anatonizmus a munkásközségek és az öket környező latifundiumok tulajdonosai között, mert míg utóbbiak féltékenyen nézik a községek hatalmas fejlődését s a mind határozottabb formában felszínre jutó terjeszkedési vágyat, addig másrészt a községek elfeledve a múlt jótékonyágát, melyben elődeik részesültek a betelepítés folytán, csak nyomorukat látják s azt, hogy minden a föld szerzésre irányuló törekvésük hiú.

És ez áll nemcsak Békésmegye, hanem az egész tiszántúli Alföldre vonatkozólag.

Az uradalmak *e változott gazdálkodási rendszere* révén az aratási kereset az egész Alföldön csökkent a múlthoz képest, mert míg azelőtt 40—60 napig arattak, ma 14—21 nap alatt az egész aratási munka befejeződik.

Sietnek vele, hogy a gazda terményeit mielőbb piacra hozza, mert a gazdának pénzre van szüksége.

A nyomtatás ma már csak az egyes kisebb parasztgazdánál dívik; az uradalmak, de még a közép parasztbirtokos is gőzcséplőgépen végzik a cséplés munkáját, a hol ugyan a munkás szintén keresethez jut, de korántsem olyanhoz, mint a nyomtatás idejében, a mely sokszor a tél közepéig elhúzódott.

De a gépek használata nemcsak a nyomtatás megszűnésében nyilvánul.

Azelőtt az Alföldön kukoriczát alig műveitek házi kezelésben; általában a feles művelés dívott különösen az árteres vidékeken, hol a rizikót így vélte a gazda a munkással megosztani. Ma ennek végo, a szabályozás biztossá totte a termelést s az uradalmak és magánosok is a részes munkát mindenütt kapáló ekék alkalmazásával igyekeznek a minimumra redukálni és ha ki is adnak valami köveset részművelésre, az már csak harmados s uzsora és robottal terhelt.

A gabona részes művelése egyáltalán az egész Alföldön megszűnt.

A gazdálkodási viszonyok illetén változása tehát önkénytele-

niil maga után vonta, hogy egyrészt a napszám kereset kevesbedett, a mely különben a múltban is jelentéktelen volt, de különösen kevesbedtek a részes munkálatok és az aratási kereset.

Mig azelőtt nagybirtokok parcelláris bérlete mellett a részes még munkást is alkalmazott, a mai uradalmi kezelés mellett nemcsak a részes esett el keresetétől, de a gépek pótolván a kézi erőt, a munkások alkalmazásának szüksége is mind ritkábbá váltott.

Az V-ik táblázat Békés vármegye munkáskereseti viszonyait tünteti fel, 1894. és 1860-ban összehasonlítólág járásokként, amiből azt látjuk, hogy bár a napszám csekélylyel emelkedett, illetve magasabb ma, mint 1860-ban volt, az aratási kereset értéke azonban jelentékenyen mögötte marad az 1860-ik évnek, pedig akkor a munkást nem terhelte annyi gond, mint ma; s a megélhetés sokkal könnyebb volt, mert egyrészt az igények is sokkal csekélyebbek voltak s a szükségleti czikkekhöz is olcsóbban lehetett hozzáférni.

A változott gazdasági viszonyok okozta kereseti csökkenéshez hatványozólag járul hozzá az a körülmény, hogy épp azok a vidékek, amelyek a keresethiány miatt legtöbbet panaszkodnak, a legnagyobb *népesedési arányt* mutatják fel. Az I. táblázat az alföldi agrárszocializmus törzsfészkekét képező 3 megye népesedési viszonyait tünteti fel s hihetetlennek látszó adatokat tár elénk.

Békésmegyében az orosházi és gyulai járások, Csanádban a battonyai, kovácsházi, Csongrádmegyében a tiszáninneri járás népesedése, a járás lakosságának növekedése 1869-től 1890-ig az 50%-ot meghaladja.

Még szembeötlőbbek ez adatok, ha az egész ország népesedési arányával állítjuk szembe, illetőleg ha a népesedési mozgalomnak mélyére hatolunk.

E három alföldi megye a népsűrűség tekintetében az alábbi érdekes adatokat tünteti fel:

	Népsűrűség — kilométerenkint		
	1869	1880	1890
Békés megye	59·86	64·57	72·62
Csanád „	58·50	67·37	80·70
Csongrád meegye	52·20	56·49	65·49
Magyarország	48·48	49·07	54·10

E megyék népsűrűségével csak Sopron, Tolna, Vas és Zalamegyék versenyeznek, de maga Csanád egyedül áll.

A mi azonban a legjellemzőbb, az az, hogy az ország és a megyei átlag közötti százalék-különbség e három megyénél minden népszámlálási cikklusnál jelentékenyen emelkedik, tehát a népese-
dési hajlam állandó és növekvő jellegű, a mi a szociológok szerint kétségtelen jele annak, hogy az Alföld e vidékein terjed a proleta-
riátus, terjed a nyomor, mert az emberek között nem a legerősebb és a legjobban táplált egyedek szaporodnak leginkább. E teória mellett szól ama körülmény is, hogy például Békés vármegyében a katonai
szolgálatra alkalmasak százaléka 20 év alatt 27-ről 9-re csökkent.

E statisztikai adatokkal párhuzamban id kell terjeszkednünk a népesség kereset szerinti megoszlására is, a mi a munkahiány megokolásánál itt nagy szerepet játszik.

E három alföldi megyében az őstermeléssel foglalkozóknál a keresők és eltartottak az alábbi arányt mutatják:

	Őstermelésből élők		Napszámosok		
	szám szerint	%-ban	szám szerint	%-ban	Együtt %
Keresők és eltartottak:					
Békésmegye	152.881	59.17	51.371	19.88	79.05
Csanád megye	82.722	63.35	24.068	18.43	81.78
Csongrád megys	64.578	53.68	32.222	26.79	80.47
Magyarország	—	59.74	—	16.02	75.76
Keresők:					
Békés megye	56.151	21.73	21.756	8.42	30.15
Csanád megye	29.241	22.32	10.634	8.14	30.46
Csongrád megye	23.569	19.59	14.579	12.12	31.71
Magyarország	—	23.45	—	8.15	31.60

A keresők és eltartottak közötti arány tehát meglehetősen kedvezőtlen e három megyében, mert a keresők százaléka jóval az országos átlagnak alatta marad.

Ezzel szemben pedig az eltartottak és keresők százaléka az országos átlagnál magasabb, kétségtelen bizonyosságul annak, hogy itt az országos átlagnál határozottan rosszabb viszonyok uralkodnak a keresők és eltartottak egymásközti arányát illetőleg, mert több a kenyérvető, mint a kenyérkereső, több a munkakereső, mint a munkaadó.

Még kétségtelenebbé teszi ez adatokból levont igazságot az alábbi egybeállítás, melyben a mezőgazdasági segédszemélyzet a földbirtokosok és bérlők számához van viszonyítva akként, hogy az utóbbiak a 100%-os kiindulási alapot képezik, azaz ha a földbirtokosok és bérlők együtt 100%-ot tesznek ki, akkor ezekhez viszonyítva van:

	Tiszt és mérnök	Cseléd, gépész	Nap- számos	Családi kisegítő	Együtt
Békésben... ..	0·82	52·88	45·50	58·30	157·70
Csanádban	1·03	60·19	40·29	64·51	166·02
Csongrádban... ..	0·90	54·41	39·48	56·82	151·61
Magyarországban ...	0·57	32·75	17·33	67·97	118·53

Azt hiszem, hogy e számok minden magyarázatnál világosabban szólnak s csak azt akarom megjegyezni, hogy az egyedüli Mosonmegye mutat fel magasabb százalékot 30204%, a minek okát abban kell keresnünk, hogy e kis megyében az ország legnagyobb birtokosai, Frigyes fhg; és Eszterházy hg. bírnak óriási kiterjedésű latifundiumokkal.

A kereset csökkenéséből, a népesedés növekedéséből és aránytalan megosztásából magából is eléggé kimagyarázható az, hogy a magyar Kánaánban, az Alföldön, nem mindenki jut már aratáshoz, bár a gabonaművelés alatt álló terület határozottan nagyobbodott a vizszabályozás és legelőfelosztás folytán. így pl. a múlt évben is H.-M.-Vásárhelyen, Csabán, Csorváson, Bánfalván, Orosházán sőt Tóth-Komlóson is jelentékeny volt azok száma, a kik aratási kereset nélkül maradtak.

De a munkahiánynak egyik igen jelentékeny oka az *egyoldalú gazdálkodás* is.

A gépek használata által megkímélt időt nem fordítja az Alföld a belterjesebb gazdálkodásra, hanem a gépekben csak munka-

gyorsító és olcsóbbító eszközt lát s ez az oka azután, hogy a haladás e kétségtelen vívmányai, a mezőgazdasági gépek az Alföldön közgazdasági hatásukban károsak, mert használatukkal visszaélnek.

A II-ik táblázat többek között Békés vármegye községei határának területét tünteti fel, a melyből látjuk, hogy a megye összes területének 70%-át szántóföld képezi.

A VI-ik táblázat azután e szántóföld-területnek községenkénti megoszlását mutatja ki, a gazdálkodási rendszer szempontjából.

Az összes szántóföld-területnek ez adatok szerint több mint 80%-a búza, kukoricza, árpa, zab, és rozs; egyszóval kalászosokkal és kukoriczával van bevetve. A gazdálkodási rendszer tehát a szemtermelésre helyezi a fősúlyt, amely rendszer természetszerűleg legkevesebb keresetet nyújt a napszámos munkásnak, sőt inig nyáron át a munka összeszorul, addig télen át egyáltalán semmi keresetet sem nyújt. És azt lehet mondani, hogy e tekintetben az Alföldön csak rosszabbodnak a viszonyok.

A mostoha közgazdasági helyzet arra készíti a gazdát, hogy lehetőleg leszállítsa a rezsit, mert alig győzi saját szükségleteit és a birtokára háruló terheket fedezni.

E mostoha viszonyokból folyólag sok középbirtok gazdát cserélt és parasztkézre jutott, már pedig az alföldi paraszt napszám-munkát nem igényel, mert minden gazdasági munkát maga végez és családjával végeztet el.

E körülmény magyarázza meg azt, hogy például az olyan parasztváros, mint pl. H.-M.-Vásárhely, hol a birtokmegoszlás ellen nem lehet panasz, a szociális mozgalmak főfészke, mert a munkáskezet a mezőgazdaság foglalkoztatni nem tudja, más kereset pedig nincs. S ép e más keresetnek a hiánya kelthette azt a véleményt az alföldi nép felől, hogy más munkát mint aratást és kapálást nem ismer.

Nem ismer, mert évszázadok óta csak mezőgazdaságot, azt is a legextensívebb formában üz e vidék népe.

A mi kevés keresete a munkásnak az Alföldön még ma van, azt kizárólag a nagybirtokban bírja, mert a hol ez nincs, ott a munkaviszonyok még rosszabbak.

Hogy ez tényleg így van, vissza kell térnem H.-M.-Vásárhelyre, annak birtokmegoszlására, mely a legtermészetesebb alakulást mutatja s mégis a munkahiány nagyon is érezhető.

H.-M.-Vásárhely 14□ mértföldnyi határában van összesen 9540 birtokos és pedig 1 holdon aluli 2594, 1—5 holdas 2706, 5—15 holdas 2135, 15—80 holdas 1151, 30—50 holdas 537, 50—100

holdas 304, 100—200 holdas 79, 200—500 holdas 22, 500—1000 holdas 7 s ezer holdon felüli 5 birtokos.

Ha felvesszük, hogy minden birtokosra 4 eltartott családtag esik, úgy a város 55,475 lakosából 38.160 birtokossal szemben áll 17.315 földbirtok nélküli lakos. Ha azonban a keresetre szorulókat számát vesszük, úgy e szám úgy változik, hogy 38.515 munkára szorulóval szemben áll 16.960 munkaadó s keresetre nem szoruló birtokos, mert az 5 holdon aluli birtok mellett a tulajdonos még munkára szorul, különben családját eltartani nem képes.

Csakhogy annyi keresetre szorulónak e város óriási határa sem képes munkát adni, mert ép a birtokmegosztás folytán a határ legnagyobb részén maga a tulajdonos és családja végez minden munkát, s így a szomszéd uradalmaknak is jut a munkáskezekből.

Végül a munkahiány okai közül egy igen fontosról, a viz-szabályozási munkák megszüntéről is meg kell emlékeznünk. A munkások ezrei nyertek a Tisza és Körös szabályozásánál egész éven át keresetet és a mellett még az aratásban is részt vehettek.

Ez ma jóformán egészen megszűnt, s azok a munkáskezek is, a melyek eddig a töltések emelésén dolgoztak a mezőgazdasági proletáriátust szaporítják.

Ezek az okok, de talán több más is, hozzájárultak ahhoz, hogy a múlthoz képest a kereseti viszonyok tetemesen megrosszabbodtak, s a munkásnép ugyanazzal a munkával, a mivel azelőtt nemcsak megélt, de tőkét is tudott szerezni, keresményéből ma még megélhetését sem tudja biztosítani.

Mielőtt azonban a munkahiány megszüntetését ezéző javaslatokra térnék, érdekesnek és szükségesnek látom a Békés vármegyei közigazgatási bizottság által egy a munkásmozgalom tanulmányozására kiküldött albizottság jelentésének a munkahiány okaira vonatkozó részét közölni, mert megerősíti nagyban és egészben az előzőleg mondottakat s kiváló súlylyal bír ama balvélemény megdöntésénél, mely az alföldi munkásmozgalmat pusztán a szocialisztikus izgatásoknak szereti betudni.

A jelentés a következőkben nyilatkozik meg a munkahiány okairól:

„Az imént vázolt benső okok, ha *anyagi körülmények nem* sürgették volna azt, magukban talán egyelőre még nem eredményezték volna a munkások mozgalmának kifejlődését. A benső okokkal azonban párhuzamban oly közigazdasági okok is létesültek, melyek a mozgalom kifejlődését erősen elősegítették.

A munkásnép ugyanis a maga természetes egyszerűségében s szokásai szerint a jobbágyság megszűnte utáni időben is panasz-

talánul élt, ámde míg utóbb művelődésével kapcsolatban igényei is egyre nőttek, *keresete, jövedelme egyre csökkent.*

Gazdasági fejlődésünk rendjén földművelésünk, ha ugyan a jóformán kizárólag magtermelési üzemre lehet e jelzöt használnunk, egyre belterjesebb lett; a nagy uradalmak házi kezelés alá vétettek; a tőke, a gép pótolta az emberi erőt; a haszonbéres és feles gazdálkodás éppen a házi kezelés eszközeinek megkönnyebbítése által itt is ott is megszünttetettek; a legelők eke alá kerültek; s mind ez a munkásnép keresetének csökkenését s megélhetési feltételeinek súlyosbítását eredményezte épp úgy, mint a vasutak kiépítése s használata a fuvarozással foglalkozó zsellérek keresetét kevesbítette.

Minden esetre igen súlyosította helyzetüket azon körülmény, hogy mikor művelődésükkel kapcsolatosan világnézetük megváltozott, ruházati, élelmezési és élvezeti igényeik emelkedtek, éppen az időtájt fejeztettek be a Tisza s Körösi nagy vízszabályozási munkálatok, minek következtében nagy vidék földmunkásnépe ismét a mezei munkára adta magát, a mi a dolog természete szerint a munkabér csökkenését vonta maga után annyival is inkább, mert ha a munkaadók e helyzetet nem is zsákmányolták ki, maguk a versengő munkások tették mind olcsóbbá a munkabért.

Közgazdasági forgalmunk követelményei a gazdálkodó közönységet a legtöbb mezei munka az aratás s cséplés lehető leggyorsabb végrehajtására kényszerítik s így bár e munkálatokhoz több munkás alkalmaztatott, a munkások munkaalkalma s ezzel arányban keresete ismét csökkent.

Azon körülmény, hogy a vármegyében levő kisebb birtokok legtöbbje a paraszt birtokososztály kezeibe ment át, míg egyrésztől ez osztály életerős fejlődését eredményezte, másrésztől ismét a munkaszükséglet csökkenését okozta, mert a parasztföldbirtokos maga, családja s hozzátartozóival munkálkodván, alig-alig alkalmaz fizetett munkást s birtokának növekedésével munkásszükséglete nem emelkedik.

Míg a fentiek szerint a mezei munkások munkaalkalma s ezzel keresete is egyre csökkent, addig másrésztől a mezei munkából élők száma egyre emelkedett, nemcsak a munkások családja s bevándorlás, de az által is, hogy az 1—20 holddal bíró földesgazdák, a magas földárak miatt hátrahagyandó családtagjaiknak többet nem szerezhettek s így a családtagok kis örökrészükkel már a munkásosztályba kerültek ismét vissza, úgy mint azok is, kik azelőtt, mint kis haszonbérlők maguk gazdálkodhattak s ily minőségben még munkást is alkalmaztak.

Így a munkásszükséglet csökkenése s a munkáskínálat emel-

kedése következtében munkásaink gazdasági helyzete kedvezőtlen lett, s mert a megzavart egyensúly eredményeit minden munkás megérezte, ez okozta azt, hogy a társadalmi s anyagi helyzetükkel egyaránt elégedetlenek, sorsuk megjobbítására irányzott mozgalma életre kelt.“

Eddig a jelentés, mely a munkahiány okait elég találólag jeleli meg s hivatalos jellegénél fogva kell, hogy hitellel is bírjon.

Most tehát, a midőn ismerjük a munkahiány okait és tudjuk azt, hogy e munkahiány egyik legfőbb indoka a szociális eszmék terjedésének, a munkások elégedetlenségének, szinte kézen fekvő, hogy a módok felett gondolkozzunk, a melyek a munkást munkához, illetve keresethez juttatják, annak megélhetését biztosítják.

A munkahiánynak elősorolt indokain végigtekintve azt tapasztaljuk, hogy azok egy közös fő okra vihetők vissza, az általános gazdasági és közigazgatási viszonyok hanyatlására.

A földbirtok, illetve a gazda nyújtotta eddig a keresetet a munkásnak; a földbirtokot, illetve a gazdát sújtják első sorban a mostoha közigazgatási viszonyok.

A gazdát kell tehát első sorban talpra állítani, a gazda megélhetését kell első sorban biztosítani, a földbirtok jövedelmezőségét kell fokoznunk és akkor közvetve oda is hatottunk, hogy a munkásnak keresetet biztosítunk. Mert az állam ideig-óráig nyújthat keresetet 100-aknak, 1000-eknek: de a kereset után sóvárgó munkások 10.000-ének megélhetését állandóan biztosítani nem képes.

A munkás megélhetésének alapja és biztosítóka ugyanaz a mi a gazdáé — *a föld*, ennek a jövedelmezőségét kell tehát első sorban biztosítani, illetve emelnünk. A föld jövedelmezőségének a kulcsa pedig a *belterjes gazdálkodás*, melynek több feltétele közül a legjelentőségesebb a hitel, a megfelelő tőke.

A mai gazdálkodási viszonyok mellett azonban, midőn a gazda hitele teljesen kimerült s a reá nehezedő adó, kamat és tőketörlesztés terhe miatt alig bír megélni, kérdéses, hogy a belterjes gazdálkodáshoz szükséges tőkét honnét teremtsse elő. A mai pénzintézetek 8—10%-os hitele nem a gazdának való s nehezen is hozzáférhető, a mellett a pénzintézetek virágozhatnak, de a gazda tönkre megy.

Gondoskodnunk kell tehát magáról a gazdahitel szervezéséről, hogy a gazda *olcsó hitelhez* juthasson s különösen a kispazda a *hitel-szövetkezetek* táján kiszabaduljon az uzsora körmei közül, mely sehol az országban oly mérveket nem öltött, mint az Alföldön, hol a pénzforgalom minimális, részint a pénzintézetek csekély száma, részint kereskedelmi forgalom hiánya miatt. A jelen pénzintézetek elég ha

a nagyobb hiteligenyeket fedezni bírják, s így a kisember csak terményuzsora révén juthat pénzhez, a mely hitel azután a legtöbb esetben pusztulását is okozza.

Az uzsora az emberiség modern rabszolgasága, melyből csak egy út van a szabadulásra s ez a szövetkezés.

A belterjes kultúrának lehetőségét elő kell mozdítanunk a jövedelemnek a közterhek mérséklése útján való fokozásával, mely kérdés annyira fontos, hogy szükségesnek tartottam külön fejezetben foglalkozni véle.

Gondoskodnunk kell az értékesítés előmozdításáról, a mely a jövedelem fokozásának egyik első feltétele.

Így nagy fontossággal bírnak az értékesítés szempontjából a jó utak, mert télen át, ha csak szánút nincs, a vasúti állomások megközelíthetlenné válnak a gazda utalva van arra, hogy terményét még a nyár folyamán értékesítse és elszállítsa; de elszállítsa különösen azért, mert pénzre van szüksége és mert megfelelő raktárral nem rendelkezik.

Sürgős feladat volna tehát állami vagy szövetkezeti raktárak felállítására, a melyek lehetővé tennék azt, hogy az ország gabona-termelésének a terméke ne az aratást közvetlenül követő időben bocsáttassák piacra, hanem a gazda terményére a közraktárból előleget nyervén, abból sürgős adósságait törleszthesse és terményét akkor bocsáthassa áruba, a mikor a konjunktúrák arra a legkedvezőbbek.

Az Alföldön a belterjes gazdálkodás, tekintve annak abnormis klímáját, el sem képzelhető azonban egy megfelelő csatornahálózat nélkül.

A nyáron át uralkodó tartós szárazság mintegy predestinálja a vidéket a kizárólagos gabonatermelésre. A vízszabályozás által előidézett nyári szárazságot csakis a csatornázás által lehet ellensúlyozni.

E munkálatok másrészt keresetet is biztosítanak, — de szintén csak ideiglenesen — a hiányban szenvedő munkásnépnek különösen akkor, ha az állam venné kezébe a csatornázásnak nemcsak tervezését, de finanszírozását is, miáltal az eddig dívó „Jancsi bankos”¹¹ eljárás kiküszöböltetnék.

Ellenvetheti valaki, hogy a csatornázás kivitele évtizedeket igényel; ettől tehát a munkahiány megszüntetését függővé tenni nem lehet. Teljesen úgy van.

Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy maga a csatornázási munka is a munkáskezek egy nagy részét lekötné és igen szép keresetet biztosítana.

Addig is azonban, míg ennek következményeképp az Alföld a

belterjes kultúra áldásait élvezné, gondoskodnunk kell egy bizonyos átmeneti kultúráról is, a mely egyrészt több munkát s nagyobb keresetet biztosítana a munkásnépnek, másrészt a birtok jövedelmezőségét is fokozná.

S ilyen termelési módok és ágak meghonosítása iránt törtétek is lépések már az Alföldön; de nem a megfelelő mérvben. Így a kender, czirok, czukorrépa, czikória és szőlőtermelés felkarolása bizonyosan igen előnyösen változtatná meg nemcsak a gazdálkodási, de a kereseti viszonyokat is.

Az Alföldön a kendertermelés terén törtétek már kezdeményezések a földművelésügyi minisztérium részéről, ezek azonban eddig mi sikerre sem vezettek, és a kendertermelés nemcsak a kisbirtokosok között, de a nagybirtokosoknál sem honosult meg. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy a kezdeményezés nem megfelelő kezekbe tétetett le, a mi azután arra vezetett, hogy a nép a helyett, hogy az új termelési ágat megkedvelte volna, attól teljesen elidegenedett.

Még a fennebb jelzett termelési ágak nagyrészt inkább a nagy- és középbirtokokon volnának meghonosíthatók és csak azok feldolgozása nyújtaná keresetet a munkásnak; addig a zöldségtermelés, a baromfi, méh- és selyemtenyésztés, továbbá a gyümölcsstermelés meghonosítása, illetve terjesztése a kiscgazda, sőt a munkásnak is szép mellékkeresetet biztosítana.

De számtalan házi ipar is honos az Alföldön, a melyeknek csak elterjesztéséről kellene gondoskodnunk, hogy a munkahiány részben megszűnjék; ilyenek a szövés, fiizfafonás, czirok feldolgozása, sás, nád, gyékény- és szalmafonás, agyagipar felkarolása stb.

Hogy azonban ez irányban czélt érhessünk, a megfelelő szakértelem terjesztéséről és emeléséről kell gondoskodnunk és itt ismét a földművelési kormányra hárul a feladat.

Így földművesiskolák felállítása, vándor tanári állások szervezése, gazdakörök létesítése, mintagazdaságok felállítása, a népiskolákban a gazdasági oktatás lehető felkarolása útján gondoskodhatnék a szakértelem terjesztéséről.

A szakértelem szükségességét belátják már maguk az alföldi városok is, mint a belterjes kultúrának egyik főkellékét, és H.-M.-Vásárhely, Orosháza, Tóth-Komlós és B.-Csaba versengve kéri a földművelésügyi minisztertől egy földművesiskola felállítását. Különösen B.-Csaba a békésmegyei gazdasági egyesület inicziatívájára már évek óta kérelmez, ez irányban áldozni is kész, valamint a többi községek is, noha épp az oktatásügy eddig is szertelen terheket ró reájuk.

De nemcsak ezek, hanem az Alföld bármely községe is a gazdasági szakértelem emelése terén nem fukarkodnék, ha ez irányban a földművelésügyi minisztérium részéről kezdeményező lépések tétetnének.

Így különösen a mintagazdaságok felállítására kell különös súlyt helyezni, mert hisz földművesiskolát minden községben felállítani nem lehet, de igenis mintagazdaságot.

De addig is, míg a mintagazdaságok és a földművesiskolák a gazdasági szakértelem állandó kutforrásává válnak, gondoskodni kell a felnőttek oktatásáról, vándor tanári állások szervezése útján, a kiknek feladatukat képeznék a mezőgazdasági kultúra fejlesztése mellett különösen a háziipar és a speciális mezőgazdasági ágak felkaroltatása a nép által.

Népiskolákban a gazdasági oktatást a leánynövendékekre is ki kellene terjeszteni, mert épp ezeknek volna feladata a gyakorlatban a zöldségtermelést, a baromfi- és selyemtenyésztést felkarolni, és mert az Alföldön épp az asszonyok az, a mely semmiféle háztartási munkához nem ért.

Végül csak hogyha az Alföldön a belterjes kultúra némileg fellendült, gondolhatunk a nagyipar fokozatos meghonosítására is, így első sorban kenderfonó és szövőgyárak, cukor, szesz és keményítő gyárak, gőzmalom, műtrágyagyár, dohánygyár stb. megalapítására. Tény, hogy a nagyipar meghonosításával a munkahiányon egyszerre segítve volna, csak hogy ez a mezőgazdaságot döntené válságba, mert elvonná a munkáskezet akkor is, mikor arra a mezőgazdaságnak égető szüksége van.

Majd ha a belterjes gazdálkodás az Alföldön annyira haladt, hogy a munka s a munkásszükséglet arányosabban oszlik meg az egész évre, akkor gondolhatunk nagy, a mezőgazdasággal összefüggő iparvállalatok meghonosítására, melyeknek maguknak is létfeltétele a belterjes gazdálkodás. Minden törekvés tehát a jelen viszonyok között a nagyipar meghonosítására, eltekintve egyes gócpontoktól, a mezőgazdaságot újabb válsággal, a munkáshiánnyal, fenyegeti.

De a kormány kereskedelmi s közlekedésügyi politikájával is hozzájárulhat a munkahiány részleges enyhítéséhez oly módon, ha a vidékek speciális igényeit figyelemre méltatja s ezáltal ott a kereskedelmi forgalmat emeli.

Így különösen a Baja-Báttaszéki vasúti hid kiépítése az alföldi forgalom jelentékeny részét Fiume felé irányítaná és ép az Alföldnek azon városai, melyek az agrár-szociális bajokban szenvednek, kereskedelmi gócpontokká fejlődhetnének.

De végül a munkahiányon csak úgy segíthetünk, illetve a munkásoknak keresetet első sorban csak akkor biztosíthatunk, ha őket a felmerülő munkálatoknál alkalmazzuk is; mert pl. míg Csabán, Orosházán, Csorváson, Tóth-Komlóson, H.-M.-Vásárhelyen a munkások százai aratási munka nélkül maradnak, addig e községek határában az uradalmak dorozsmai, bihari és felvidéki munkásokat alkalmaztak részint az aratásban, részint más munkálatokban is. És ez irányban maga az állam is rossz példával jár elől, mert Mezőhegyes 3000 felvidéki munkáskezet foglalkoztat a nyári munka idején, holott körülötte munkahiányról panaszkodnak.

Igaz ugyan, hogy a helybeli munkások alkalmazása sokszor kellemetlenséggel jár és nehézségekbe ütközik épp az ő maguk viselkedése folytán, ez akadályok azonban megfelelő tapintattal és körültekintéssel könnyen legyőzhetők, különösen az állam birtokán.

A munkásviszonyok tartós és gyors javulását azonban csak akkor remélhetjük, ha a kormány intencziói a belterjes gazdálkodás meghonosítása tekintetében maguknál a munkaadó nagybirtokosoknál is visszhangra találnak, sőt maguk kezdeményezik a belterjes gazdálkodás gyakorlati eszméjét megvalósítani törekvő mozgalmat, első sorban saját birtokaikon alkalmazva azt. Mert ha a nagybirtokok kezelése továbbra is oly az amerikai viszonyoknak megfelelő külterjességű marad, úgy a kis- és középbirtok minden belterjessége a munkás minden szakértelme mellett a munkahiányon nem segíthetünk. Az az állandó szemtermelés amúgy is érezteti már káros következményét a talaj kimerülése s a paraziták szertelen elszaporodásában, a mely bajok megszüntetésének szintén egyetlen orvossága a *belterjesség*.

Nem retrográd intézkedésekre van a munkahiány enyhítésénél szükség, mint azt a németországi szociálpolitikai egylet az arató- és cséplőgépek használatának korlátozásával sürgeti, sőt a belterjes üzemre való átmenettel fokozzuk jövedelmeinket s fokozzuk a munkaszükségletet.

Ezt követeli különben a birtok érdeke is, mert az olyan birtoknak, melyen a közbiztonságot, a szükséges munkaerőt fegyveres hatalommal lehet csak megszerezni, forgalmi értékkel nem bír s jövedelmezősége is alább fog szállani.

Juttassuk kenyérhez, keresethez a népet s a kiélesedett ellentétek enyhülnek, az elégedetlenség legfőbb forrása bedugul.

II. A vagyon- és birtokszerzés nehézsége.

Az alföldi munkásnak egyik legfőbb vágyát képezi a birtokszerzés. Földre szomjazik az alföldi ember. Ez a vágya csak dicséretes s a mennyiben a szülőföldhöz való ragaszkodásban nyilvánul, ápolandó is. Hogy ez a vágy néha szertelenné válik, a birtokmegosztás már érintett aránytalanságában keresendő legfőképpen; de keresendő abban a felfogásban is, a mi a sík- és hegylakó között határozottan megkülönböztethető. A síkság lakója látóhatára nagy területet ölel fel s csak nehezen tudja felfogni vagy egyáltalán nem akar megnyugodni abban, hogy e nagy területről ő egy talpalatnyi földet sem nevezhet a magáénak, sőt fokozza az ez utón benne felébredt elkeseredést az is, hogy az egész látóhatár gyakran egy kézben összpontosul.

A hegyvidék lakója egy völgyet, egy kis hegykatlant lát maga előtt, mert a látóhatárt dombok, hegyek s bérecek szegik körül, s természetszerűleg nyugszik meg abban, hogy abból a kis- darab területről, a melyet szemével befoghat, semmi sem az övé, mert hisz a kinek jutott belőle, annak is kevés az a megélhetéshez.

De a temperamentuma is élénkebb az alföldinek, mert az Alföld a szabadság hazája s alig 50—60 éve annak, hogy ott a kultúra és a civilizáció a szónak legszorosabb értelmében gyökeret verhetett.

Az alföldi ember jobban táplálkozik, jobban él, az Alföld klünája melegebb s ez mind közbejátszik arra, hogy az itt élő nép vérmérséklete sokkal forróbb, sokkal hevesebb, mint a hegyvidék lakójáé s mert hevesebb s mert a gazdasági és közgazdasági viszonyok reá nézve talán kedvezőtlenebbek is, a szociális eszmék könnyen tért hódíthattak közöttük. De épp a föld iránti vonzódás, ez a *földéhség* különbözteti meg a mi szociálistáinkat az igazi szociálistáktól, a kik egyéni vagyont nem ismernek.

Másrészt a szociálista tanok gyors terjedésének magyarázatát s a földosztás utáni tényleg fenlevő vágyat a csak rövid egy százada megszűnt földközösség következményeinek kell betudnunk, melynek emléke még az unokák előtt sem mosódott el egészen. Ennek tulajdonítandó az is, hogy az alföldi ember nem feltétlenül birtok után törekszik, de földéhségét a bérlet is csillapítja, mert a földközösség korában is csak bérlője volt a földnek. A mai szociálista törekvések s a múlt földközösség között az összefüggést lehetetlen nem konstatálnunk.

Ha az alföldi munkás földhöz juthat, egyúttal elejét vettük a szociális törekvéseknek.

Megnyugtató körülmény, hogy az alföldi munkás a földet nem munka nélkül, egyszerű földosztás útján óhajtja megszerezni, eltekintve néhány kivételtől, az úgynevezett földosztóktól, a kik tulajdonképpen az egész szociális mozgalomnak a magvát képezik, hanem munkával, fáradsággal akar földhöz jutni s csak midőn látja, hogy minden munkája, minden fáradsága mellett képtelen vagyont szerezni, s ha némi vagyonra szert tehet is a szerencse különös kedvezése folytán, lehetetlen földhöz jutnia, mert azt az erősebbek, a vagyonosabbak minden áron megveszik előle, indul oly fantomok után, a melyek teljesülésében maga sem hisz. Követi a csábítókat, mert a kétségbeesés rossz tanácsadó.

Nagyfokú előszeretettel viseltetik az alföldi munkásnép a föld iránt s e földszerzési vágyát földébségnek neveztem. De hogy mily jelzõt kellene használnom a birtokos parasztsztyály földébségének a jellemzésére, azt igazán nem tudom. Valósággal falánkság az, a mi a középbirtokos alföldi parasztgazdánál ez irányban nyilvánul. Nincs az a magas összeg, a mit egy birtokukkal határos földrésztletért meg ne fizetnének; nincs az a bérösszeg, a melyet meg ne ajánlanának, ha az a földbirtok az övékével határos. Mert az alföldi parasztbirtokos előtt a pénznek nincs értéke s az csak arra jó, hogy földet lehet rajta venni. Nem becsüli a pénzt, mert egymás közt a föld után becsülik az embert. S habár adósságra kell is vásárolniok, azért a birtokvásárlásba mégis belemennek.

De van egy másik indok is, a miért a pénzt inkább a földbirtokba helyezik, mintsem más utón vagy módon gyiimölcsöttenék. Belterjes kultúrához nincs meg a megfelelő intelligenciájok, a pénzintézetek iránt pedig nincs meg a kellő bizalmuk. Alig múlik el év, hogy az Alföld egyik vagy másik nevezetesebb pénzintézete sikkasztások, gondatlan kezelés, spekuláció stb. folytán válságos helyzetbe ne jutna, mint az Makón, Csabán, Békés.-Szt.-Andráson s legutóbb Bánfalván történt, s minden ilyen alkalommal a legnagyobb károsodást maga a köznép szenvedte.

De fokozza e bizalmatlanságot a pénzintézetekkel kapcsolatban az úri osztály iránt is az, hogy a sikkasztások nemcsak a pénzintézeteknél, de a közvagyonnál, a községi, árva és megyei pénzeknél is a múltban igen gyakoriak voltak.

Így pl. a szentesi közjegyző bélyegsikkasztásai csak a legutóbb is több mint 30 ezer forinttal károsították meg épp a legszegényebb néposztályt. Ez az oka azután, hogy az alföldi paraszt pénzét maga

kuporgatja meg s azt kezéből csak akkor adja ki, a mikor azon földet vásárolhat. S az alföldi paraszt ért is a pénz összekuporgatásához. Hihetetlen az a fukarság, a melylyel még a nagyobb középirtokos parasztnál is találkozunk s a mely gyakran a tényleges koplalásig fokozódik.

A vagyonszerzésnek a parasztnál főbiztosítéka az, hogy valóságos patriarchalis életet élnek, különösen a tótajkú népség, a menyinyiben a birtokot a családdal egymás között nem osztják meg, hanem azt jóformán a határőrvidéki házközösség mintájára együttesen kezelik a családfő felügyelete alatt, míg a családtagok egyszerű béres szerepét töltik be s bizony a parasztgazda a saját fiát jobban hajtja a munkára, mint cselédjét.

E mellett a gazda jóformán rosszabbul étkezik, mint a cseléd. Igénye alig van, korcsmába nem jár, egyszóval fukarsága minden irányban nyilvánul. Elképzelhető tehát, hogy ily módon egy 50—100 holddal bíró gazda is egy-két év alatt tekintélyes összeget tudhat megtakarítani, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy minden munkát saját maga, illetve családtagjaival igyekeznek elvégezni s legfeljebb csak az aratásra fogad fel nem részes, hanem napszámos munkást.

S miután mint említém, a pénzt nem igen becsüli s a földet minden áron megvásárolja, ez magyarázza meg azután, hogy az Alföldön a birtok jövedelmezőségével arányban nem álló magas földárakkal találkozunk. Ugyan így magyarázható meg a bérletek magassága is, mert a parasztgazda a bérleti föld megművelésére fordított munkáját semmibe sem számítja. Ha a vetőmag és a bérösszeg kiadásainak fedezésén felül neki még némi haszna mutatkozik a bérleten, úgy az reá nézve rentábilis, mert a munkának előtte nincs értéke. Ezek azok az okok, a melyek az Alföldön a birtokszerzést az olyannak, a ki nagyobb összeggel nem rendelkezik, illetve a kezdő kis embernek felette megnehezítik, vagy jobban mondva lehetetlenítik.

Ha már most az olyan községekben, a melyek mint pl. Békéscsaba, Orosháza, Mezőberény stb. nagyobb határral rendelkeznek s a munkás mégsem bír, sem bérlethez, mint azelőtt, sem pedig eladó földhöz jutni, mert mindent elfoglal előle a parasztbirtokos, mennyivel kevesebb remény kecsegtetheti ez irányban az olyan községekben, a hol nagy latifundiumok környékeznek a községet s magának a községnek határa nincs.

Az alföldi munkás tehát a proletárságra mintegy örökösön praedesztinálva van s ennek ő teljes tudatával is bír. A telepítés a munkást nem érinti. Telepítvényes csak olyan lehet, a kinek

már némi vagyona van, a teljesen vagyontalan munkás legfeljebb csak mint napszámos cserélhet helyet, de birtokhoz sem az Alföldön, sem másutt hozzá nem juthat.

Az agrár-szociális mozgalmak megszüntetésére irányuló gondoskodásnak tehát első sorban is a munkásnép föld iránti előszere-
tetével kell számot vetnie.

A munkahiány megszüntetésével elő kell mozdítanunk a vagyonszerzést, takarékhitelszövetkezetek, betegsegélyező pénztárak felállításával a munkásnépben a takarékosági hajlamot kell fokoznunk s ezek és a községi közraktárak útján pedig meg kell akadályoznunk a kisbirtokos és munkásnép kiszipolyozását, kizsákmányolását, a mi ellen maga védekezni nem tud.

A munkásnép aratási kerestetének jóformán java részét még az aratás előtt elfogyasztja, mert az aratás előtti gabona, liszt, pálinka stb. előlegeket busásan kell keresményéből megtérítenie, s ha keresményét értékesíteni óhajtja, itt is ugyanazon kezeknek van kiszolgáltatva jóformán kizárólagosan, mert hiszen kis mennyiségben gabonát ki vásárolná más, mint a ki őt előlegekkel lekötötte.

A takarékhitelszövetkezetekkel kapcsolatban álló községi közraktáraknak volna feladatuk, a munkásnép keresményét egybe-
gyűjteni, azt értékesíteni, avagy részben liszttel kicserélni, sőt az aratás ideje előtt ugyanezen közraktárak illetve takarékhitelszövetkezetek volnának hivatva olcsó készpénz- és gabonaelőlegekkel a munkásnépet ellátni, s ezen közraktáraknak volna feladatuk reászoktatni arra is a munkást, hogy gabonáját ne adja el, hogy lisztet vásárolhasson, mert így kétszeresen fizeti meg a közvetítést, hanem ha lisztre van szüksége, úgy gabonát öröltessen.

A községi közraktáraknak további feladata volna takarékkészletek gyűjtése részint maguk a munkások, de főként birtokosok és a község adományából, amely az ínséges esztendőekben segélyül volna helyesen felhasználható. Ily takarékraktár létesítésével P.-Földvár községe jelenben ínséget szenvedő munkásait gabona kölcsönnel segíti fel, amely eljárás mellett az ingyen adományok okozta erkölcsi depraváció is mellőzhető.

Ha rendezve van a munkás hitele, ha némileg biztosítva van a megélhetése, akkor vagyonszerzésre is gondolhat, s ha már némi vagyont is szerzett magának, csakis akkor gondolhatunk birtokszerzésre helybeli telepítés és kitelepítés útján.

Az agrár-szociális mozgalmaknak elején, midőn mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy az elégedetlenség egyik oka éppen a munkásosztály földétségében és a népesség sűrűségében is rejlik, majdnem általános volt a nézet, hogy a kérdést egyedül telepítés útján

lehet megoldani. Történtek is nagyobb kitelepítések, a nélkül azonban, hogy bármi csekély eredményt is tudnánk ez úton felmutatni.

Az ily telepítéseknel ép az a baj, hogy azokat, akik a szociális mozgalmak kútforrásai, át nem telepíthetjük, tehát a telepítésekben csakis azok vesznek részt, akik már földbirtokkal bírnak talán munkájuk, iparkodásuk révén az új helyen nagyobb földbirtokhoz vélnek jutni, s ily módon óhajtanak megélhetésükön könnyíteni. Ez a száz, kétszáz telepes azonban sem a földbirtok megosztásán javítani, sem a népesség sűrűségét csökkenteni legkevésbé sem fogja; de mozdítanak elő a telepítést bármily nagy arányokban is, azonban mindig csak ily irányban mint eddig, s a népesség felénnyire szállana is alá, a munkásmozgalmak véget nőm érnének, mert az jgy eladásra került birtokok a középbirtokok által felszivattván, a birtokmegosztás bajait csak fokoznák.

Az első telepítések különösen Arad és Krassó-Szörény megyék felé irányultak s ép e telepítések nem indokolt voltát igen érdekesen fejti ki a *Verner László és Rosenthal Ignác*-féle békésmegyei emlékirat, amely „az agrár-szociálizmus és orvoslása“ czimmel látott napvilágot.

Az Arad- és Krassó-Szörény megyékbe irányuló kitelepítésekre vonatkozólag a következőket közük:

„Békésmegyének a terméketlen terület leszámításával (mely 33.625 kát. hold) van művelésre alkalmas területe 600.530 kát. hold. Számítva az összes földművelési lakosságot, foglalkozzék az a földművelés bármely ágazatával, természetesen hozzájuk számítván a földtulajdonosokat is, hozzá a családtagok és kisegítő földmives munkásokat (férfi és nő) az utolsó népszámlálás adatai szerint 56.090. Esik tehát Békésmegyében minden munkaképes egyénre 10V₂ hold művelésre váró terület.

Ezzel szemben;

Aradmegyében a művelésre alkalmas terület, kivéve az erdőségeket, melyeknek munkásosztálya itt beleszámítva nincs, 687.026 kát. hold. Az ezen terület megmunkálására hivatottak az utolsó kimutatás szerint a munkásosztály és földtulajdonos ugyanolyan felszámításával mint Békésmegyében 83.361. Esik tehát Aradmegyében minden egyes dologképes munkásra 8½ hold.

Krassó-Szörényben az összes terméketlen és művelésre nem alkalmas területeket, valamint az erdőségeket leszámítva, marad művelésre váró terület 794.206 hold. Az utolsó népszámlálás adatai szerint a földműveléssel foglalkozók száma 129.631. Esik tehát Krassó-Szörényben minden egyes földműveléssel foglalkozó lélekre 6½-ad hold.

Mi következik ebből?

Az, hogy ha Békésmegye földjeinek termékenységre elsőrendű minőségét nem tekintve is, az arány Békésmegyére kedvezőbb, mert $8\frac{1}{2}$ viszonylik a $10\frac{1}{2}$ kát. holdhoz. De a békésmegyei földek termékenységet szabad és lehet 40%-kal nagyobbra tenni, mint Aradmegyéét; ezek szerint kedvezőbb megélhetési viszonyai vannak Békésmegyének Krassó-Szörénnyel szemben, ahol a földnek mintegy 50%-kal silányabb, termőképtelenebb minőségével szemben az arány öVsiieVa két. holddal állítható föl.

Talán itt említhető fel leginkább, hogy Békésben a szociális áramlatot a földbirtoknak egyenlőtlen megoszlása látszik igazolni. Nevezetesen, hogy míg Krassó-Szörényben a földtulajdonosok száma 65.521, Aradban 38.107, addig Békésben a föld csak 21.567 tulajdonos kezén van.“

A kitelepítéseknek tehát csak akkor tudjuk helyes indokát adni, ha azok nemzetiségi szempontból történnek, de ekkor is ne az legyen a vezéreszme, hogy az agrár-szociális bajokat szüntetjük meg, hanem hogy a nemzeti eszmének tettünk szolgálatot, midőn a veszélyeztetett helyekre megbízható népcsoportokat telepítünk le.

Közvetve azonban az ily irányú telepítéssel is némileg orvosolhatjuk az agrár-szociálizmust előidézett bajokat úgy, ha a kitelepített telepítvényesek földjét a földnélküli munkásnép között osztjuk ki, azaz az állam ne csak a kitelepítettek ügyét vegye gondjaiba, hanem a helyben maradottakét is s a felszabadult földterületet a munkásnépnek igyekezzék biztosítani.

Maga az állam azonban mint olyan, a telepítések vezetésére és ellenőrzésére egyáltalán nem alkalmas, mert arra megfelelő szervezete nincs. Az eddigi telepítések szomorúan igazolják azt, hogy az állami telepítések bár nagy kedvezményekkel alakultak, nem sikeresek s ma nagy hátrálékokkal küzdenek, a minnek elengedés a vége, ha azt nem akarja az állam, hogy a telepítések tönkre menjenek. Külön telepítési bizottságot kellene szervezni, a mely a járadékelv alapján az egész országra kiterjedő egyöntetű s tervszerű működéssel vinné keresztül nemcsak a kitelepítéseket, de a helybeni telepítéseket is.

A vagyontalan munkásnak csak $\frac{1}{2}$ —1 holdat kellene adni, a mi kerti művelésre teljesen megfelelne s a melynek árát a munkás évi keresményéből s az illető földterület jövedelméből rövid idő alatt és könnyen fedezhetné.

A már némi tőkével bírók részére a község határától távolabb eső földbirtokok parcelláztatnának 5—10 holdas területekre, hogy a kiosztásra kerülő földekből minél többen részesedhessenek.

De a földértékesítésnél nem volna szabad a konkurrencziának

tért nyitnunk, mert akkor maguk a munkások kelnének versenyre s esetleg oly árat ajánlanának meg a földéért, a melyeket később meg nem bírnának. Avagy megtörténhetne az, a mi a múlt évben H.-M.-Vásárhelyen történt, a hol a magisztrátus 900 holdat akart a munkások között bérletre kiosztani, de a nagybérlők annyira felverték az árat, hogy a munkás nem tudott földhöz jutni. Az ilyen látszólagos segítség rosszabb a semminél, mert csak az elkeseredésnek szolgáltat újabb tápot.

A nagy latifundiumok által körbezett határnélküli községek-nél, — legyen az kötött vagy szabad forgalmú birtok, kisajátítás utján kell a község határát megnagyobbítani, ép a fennebb jelzett telepítési bizottság működésének bevonásával. Bármennyire idegen-szerűnek is tetszik a dolog, itt más megoldást találni nem lehet, mert az a társadalmi béke fentartása érdekében tarthatatlan állapot, hogy 3—4 ezer lakossal bíró községek csak ép annyi földterülettel bírjanak a min a község felépült s maguk a község lakosai csak mintegy munkáskolónia jöjjenek tekintetbe-

Nem sok földet igényel a nép, mert hiszen sokat vásárolni nem is tud, de legalább annyi földet minden munkásnak kellene juttatni, a melynek hozama háztartási szükségleteit fedezni képes, s a mennyi egy közös legelő teremtéséhez szükséges. E mondjuk helybeli telepítésnek igen nagy jelentősége van az Alföldön, mert a kisbirtokos állandóan pusztul a közterhek s a mostoha viszonyok nyomása alatt s felszívja őket a középbirtok. E tünet felett nem lehet könnyedén elsiklanunk, mert ennek mélyreható szociális jelentősége van.

Campell az 1874-iki angol társadalmi kongresszuson kijelenti, hogy Franciaország bár folytonos forradalmak színhelye, ott a a szocialista eszmék tért nem hódíthatnak a kisbirtokososztály miatt, mely a politikai formák daczára szilárdan áll. *Fontpertuis* a kisbirtokososztályban látja a vidéki népességnek a városokba való tódu-lása ellen az orvosszert. A kisbirtokososztály fejlesztése tehát erős társadalmi kötelesség, mert hiszen ezek elégedettségén épül fel a társadalom nyugalma. A középbirtok alakulása ugyan egyáltalán igen kívánatos az Alföldön, mert hisz a mint Békés vármegyének a negyedik táblázatban feltüntetett %-os birtok megoszlása is mutatja, az összes középbirtok csak 10%-a az egész megye területének.

Csakhogy a természetes folyamat nem az, hogy a kisbirtok alakuljon át középbirtokká, hanem a nagybirtokból válják közép-birtok.

Erről természetesen ma az Alföldön beszélni alig lehet.

Van azonban mód arra, hogy ha középbirtokos osztályt nem

is, de legalább közép gazdaosztályt tudjunk teremteni, a mely intelligenciájával, erkölcsével a népre nemesítőleg tudna hatni. Az Alföld társadalmának ép az az egyik legnagyobb baja, hogy ott csak nagybirtokos és parasztbirtokos van. Igazi közép úri osztály, a mely tulajdonképpen állandóan a nép között lakván, példájával a nép erkölcsére nemesítőleg hathat s mintegy vezérszerepet tölt be a társadalomban, teljesen hiányzik. Mert a paraszt középbirtokos osztály, az nemhogy vezérszerepet játszanék, nemhogy nemesítőleg hatna a népre, sőt fukarságával, paraszt göggyével, a melylyel a vagyontalan osztályt lenézi, szellemi korlátoltságával s durva bánásmódjával egyenes előidézője a szociális bajoknak.

Egy bérlőosztály megteremtése volna a feladat, egy bérlőosztályé, amely a közép birtokos osztályt volna hivatva helyettesíteni. A földmivelési kormány által kezdeményezett, de azóta nyugvó farmrendszer épen az Alföld ezen a vidékén volna meghonosítható. A farmrendszer mellett míg a tulajdon mai állagában érintetlenül marad, addig a helyes birtokmegosztás összes előnyeit bírja. Az a 20—30 éves bérlő jóformán mint a birtok tulajdonosa tekintetnék, különösen ha a mód is megadatnék arra, hogy azt a birtokot, a melyet bérelt, idővel megválthassa, vagy legalább az eladásnál és a bérlet megújításánál maga és örökösei törvényes előjoggal bírhassanak.

Egy bérlődinasztia alakulna ily módon az Alföldön, a mely a középbirtokos osztály összes tulajdonságát bírná s a mi a legfőbb, e rendszer behozatala a lehető legrövidebb idő alatt keresztülvihető s a birtokmegosztás mai bajai a lehetőleg leggyorsabban megszüntethetők a nélkül, hogy e rendszerváltozás bárkit is eddig élvezett jogaitól megfosztana s birtokától megválni kényszerítene.

Ez az egyetlen mód a megoldásra, mert megoldásról gondoskodnunk kell. A nagy kiterjedésű latifundiumok összetorlódási gócpontjai mindenütt kedvező talaját képezték a szociálista tanoknak, a mint azt Anglia és Csehország példája igazolja, hol igen sok a hitbizomány. A hol a tulajdonjog nyomása legerősebb, ott a visszahatás is a leghevesebb, s a földbirtok elleni gyűlölet egyenes arányban áll a földbirtok által okozott bajokkal. így nyilatkozik *Földes Gyula* dr. „Társadalmi gazdaságtanában“ s bizonyynyal a tapasztalat igazsága szól hozzánk e sorokból.

A farmrendszer egy igen szép példáját látjuk ép agrár-szociális szempontból kiindulólág Szicziáliában, a hol egy külön agrártörvény alapítja meg a farmrendszert, természetesen sokkal nagyobb arányokban az ottani viszonyoknak megfelelőleg, mint a mint nálunk szükséges volna. Hogy azonban ezen farmrendszernek lehetőségét

és keresztülvihetőségét minél elfogadhatóbbnak tüntessem fel, közlöm kivonatilag ezen törvény idevágó részét:

Mindazon magánosok, kiknek földbirtoka száz hektárnál nagyobb, akár műveit, akár műveletlen a földterület, kötelesek azt a praefekturákban bejelenteni s egyúttal kinyilatkoztatni, hogy milyen javításokat szándékoznak létesíteni földjeik megmunkálásában. Ha magukra vállalják a földművelés javítását, akkor megtarthatnak száz hektárnyi területet, melyen maguk gazdálkodhatnak; földjeik többi részét kötelesek bérbe adni, legalább tizenöt évre, a község vagy a szomszéd községek földműveseinek, nem kisebb mint öt s nem nagyobb mint húsz hektáros parcellákban, a különböző földművescsaládok népessége szerint.

A bérleti díj megállapításának alapjául a legutolsó tíz év átlagos bérleti összege szolgál, vagy ennek hiányában az agrárbizottság állapítja meg azt. Ha maga a tulajdonos építi be, vagy javítja meg a bérbeadott területet, magasabb bérleti összegre tarthat igényt. Ha azonban a tulajdonos nem vállalja magára a földművelés javítását, vagy eme kötelezettségének nem tesz eleget, a számára fentartott száz hektárnyi terület is bérbeadatik a fent előirt módon.

A törvény egyéb részeiben kimondja, hogy a bérlők a bérbe vett területet megválthatják, a bérleti összegnek megfelelő tőke részleges törlesztésével, de a tulajdonosnak joga van e kisajátítást harmincz évig elhalasztani, vagyis csak a harminczadik év leteltével átengedni a bérlőnek a bérbe adott telket. Egyúttal, hogy a szegény földművesek a talajjavítást s az intenzív művelést könnyebben végezhessek, megengedi, sőt meghagyja az agrárbizottságnak, hogy a földművesek között a kölcsönösségi viszony alapján szövetkezeteket létesítsen, melyeknek feladata leend az egyes vidékek körébe tartozó bérlőket egyesíteni, hogy így egymáson kölcsönösen segíthessenek. Végül a törvény eltörli a községi tanácsok azon jogát, hogy a nyersterményeket fogyasztási adó alá vethessék s egyszersmind magasabb vámtételekkel óvja Sziciliát az idegen nyerstermények versenye ellen.

A farmrendszeres bérgazdálkodás meghonosítása társadalmi jelentőségén kívül egy másik előnyt is rejt magában s ez az, hogy az uradalmak belterjesebben kezeltetnének, a munkáskeresőkhöz jutna s maga a nép is lassanként jó példát látva, a belterjes gazdálkodásra mihamarább áttérne.

A belterjes gazdálkodás felkarolásával megszűnne a földéhség, a földbérek és a földáruk a természetes viszonyokhoz mértén alakulnának, mert a parasztbirtokos is pénzét nem újabb földbirtok

vásárlásába, hanem meglevő földbirtoka instruálására, belterjesebb kezelésére fordítaná.

S a népben a belterjes gazdálkodás iránt meg is van a hajlandóság, csak a módját ismertessük meg vele.

A szakismereteknek, az iskola és vándortanárok, mintagazdaságok útján való terjesztése mellett tagadhatlanul a legnagyobb lépés volna a belterjes gazdálkodás általánosítása felé, a farmrendszer meghonosítása a nagybirtokon.

A birtokmegosztás arányosításánál csakis ezúton lehet haladni, melyet e fejezet vázol, mert minden más erőszakos intézkedés így pl. a nagybirtokok felosztása csak fokozná a bajokat, mert hisz ma ezek, — mint kifejtém — a kereset egyedüli forrásai s a ki ezek ellen tör, távolról sem ismeri a viszonyokat, s oly várat ostromol, melyben nincs ellenség.

III. Közterhek aránytalansága.

Általánosan feltűnt annak idején, hogy az alföldi agrár-szociális mozgalomban nemcsak a vagyontalan munkások, de kisbirtokosok is részt vettek.

E tünetnek magyarázatát az adózási viszonyokban, a kisbirtokra nehezedő közterhek aránytalanságában kell keresnünk.

Békés vármegyében különben is a többi megyékhez viszonyítva, a legmagasabb a földadó.

Ami azonban Békés vármegye és általában az agrár-szociális mozgalomról híressé vált három alföldi megye adózási viszonyait abnormissá fejlesztette, a birtokra elviselhetlenné tette, az a *pótadó*. Hihetetlen magas pótadókat vet ki a községi és megyei autonómia saját szükségleteinek fedezésére.

Az Alföld községei és városai a kultúra haladásával mind nagyobb áldozatkésztségre kényszerülnek s a múlt mulasztásai most egyszerre sürgetik a pótlást.

Különösen az oktatás ügye ró nagy terheket az egyes községekre, amit csak fokoz a népesedésnek rendkívüli szaporodása. Így vannak városok és községek az Alföldön, hol közel 100% a pótadó, mint *Szentesen* és *Hódmezővásárhelyen*, *Makón* 80, *Csabán* 60, *Orosházán* 50, *Békésen* 60% s általában azt lehet mondani, hogy eltekintve egy-két községtől, hol pótadó egyáltalán nincs, vagy ha van is, normális magasságú, az Alföld e három megyéjében az átlagos községi teher, az egyenes állami adók körülbelül 40—50%-ának felel meg. (Békés vármegyére vonatkozólag a II. táblázat szolgál

ez irányban adatokkal, mely szerint a községi és megyei pótdadók a föld és házadónak levonva az általános jövedelmi pótdadót közel 70%-át teszik ki.)

Elképzelhető azután, hogy az ily magas pótdadó mily mértékben sulyosodik az oly községekre, a melyek határral nem rendelkeznek s az összes pótdadó a belső telkeket, tehát az amúgy is nyomorult munkásnép lakházait és beltelkét sújtja. Különösen rosszabbodtak az adózási viszonyok az Alföldön a regáleváltság óta, mert a községek jövedelme általában a megváltás révén óriásit csökkent, míg a megváltást eszközlő államé hihetetlen magasra emelkedett. Talán sehol oly megrövidítést az egyes községek nem szenvedtek, mint ép az Alföld e vidékein.

Specziálisan Békés vármegye adózási viszonyait a II. és VII. táblázat tünteti fel, a melynek alapján egészen tiszta képet alkothatunk magunknak. Mindkét táblázat igen tanulságos adatokat tár elénk: szinte csodálkozok az ember, hogy miként bír meg a föld a mai alacsony terményárak mellett annyi terhet. Már maga az adók sokfélesége is bonyolulttá teszi az egész adózási rendszert s a gazda a legritkább esetben ismerheti ki magát, hogy mit, miért s mely alapon fizet. Ha az egész megyének adózási viszonyait vesszük szemügyre, a II. táblázat alapján, úgy azt találjuk, hogy a községi és megyei pótdadó, útdadó és közmunkaadó, tehát az autonomikus teher az állami egyenes adónak — melybe már az állami pótdadó is be van tudva — 50%-át teszi ki, míg ezenkívül az ármentesítési teher az állami egyenes adó 25%-ának felel meg, úgy, hogy az e megyebeli birtokokat átlagban az állami adón kívül még annak 75%-a terheli, mint autonom és ármentesítő kiadás. Tudjuk azonban, hogy az ármentesítés csak egyes községeket terhel s így elképzelhetjük, hogy az ilyen községekben a mezei földbirtok mily válságos helyzetben van a föl jövedelmezőségével arányban nem álló szolgálmányok folytán.

Itt elég csak egy pillantást vetnünk a II. táblázat részleteire s látni fogjuk, hogy maga az árvizmentesítés az állami adónak 100, sőt egy helyen Mezőberényben 150%-át teszi ki.

A VII. táblázat szerint is azt látjuk, hogy Mezőberény és Békés fizeti a legnagyobb adót és egyéb terhet, de látjuk azt is, hogy a földbirtokot átlag 5—6 firt adó és egyéb illeték terheli.

Ennyit a birtokok megterhelhetéséről általában. Hogy azonban a kisgazdának az agrárszociális mozgalomban való részvételének magyarázatát adjam, párhuzamba kell állítanom a kisbirtokok és középirtokok adózási viszonyait. Azon helyzetben vagyok, hogy a valóságnak megfelelő adatokkal számolhatok be, amennyiben Békés

község jegyzője szívességéből egy 8 katasztrális hold elsőosztályú nem ártéri birtok és egy 46 katasztrális hold és 896 □ öl ártéri középirtok tényleges adózási viszonyait szembe állíthatom.

A 46⁸⁹⁶/1600 holdas árteres középirtok adózási adatai a következők:

állami egyenes földadó	---	---	---	---	114	frt	13	kr.
" pótadó	---	---	---	---	34	"	50	"
községi adó	---	---	---	---	58	"	89	"
állami házadó	---	---	---	---	2	"	80	"
" pótadó	---	---	---	---	1	"	20	"
megyei utadó	---	---	---	---	8	"	51	"
" pótadó	---	---	---	---	5	"	67	"
keresetadó	---	---	---	---	6	"	—	"
kéményseprés	---	---	---	---	1	"	20	"
katonabeszállásolás	---	---	---	---	1	"	98	"
községi közmunka	---	---	---	---	3	"	—	"
egyházi adó, párbér	---	---	---	---	12	"	14	"
Tisza-Körös-Marosi árm. társ.	---	---	---	---	102	"	57	"
Hosszúfoki társ.	---	---	---	---	10	"	20	"
Alsó-Fehér társ.	---	---	---	---	7	"	53	"

azaz katasztrális holdanként körülbelül 8 frt 10 kr.

Tehát bár a középirtok óriási ármentesítési illetéket is kénytelen fizetni, mindannak daczára holdankinti átlagban, kisebb kiadás terheli mint a kisbirtokot, a mely teljesen ármentes területen fekszik s így e czímen semminemű kiadás nem terheli.

A kisbirtokost tehát az adó és egyéb terhek nemcsak azért sújtják érzékenyen, mert jövedelmes viszonylag csekélyebb, mint a középbirtoké, de különösen azért, mert e terhek tényleg magasabbak is holdankinti átlagban, mint a középbirtokéi.

Jelentékenyen magasabbak pedig akkor, ha felvesszük, hogy az a kisbirtok a rendes adóterhen kívül esetleg ármentesítési illetéket is kénytelen fizetni.

A szokatlan magas adó és egyéb terhek magyarázzák meg a földbérek magasságát is, mert az a tulajdonos, a ki 7—8 frt közszolgáltatási terhet kénytelen viselni, az 14—18 frton alól földjét nem is adhatja' bérbe s még ekkor sem találja meg számítását. És tényleg Mezőborcny és Békés határában a földbérek 12—15 frt között variálnak holdonkint. Csakhogy a magas bér a föld jövedelmezőségével egyáltalában arányban nem áll, mert, hogy a tulajdonosnak fizetett 15 frt béren felül a föld még a bérlőt is eltartsa, az teljes lehetlenség. S mégis az egy fertályos gazda saját földjéből megélni nem tudván, keresetre szorul, de napszámmunkához nem lévén szokva, inkább bérletsspekulációba bocsátkozik. Ez azután végleg romlásba süllyeszti, különösen ha oly termésű évek jönnek közbe, mint az 1893 és 1894-iki, a mely utóbbi évben sem kukoricza sem takarmány termése nincs az alföldi gazdának s az adót meg a bért mégis meg kell fizetnie, a mire azután kisbirtok a is reá megy. Az idején igen sok gazda kénytelen megválni ép a silány termés következtében birtokától, mert erejénél nagyobb bérletsspekulációba bocsátkozott.

Az így birtoka vesztett vagy eladósodott kiscgazda azután nem csoda ha proletár lesz s a szocialista tanok hívévé válik.

A munkásra még nagyobb mértékben súlyosodnak a közterhek s még örülhet, ha házzal vagy kis birtokkal nem rendelkezik, mert ekkor az adók egész özöne nehezedik reá, úgy hogy keresetének harmada csak a közterhek törlesztésére megy reá.

Mint az előzőkből is láttuk, az adózási rendszer országszerte rendezésre szorul. Különösen a pótagók szertelen növekedése szükségessé teszi az autonomikus terhek országos rendezését, mert a helyi szükségletek növekedésével, amelyekre állandóan kilátás van, növekedni fognak a terhek is, s ezek egyenletes elosztásáról gondoskodni kell. Vagy az állam vegye magára az összes kulturális és egyéb terheket, amelyek ma az autonómiát terhelik, vagy pedig a direktadókat úgy mint az Poroszországban történt, az autonomikus kiadások fedezésére engedje át.

De különösen a kiscgazda és munkás specziális védelmet is igényel, egy biztos othont kell nekik teremteni, ahol az idők viha-

rai ellen mindenkor biztos védelmet találhatnak, családjukkal védett menhelyre vonulhatnak. Legyen a munkásnak háza a hozzátartozó telekkel adómentes, szerszáma és marhájával együtt semmi adósságért el nem adható. Ez a legkevesebb, amit a proletárokért meg kell tennünk. A kiskgazdával szemben sem kell tovább mennünk, mert ha a föld terhein könnyítünk, ha az adózási viszonyokon változtatunk, ha a kiskgazda hitelét rendezzük, egyáltalán a megélhetéshez szükséges eszközöket a kiskgazdának rendelkezésére bocsátjuk, azokat hozzáférhetővé tesszük, az értékesítési viszonyokat javítjuk, úgy nem kell attól tartanunk, hogy a kiskgazda ki ne állja az idők viharát.

IV. Közigazgatás lanyhasága s hiányai.

A közigazgatás lanyhasága, megbízhatlansága, megvesztegethetősége majdnem közmondássá vált a múltban. Nemcsak az Alföldön, de országszerte merültek fel ily irányban panaszok. De különösen az alföldi közigazgatás tett ez irányban hírnévre szert; a meg-megújuló sikkasztások a közigazgatás jóságába és pártatlanságába vetett hitelt nagyon is megingatták a népben. Hozzájárult ehhez a közigazgatási tisztviselők durva bánásmódja is a néppel szemben.

Szinte elvül állítottatott fel, hogy a parasztnak soha sincs igaza, s így az nem is igen fordult jogvédelmezésért a közigazgatáshoz, mert tudta, hogy mindenkor a rövidebbet fogná huzni. A közigazgatással való elégtelenséget azonban nemcsak a sikkasztások, nemcsak a durva bánásmód idézték elő, de különösen azon visszaélések, a melyeket dr. *Balsa* hódmezővásárhelyi polgármester a belügyminisztériumban az agrárszociális kérdésben tartott banketten teljesen megbízhatóan az alábbiakban jellemez:

„Általános jelenség az Alföldön, s különösen Vásárhelyen a szegényosztálynak az urak iránti ellenszenve, mondhatnám gyűlölete. Erre pedig a közigazgatás visszaélései nyújtottak tápot. A fennállott közmunkarendszer ideje alatt nem átallották egyes uradalmak és jómódú gazdák, hogy igavonó jószáguknak csak Vs-ödét, Vio-edét vallják be közmunka alá s ez elnézetett, holott a szegényember nem menekedhetett a szolgálat alól. Mig a Tisza ellen való védekezést nem fektették a mai alapokra, tanúja voltam annak, hogy minimális napszámmal keresték a munkásokat; a midőn nem kaptak oly áron, a közigazgatási hatóságok minden nem veszélyes áradáskor kirendelték az ingyen közterőt.

Ezekhez járultak Vásárhely városánál a 60-as és 80-as években előfordult nagyobb sikkasztások a tisztviselők részéről. Az

pedig közhitté vált népünknel, hogy a gazda és cseléd közötti peres ügyekben a közigazgatási tisztviselő mindig a gazdának ad igazat, kinek szavazatára és támogatására a tisztújításnál számíthat. Mindezekhez az okokhoz csatlakoztak a modern állami és városi élet követelményei, a kényszer-iskoláztatás magas tandíjak mellett az útdó, építkezési szabályrendelet, a járda és kéménysepertetési kényszer, ebadó, a dohány és árának felemelése stb. De a mezőgazdasági munkások érdekében nem történt semmi.“

A közigazgatásnak korrump volt mellett nem is volt várható, hogy az agrár-szociális mozgalmakkal megküzdeni tudjon, annak elejét vegye.

A mozgalom első jelenségeit a közigazgatás emberei fel nem ismerték, vagy félreismesték s hagyományos vaskézzel, durva bánásmóddal igyekeztek a parasztot megzabolázni, rendreszoktatni. Midőn pedig a vész fejökre nőtt s annak veszélyességét tények igazolták, akkor a másik végletbe esett. A mozgalom vezetőinek kolomposainak kedvezni igyekezett s a munkásnépet az uradalmakkal, birtokosokkal szembeállította. Irányadó szempont most már az lett, hogy mindenben a munkás vagy cselédnek szolgáltatassanak igazságot.

Az elégedetlenség szitói a szociális eszmék terjesztői évi fizetéses állásokkal kenyereztek le, kisbírókká, útkaparókká, rendőrökké stb. neveztettek ki, a mely eljárásukkal mintegy azt a vélelmet keltették a lázongókban, hogy csak exponálni kell magát valakinek a hatósággal szemben s nyomorúságán rögtön segítve van, mert megélhetését biztosító álláshoz jut. Tényleg az így lekenyerezett kolomposok teljesen elpártolnak a szociálistáktól s a leghasznavehetőbbekké lesznek, a mi egyrészt szintén bizonyosága annak hogy az alföldi munkásmozgalom határozottan *kenyérkérdés*.

A szociális eszmék terjedéséhez, tehát a közigazgatás lanyhasága, megvesztegethetősége, megbízhatatlansága egyszóval korrumpált volta nagyban hozzájárult.

De hozzájárultak a közigazgatási közegek hibáján kívül álló tényezők is, így különösen az a körülmény, hogy a szociálista izgatókkal szemben a közigazgatás teljesen tehetetlen volt, mert nem volt törvényes alap arra, hogy ezeket elfogathassa, eltolonczoltathassa, aminek csak akkor kezdték igazán hiányát érezni, amidőn már az elhintett maszlag terjedni kezdett.

A szociális zavargások kitörése óta azonban a helyzet nagyot javult. A közigazgatás purifikáltatott, fiatal erőkkel frissített fel s ma azt mondhatjuk, hogy az Alföld e részének közigazgatása kiállja a versenyt az ország bármely vidékével.

Tagadhatlan tény, hogy a munkásnép és a cselédség tudatával bír a közigazgatás tehetetlenségének a szociális sajtó, a szociális izgatókkal szemben, a mi annak presztízsét csak növeli s érzi, hogy a mai törvények mellett a közigazgatás képtelen a munkaszegést megtorolni.

Bár tehát a közigazgatás igazságszolgáltatása jelentékenyen javult s a múlt bűneiből a jelennek mi sem róható fel, a legkitűnőbb közigazgatás is az agrár-szociális irányú mozgalmakkal szemben csak úgy tud érvényesülni, ha megfelelő törvények alapján intézkedhetik, ha kellő hatalommal rendelkezik a visszaélések, munkaszegések, lázadások ellensúlyozására és megtorlására.

A közigazgatásnak új alapokra fektetése már is foglalkoztatja a közvéleményt és a törvényalkotásra hivatott faktorokat s e tekintetben valószínűleg rövid időn belül megfelelő alkotással állunk szemben. A közigazgatás reorganizálásától lehetetlen elválasztanunk: az állami rendőrség eszméjét, mint a mely nélkül a társadalmi rendet a szociális izgatásokkal szemben megvédeni nem lehet. A mai községi rendőrség mindenre jó, csak a rend fentartására gyenge s eredetileg nem is ez volt a hivatása.

Hogy azonban a közigazgatás ne csak a törvényben, ne csak a kezébe adott hatalomban bírja fölényét s hogy e hatalmát minél kevesebbszer legyen kénytelen éreztetni, szükséges, hogy megfelelő törvények és társadalmi intézkedések támogassák.

Így első sorban szükséges az 1876. évi XIII. törvényczikk revíziója, cseléd- és munkásnak a munkaadóval való viszonyának részletebb szabályozása. Különösen az utóbbi fontos, mert ideje, hogy a munkás a munkaadó visszaélésével szemben nagyobb védelemben részesíttessék, viszont a munkás szerződészegése is megtorolható legyen.

E törvénynek egyenes hivatása volna az aratási szerződések körüli eljárást szabályozni, mert ez az a pont, a mely az Alföldön a legtöbb viszálynak magva.

A munkás nem igen szerződik előbb, mint az aratás előtt egy-két héttel, midőn már mintegy biztosra lehet következtetni a termés eredményére. De teszi ezt nemcsak azért, hogy saját érdekeit megfelelőleg megvédje a kötendő szerződésben, mert hisz az eredménynyel maga is tisztában van, de teszi azt különösen azért, hogy a sürgős aratási munka idején mintegy pressziót gyakorolhasson a birtokosra s oly áron értékesíthesse munkaerejét, a mely az ottani kereseti viszonyokkal arányban nem áll.

A munkások ezen spekulatív eljárásának tulajdonítható azután, hogy a nagyobb uradalmak a mezőgazdaság legfőbb munkáját, az

aratást biztosítandók, idegen munkásokkal szerződtek s teheték ezt annál is inkább, mert a szociális eszmék korrumpált helybeli munkásnép, mindenkor kész a szerződés-szegésre, hogy a megszorult birtokostól újabb és újabb engedményeket csikarhasson ki.

Az ily visszaélések megtorlására és meggátolására volna hivatott intézkedni az újonnan alakítandó cseléd- és munkástörvény s egyúttal intézkedne arról is, hogy az aratási szerződéskötések idejében, lehetőleg még a tél folyamán végeztessenek. Ez esetben el volna kerülhető, hogy az uradalmak idegen munkásokat fogadjanak fel s ezáltal a spekuláló helybeliek saját hibájukból aratás nélkül maradjanak.'

Talán ez esetben itt is életbelépne az az üdvös szokás, a mely más vidékeken honos, hogy a gazdaságban minden előforduló munkára aratót alkalmaznak, ellátják pénzes és szakmányos munkával egész aratásig; kap kukoricza és burgonyaföldet, sőt pénz- és terményelőleget is, a mely eljárás mellett valósággal munkásdinasztiák képződnek az egyes birtokok körül, kik a világgért sem állának máshova munkába, illetve aratásba. De volna ez eljárásnak az Alföldön egy speciális haszna is s ez az, hogy a munkás bérlethez jutna, megélhetése a mainál jobban biztosíthatnák s így elvonatnék a szociális mozgalmaktól legalább az a rész, a mely erkölcsileg még nem romlott s csak a nyomorúság érleli benne az elégedetlenséget.

Igaz, hogy a munkás sokszor egy napi járó földre szegődik, aratásra, de hát ennek is az az oka, hogy az uradalmak szakítanak a helybeli munkással, mert munkaerő fölösen van közelükben is, s idegen munkás alkalmazásával nem fokozzák az ellenszenvet, a mely a józanabb elemeket is ily eljárás mellett magával ragadhatja. Ily eljárás mellett meg lesz a bizalom munkás és munkaadó között.

Igaz ugyan, hogy más vidékeken nincs is a termés mennyisége oly sok esélynek kitéve, mint az Alföldön, és sokkal biztosabb és egyenletesebb, de ép azért úgy kellene itt a kérdést megoldani, hogy az aratási szerződések alternative köttessenek meg s az aratási járandóság ne csak részben, de pénzösszegben, avagy még helyesebben gabonajárandóságban is megállapításék, úgy hogy a munkásnak mindenkor szabad választása legyen abban, hogy részért, pénzért, illetve gabona-illetményért óhajt-e aratni, a mint az aratási kilátások alakulnak.

Ez alternatív intézkedésnek volna azonban egy más irányú alkalmazása is, és pedig az olyan esetekben, midőn jégverés éri a termést s az annyira tönkre ment, hogy az aratás feleslegessé

vált. Ily esetben, ha a birtokos teljes kártérítést kap a biztosító társulattól, az aratási illeték a munkásnak ki volna fizetendő, mert az elemi csapás bekövetkezése miatt kereset nélkül nem maradhat.

Ezzel szemben az arató munkások is köteleztetnének a biztosítási díj aránylagos fizetésére, mely minden esetben járandóságukból vonatnék le a gazda által.

Ugyancsak a nevezett törvénynek kellene gondoskodnia arról, hogy a munkások a cselédkönyvnek megfelelő munkakönyvekkel láttassanak el, mely munkakönyvek alapján a munkáserő községenként állandóan nyilvántartatnék. Fontos ez intézkedés az Alföldön, hol a munkás rendszeren egy hétre szegődik. A szegődésnél a gazda beírná az ígért bért s a munka tartamára magához venné a munkakönyvét.

Ily módon sok visszaélésnek s felesleges hercze-hurczának eleje vétetnék, mert vitás esetekben a munkakönyv jegyzése szolgálna alapul.

Ez irányban már tapasztalatokkal is rendelkezünk, amennyiben Torontál vármegye gazdasági egyesülete javaslatára a munkások nyilvántartására egy szabályrendeletet alkotott 1892-ben, amelynek lényege körülbelül a következő;

1. Idegen községekben elszegődő időleges munkások mindkét községben nyilvántartandók.

2. A kiadott munkásjegyekről pontos jegyzék vezetendő.

3. Egy és ugyanazon egyénnek két munkásjegy semmi esetben, másolat pedig csak akkor adassék, ha az eredeti munkásjegy elvesztése hiteltérdemlőleg beigazoltatik és ha az előző szabályszerűleg megsemmisítettik.

4. Helyben munkásjegy nélkül elszegődő munkások nyilvántartassanak, kiknek bejelentésére a munkaadó kötelezve legyen és ezen kötelezettségére a munkaadó felhívandó.

Mióta e szabályrendelet Torontál vármegyében életbeléptetett, azóta munkáshiányról, vagy munkás és munkaadó közötti bár kisebb jellegű viszályról egyáltalán hallani nem lehet. De még érdekesebb a Temes vármegyei gazdasági egyesület javaslata, a melyet Békés vármegye főispánja felszólítására a munkáskérdés megoldásaképp kidolgozott. Az egyesület javaslata az alábbi hét pontban foglalható össze:

1. Kívánatos volna, hogy a szakmánymunkások, pl. aratók, részkasások a cselédkönyvek mintájára munkakereső könyvvel láttassanak el.

2. Ezen munkakereső könyvekben, mielőtt azok tulajdonosai munkakeresésre indulnának, a községi előljáróság igazolja, hogy a

munkás az elvállalando munkára képes, más vállalkozása ezen időre nincs.

3. Azon munkaadó, a ki ilyen munkakönyv nélkül munkást fogadna fel, érzékeny bírsággal sújtassék.

4. Azon mezei munkás, a ki egy és ugyanazon időre, ugyanazon munkára két vagy több munkaadónál vállal munkát, érzékenyen büntetendő.

5. Az eddigi pontokban foglaltakat felületesen vagy egyáltalán végre nem hajtó községi előljárárság szintén szigorúan volna büntetendő.

6. A napszám vagy munkabér egy és ugyanazon munkánál kölcsönös megegyezés alapján minden hét elején az egész hétre megállapítandó és az azon a héten fel sem emelhető, de lejjebb sem szállítható.

7. A munkaadó és munkás kötelesek ugyanazon a héten (rossz idő kivételével) nemcsak a meghatározott bér, hanem a munka tekintetében is az egymás iránt vállalt kötelezettségnek eleget tenni.

Úgy a cselédtörvény revíziója, mint a munkásügy rendezésére vonatkozólag igen érdekes javaslatokkal járult a békésmegyei gazdasági egyesület is főispánja elé. A gazd. egyeslet egy szabályrendeletet alkotott, a melynek a cselédekre vonatkozó részéből a következőket emelem ki:

A szabályrendelet meghatározza a cselédeknek és aratóknak kiszolgáltató gabona minőségét, elrendeli, hogy a gazda köteles a vasárnapot a cselédeknek pihenésre átengedni, ha dolgoztatja, tartozik folyó napszámot fizetni. A törvény azon intézkedéseivel szemben, hogy a cseléd, ha hadi kötelezettségeinek teljesítésére behívatik, a gazda őt fizetni nem köteles, a szabályrendelet elrendeli, hogy a cselédnek ezen időre a teljes fizetése adassék ki, sőt ha a behívás két hétnél hosszabb időre terjed akár gyakorlat, akár hadjárat esetén, ez esetben is a kialkudott bér fele a hadköteles családja részére mindenkor kiadandó és a lakásban az illető családja meghagyandó.

Szabályozza továbbá azon eseteket is, midőn a munkás az általa okozott kárért kártérítéssel tartozik.

Külön fejezeteket szentel a szabályrendelet az aratók és napszamosoknak és ezt jónak látjuk alább egész terjedelmében reprodukálni.

16. §. Aratók s általában bármely mezei vagy földmunkát nem cselédminőségben teljesítő munkások, ide nem értendő a harmados, kukoricza és egyéb termények alá a földet részben vállalók, továbbá az egész hétre avagy egy bizonyos időre felfogadott napszamosok, ezen szabályrendelet 14. §-ában körülírt szolgálati könyvvel ellátva

legyenek, melyet szerződés vagy alku megkötése alkalmával a felfogadó gazdának vagy megbízottjának átadni tartoznak s melyet a munka teljesítése után a leszámolás alkalmával a gazda a munkásnak visszaadni tartozik.

17. §. Aratási, cséplési vagy egyéb hosszabb tartamú munkálatok teljesítésénél mindenkor írásos szerződés kötendő s azon község elöljárósága által, melyben a szerződés kötött, miután a szerződés a jegyző által megmagyaráztatott s azok kijelentették, hogy annak pontjait megértették és elfogadni készek, velük aláírandó s az elöljáróság által hitelesítendő.

18. §. Az aratási szerződés mindenkor úgy kötendő, hogy abban a természetben kialakult hányadrészen kívül a munka teljesítésének díja pénzben is kitéssék, hogyha esetleges csapás esetén a természetben kiadandó részhányadra nézve a felek megegyezni nem tudnának s a fennálló törvény értelmében egység létre nem jöhetne, a kikötött pénzösszegért tartoznak a munkát teljesíteni.

19. §. A napszámos köteles a munkát napkeltekor megkezdeni s napnyugtáig folytatni. Közben a reggeli elköltésére fél, az ebéd elköltésére egy s az uzsonnára ismét fél órai időt tartozik a gazda engedni, de a reggelizés és uzsonnázásra csak Szt.-György naptól Szt.-Mihály napig van a napszámosnak joga fél-fél órai pihenés és étkezésre engedélyezett idő igénybevételére.

20. §. Munkakönyv nélkül bárkit bárminő munkára felfogadni tilos s a ki az ellen vét, 5 írtól 25 írtig terjedhető bírságban marasztalható el.

21. §. Az arató napszámos vagy bármilyen munkára vállalkozó munkás a részére kiadott munkakönyvét a felfogadónak átadván, máshova elszegődni azon hétre vagy napokra, melyekre a könyv átvevőjénél szóbelileg is szerződött, tilos s előforduló esetben 1 írtól 5 írtig terjedhető bírsággal sújtandó vagy fizetéseképtelenség esetén a megítélt összegnek megfelelő elzárással büntetendő.

A cselédtörvény revíziója s a munkásügynek a fentebb jelzett módon való rendezése mellett azonban az esetleg mégis felmerülő vitás ügyek elintézésére más országok mintájára igen célravezető volna s a közigazgatás amúgy is felhalmozott teendőjén nagyot könnyítene s magát az eljárást is egyszerűsítene az úgynevezett *bélcebíróságok* szervezése, esetleg ugyané törvény keretén belül. Munkás és munkaadó között felmerült vitás esetekben gazdákból és munkásokból közösen alakított békebíróságok Ítélnének, a mely ítélet ellen felebbezésnek csak akkor volna helye, ha az ítélet maga, vagy pedig az ítélethozatalánál követett eljárás törvénybe ütköző volna.

Ily békebíróóságok szervezése bizonynyal nagy megnyugtatósára szolgálna a munkásnépnek, mert ez utón mint a kenyéradóval egyenjogú felek ismertetnének el s maguk is képviselve lévén ben-
nük, azok ítéletében inkább is megnyugodnának.

Ily békebíróóságok nálunk már évek óta sikerrel működnek az ipartörvényből kifolyólag az ipartestületekkel kapcsolatban s a gyakorlatban hasznosságuk teljesen bevált.

Hogy mily szervezetek és orgánumok volnának hivatottak-e bíróság összeállítására, azt egy más fejezetben fogom előadni.

Végül mint gyakorlati eszmét pendítem meg a munkásfelügyelői állásoknak'megyénkinti szervezését egyelőre az Alföld veszélyeztetett vidékein, kiknek feladatát képezné, hogy a munkásnépnek minden ügyes-bajos dolgában segélyére legyenek, vele állandóan érintkezzenek, a birtokosokat a munkaszerződések betarlásába ellenőrizték, a cseléd- és munkáslakásokra egészségügyi szempontból felügyeljenek, a békebíróóságokat szervezzék, működésüket ellenőrizték, munkás- és betegsegélyzőpénztárakat alakítsanak egy- szóval összes működésük a munkás- és cselédviszonyok javítására a munkást és cselédet védő törvények végrehajtására irányulna. Ez állások szervezése szintén a cseléd- és munkástörvényben találhatná helyét.

V. Uzsora, robot és perczent.

Az alföldi agrár-szociális mozgalmakat előidéző okok és tényezők közül talán egyik sem szolgáltatott annyi elkeseredésre okot, mint azok a munkásnép keresetét csökkentő helyi szokások melyeket a nép elég jellemzően „*u és*“ czímen ismer.

Az uzsora és robot eredetileg Arad és Csanádból származott át Békésbe és Csongrádba, de itt azután nagy mértékben el is terjedt.

A robotnak és uzsorának eredete az, hogy a feles művelés korszakában a birtokosok egyes kisebb-nagyobb s a bérbevevő által az időtájt könnyen teljesíthető szolgáltatásokat kötöttek ki részint terményekben, részint készpénzben, részint kézi, esetleg fogatos szolgáltatásokban.

E szolgáltatások azonban idővel, a mint a megélhetési viszonyok rosszabbodtak, a föld jövedelmezősége a szaporodott terhek folytán csökkent, a birtokosok által mind nagyobb mértékben vétettek igénybe s hosszú éveken át uzust képezve, mint a bérletek rendes függelékei szentesítést nyertek. Addig míg a feles gazdálkodás dívott,

e szolgálmányok a bérbevevők által szó nélkül teljesítettek, mert azok nagyobb mérvű megterheléssel nem jártak. A viszonyok azonban hirtelen óriásit változtak s az előbb feles gazdálkodás teljesen kiküszöbölődött úgy, hogy ma gabonaföldet egyáltalán nem adnak részes művelésre bérbe, míg a feles kukoricaföldekből harmadosok lettek a nélkül, hogy a bérbevevő által a feles művelésnél beszolgáltatott szolgálmányok megszűntek volna.

Ma a harmados kukoricaföldek után épúgy, sőt még szigorúbban megkövetelik az uzorát avagy robotot, mint annakelőtte a feles mivelés idejében, pedig nem tagadható s több oldalról bebizonyított tény, hogy a harmados művelésnél a munkásnak semmi vagy igen kevés haszna van, mert ha munkáját napszámban értékesíthetné sokszor többet szerezhetne. Csakhogy ép a napszámkeresetnek a lehetősége hiányzik. Másrészt az így szerzett kukoricza lehetővé teszi, hogy télire sertést hizlalhasson, mi a munkásnépnek fővágya, mert másként húshoz jutni nem tud. S ez szolgáltatja ki a munkást teljesen a bérbeadó kénye-kedvének. A robot áll egy napi hordásból, szántásból vagy 2—3 kézi napszámból; az uzora holdanként 1—3 frtból, egy pár csirke vagy liba beszolgáltatásából, egy uj zsákból stb. stb.

Elképzelhető e szolgálmányok terhe akkor, amidőn mint ez a múlt évben is történt, kukoricza egyáltalán nem termett. A harmados művelőnek tehát jövedelme nem volt, munkája kárbaveszett s szolgálmányok mégis terhelték. Az uzorát és robotot illetőleg általában az a felfogás az Alföldön úgy a parasztbirtokosoknál, mint az uradalmaknál, hogy mért ne kérjenek uzorát és robotot, mikor a paraszt úgyis kiveszi a földet, sőt jóformán egymásra árverelik a szolgálmányok felajánlásával, csakhogy földhöz juthassanak. S tény az, hogy a munkásnép ép tekintettel arra a körülményre, hogy a földet szereti, hogy sertést akar hizlalni, és mert az egész év folyamán munkáját nem hasznosíthatja mint napszamos, hogy magának és családjának mégis némi foglalatosságot és keresetet biztosíthasson a munka idején, szívesen vállalja el még az uzorával és robottal terhelt harmados kukoricaföldet is. A birtokosok ez eljárása azonban nézetem szerint teljesen azonos a munkások által követéssel, a midőn ezek aratás idején a birtokosok szorultságát kihasználva munkadíjfelemelést követelnek. Az alföldi birtokosok tehát csak magukra vessenek, midőn a körülmények kihasználásával a munkásnép szorultságával visszaélnék, mert ezáltal példát nyújtanak a munkásnépnek, mely jogot formálhat magának arra, hogy ismét akkor, midőn a gazda kerül ilyen helyzetbe, e helyzetet a maga részére lehetőleg kizsákmányolni igyekezzék.

Ilyetén eljárással a társadalmi békét helyreállítani a legjobb törvényhozási és közigazgatási intézkedések mellett sem lehetséges. A társadalom minden tényezőjének egymás boldogulásán vállvetve kell közreműködnie, mert a szorult helyzetek kihasználása csak élesíti a társadalmi osztályok között fennálló amúgy is kirívó különbséget. Ami még megbocsátható a munkásnak a birtokossal szemben, az határozottan elítélendő a műveltebb az erősebb elem a birtokos részéről a munkással szemben.

Az uzsora és robot azonban nemcsak az Alföldön, de az ország legnagyobb részében más és más formában el van terjedve. Csakhogy míg az Alföldön az e nemű terhek fokoztatnak, addig mindenütt egyebütt fokozatosan mellőzik, úgy hogy vidékonkint már csak emlékük él.

Az uzsora és robot mellett nem kevésbé fokozzák az elkeseledést a különböző címen dívó lefogások cselédeknel a bérből, munkásoknál a munkadíjból. S ép mert ezek különösen a gazdatisztek által gyakran igénybevéttettek, támadt az a vélelem a közönségben, hogy e visszaélésnek a gazdatiszti perczentuációban van meg az alapja, mert hisz az így lefogott bérek és munkadíjak egyenest a birtok jövedelmezőségét vannak hivatva emelni.

S nem lehet tagadni, hogy e felfogásnak van némi jogosultsága. Az alföldi külterjes viszonyok mellett perczentuális gazdálkodásnak alig van reális alapja. A gazdatiszt egyénisége, szakértelme, a dívó gazdálkodás mellett alig érvényesülhet s a birtok jövedelmezősége teljesen a földtől és minőségétől és az időjárás viszonyoktól van függővé téve. A gazdatisztek összes törekvése tehát a jövedelem emelése szempontjából oda irányulhatott csupán, hogy a külterjes kezelés mellett fennálló amúgy is csekély üzemköltségeket lehetőleg redukálják. Erre kedvező alkalmul kínálkozott első sorban a harmados földek művelése után dívó robotszolgálmányok, ingyen napszám, ingyen igás munka, de igénybe vették sok helyütt a másik említett módot is, a bérek és munkadíjak jogtalan lefogását is.

Valószínűvé teszi e feltevést még az a körülmény is, hogy egyes uradalmakban a tisztai perczentuációt egyenest az üzemköltségben elért megtakarítások után szabták meg.

Elképzelhető azután, hogy az ily uradalmakban a robott és a bér s munkadíj levonások mily mértékben honosodhattak meg.

A visszaélések meggátlására és a gyanú elhárítására igen indokolt volna, ha a cseléd- és munkástörvény kimondaná, hogy a bér és munkadíj lefogások csakis bírói ítélet alapján foganatosíthatók. A cseléd megszolgált, bére, a munkás kiérdemelt napszámja minden levonás nélkül kiszolgáltatandó, s ha az uradalom birtokosának követelése van, birtokon kívül foganatosítsa a gyengével szemben jogait.

Az uradalmak nagy része szakított már a jogosultságát vesztett rendszerrel, a robottal, uzorával s bérlevonásokkal, de vannak még uradalmak s a parasztbirtokosok majdnem kivétel nélkül ragaszkodnak ezen, a középkori rabszolgaságra emlékeztető szolgálmányokhoz.

Törvényes úton kell tehát a megoldást keresnünk, ha magát a társadalmat az önzés annyira uralja, hogy a méltányosság iránt a legegyszerűbb érzékkel sem bír.

VI. Gondoskodás hiánya.

A szocialista eszmék terjedését nagyban elősegítette az Alföld társadalmát, de magát a törvényhozást is uraló ama közöny a munkásokkal szemben, melyet leghelyesebben a gondoskodás hiányának nevezhetünk.

Az alföldi munkásmozgalom tanulmányozására és megfelelő javaslattételére a Békésmegyei közigazgatási bizottság által kiküldött albizottság jelentésében erre vonatkozólag az alábbi igen érdekes sorokat olvassuk.

„A jobbagység felszabadítása után a munkásnép, melyet addig földesura vezetett és védett, magára maradt. Az új középosztály ellévén foglalva a maga belső szervezésével a tőle jogilag független s önnállósághoz még nem szokott muukásnéppel nem foglalkozott s míg a szabadság s egyenlőség nem maradtak pusztajelszó — a testvériség jelszava testet nem öltött. A magárahagyott munkásnép egészében szervezet, vezetés és oltalom nélkül, a fegyelmezetlen lélek álmai után indult. Álmodozott, hogy a szabadságharcz elbujdosott vitézei hazajönnek s mindenkinek jólétet, bőséget, igazi gazdasági egyenlőséget biztosítanak. Nem volt senki, ki e hiú álmodozások naiv reményét eloszlathatta volna s akkor a mikor az idegen uralom megszűntével a köznép e reménységet maga feladta, gazdasági jólétének megakadályozóit abban a középosztályban látta, mely az alkotmány helyreállítása után a közéletben részt vehetett, törvényt hozott s felette törvényt ült. A köznépnek azt a hitét, hogy a középosztály méltatlan a vezetésre, maga a középosztály erősítette meg. A képviselőválasztásoknál elhangzott beszédek, a korteskedések; minden párton egyaránt az bizonyítgatták a nép előtt, hogy a középosztály zsarnok, haszonleső, tisztességtelen. A pártok által egymásra dobált gyanúsítások s becsmérések a munkásnép előtt egyformán hitelre találtak s a politikai pártok egymás közötti versengése közben, ő, minden pártbeli magánál módosabb, intelligensebb embert kicsinyleni s megvetni egyaránt

megtanult. Ebhez járult, hogy az általa már elnyomottnak tekintett középosztály sem egyénei, sem intézményei által nem igyekezett jóindulatát megnyerni, panaszait hathatósan orvosolni nem megvetésből, nem rosszakaratból, hanem azért, mert teljesen elfeledte azt, hogy a felszabadított jobbágyból támadt munkás is testvér s hogy a felszabadult jobbágyokból támadt munkásnép is társadalmi tényező, melynek törekvéseivel a társadalmi osztálymozgalomban számolni kell. A munkaadók, vagy megbízottjaik, kevés kivétellel a munkásnépről, mely csöndesen eltűrt mindent, azt hitték, hogy az csak papíron lett felszabadítva az úri hatalom alól s a vélt úri hatalmat a szabad s munkája után élő munkással szemben is éreztették.

Így egyesek sérelme, sokak bántódása s mindnyájuk mellőzése miatt a munkásnép különben vonzódó lelke lassan-lassan elfordult azoktól, kiknek vezetésére szüksége lett volna s míg egyrészt a nazarenus és baptista felekezet lemondó erényeiben találta meg a kibékülést, másrészt elkeseredett kedélylyel a szocziáldemokrata párt vezetésére bízta magát.“

Mint e jelentés lendülettel irt sorai is bizonyítják a munkás jövőjéről sem a törvényhozás sem a társadalom nem gondoskodott azóta, hogy felszabadult. Hogy a munkásnak van-e biztos otthona, hogy betegségében van-e istápolója, családjának gondozója, hogy öreg napjaira, midőn már munkával nem keresheti meg kenyerét lesz-e miből megélnie ezzel nem törődik senki, a munkásnép nyomorúságában teljesen magára van hagyatva.

A társadalomban uralomra kapott önzés az embertársainkról való gondoskodást nem tartja kötelességének, s nemcsak az egyént, de egész osztályokat a létért való küzdelemben teljesen magára hagy.

A jobbágyság eltörlése nem történt még olyan régen, hogy az akkori jobb idők a munkásnak még friss emlékezetében ne volnának; a midőn a jobbágyról földesurának nemcsak kötelessége volt gondoskodni, de tényleg gondoskodott is.

A felszabadult munkás látva elhagyatottságát, tudatára ébredve annak, hogy az Istenen kívül vele senki sem törődik, örömmel fordult azon tanok felé, melyek egy jobb jövő reményét ébresztették fel benne.

A szociális mozgalomnak célja mindenütt, de különösen az Alföldön a megélhetés lehetőségének a kiküzdése, mert a munkás az emberi jog alapján hasonló jogokat kezd formálni az élethez, az anyagi boldogulást elősegítő javakhoz, mint a vagyonos osztály. Munkát akar és e munka révén meg is akar élni úgy, hogy családját gond nélkül eltarthassa, s ezenkívül még vagyont is gyűjthessen

az oly eshetőségre számítva; a midőn betegség, Öregség kenyérkeresetében akadályozná. Biztosítani akarja magának a vénség nyugalmát; a midőn elgyengülve munkáját ki sem már igényli s családjának is csak terhére tud lenni.

A mai állapotok mellett azonban mindenre számíthat a munkás, csak arra nem, hogy a társadalom róla ily irányban gondoskodik.

De még a törvény sem nyújt védelmet a munkaadó visszaélései ellen, nincs a ki megvédje a munkást és családját, a cselédet, nincs a ki megtorolja a bér és munkadíj levonást és a bántalmazást.

Tudok esetet, a midőn egy uradalomban oly konvencziót mértek ki a cselédnek, a melyet a molnár őrlésre elfogadni nem akart és csak a midőn ez az uradalom tudomására esett, cserélte ki más gabonával a cseléd járandóságát.

De különösen a parasztbirtokosoknál a cseléd mindenkor silány gabonaneműt kap járandósága fejében.

113^{en} sokszor a részes gabona is; noha itt már kevésbé lehetséges a visszaélés, de nincs az a csekély, sokszor önhibáján kívül álló mulasztás, a melyért bajok ne sújtanák a cselédet. Így egy hónapig betegeskedő cseléd béréből egy esetben 20 frtot fogott le a birtokos a nélkül, hogy az ellen a cseléd jogorvoslatot keresett volna; sőt belenyugodott, mert úgymond, a bíróság útján az igazságkeresés nagyon soká tart.

A vízszabályozási munkálatok körüli visszaéléseknek és panaszoknak se szere se száma, arról köteteket lehetne regélni s bámulatos, hogy az egyes alvállalkozók mily rafinériával zsákmányolják ki a munkást. A legközönségesebb visszaélés az úgynevezett „Jancsi bankó“, mely a vállalkozó pecsétjével ellátott pénzutasvány, a mit a munkás fizetés napján készpénz helyett kézhez kap s a mely csakis a vállalkozó kántinjában váltható be étel és italért. Hogy e rendszer mellett nemcsak a vállalkozó zsebébe vándorol vissza a munkadíj — mint azt a Békésmegyei gazdasági egylet emlékirata helyesen megjegyzi — hanem a nép erkölcsi is lazulnak, mert reá szokik a könnyelmű költekezésre, bizonynyal nem kell valami nagy psycholognak lennünk, hogy ezt belássuk.

Tanulmányutam alkalmából a Szentes-Csongrádi vízszabályozási munkáknál magamnak is alkalmam volt a visszaélések egy különös nemével megismerkedni, mely csak igazolja azt a régi igazságot, hogy a leggyengébb, a legvédtelenebb.

Csak futólag említem itt, hogy e nagyszabású földmunkálatok elvégzésére maguk a munkások akartak szakmányban állami mérnökök felügyelete alatt vállalkozni, de nem fogadtatott el aján-

lottuk, noha biztosítékul keresetük egy részét lekötni akarták. A földmunkálatok egy vállalkozó kezébe jutottak, a ki 5000 embert toborzott össze a földmunkálatokhoz oly feltétellel, hogy minden kiemelt köbméter földért egy láb mélységig 16 krt, s azután minden további láb mélység után 1 krral többet kapnak, míg a négy láb mélység elérésével az egész kiemelt földmennyiség 19 krral számíthatnák ki s utólag kifizettetnék az így előállott különbözet is, mely mintegy biztosítékul tartatnék vissza arra, hogy a megkezdett gödröt félbe nem hagyják.

Ámde a munkások nem is hagyták ott, hanem a vállalkozó rendelte ki őket. Amint egy-két lábra lejutottak, a talyigás kubikosok új gödör kezdéséhez rendeltettek s így félbemaradt munkájukat szekeres kubikosok folytatták ily módon a talyigás kubikosok mindég csak 16—17 krt kaptak köbméterenként, mert a vállalkozó azzal a kifogással élt, hogy nem mentek le a kellő mélységre, tehát nem is tarthatnak a 19 kros alapárra igényt. Akinek nem tetszett a dolog, annak szabad volt az elmenetel, mert hisz száz más várta a felvételt.

A dohányosokkal szemben divó visszaélések is meglehetősen hírnévre tettek szert egyes vidékeken.

^ dohányost ellátják előleggel, gabonával stb. amit azután busás kamatokkal vesznek meg rajta; kap 40 firtos lovat, melyet 100 írttal kell megváltania, egyszóval vannak vállalkozók, uradalmak, bérletek, melyek a munkás kiszípolozásából valósággal mellékjövédelmet húznak.

Gyakori a panasz, hogy parasztnál divó bentartós cselédek nem kapnak elegendő ételt; noha a cselédség az alföldi szokás szerint a gazdával együtt étkezik, de helyenként maga a gazda is oly silányul él, hogy azt még a cseléd is felpanaszolja.

Ha kutatjuk az okokat, úgy azt találjuk, hogy a gondoskodás teljes hiánya a munkásokkal szemben jórészt az alföldi társadalom jellegében és természetében is rejlik.

Mint már említettem volt, az alföldön tulajdonképen csak nagybirtokosok és kisbirtokosok vannak, a középbirtokos osztály, mely a vidéken az áldozatkésztséget képviseli, mely a néppel folytonosan érintkező, annak erkölcsére nemesítőleg hathat, annak ügyesbajos dolgaival törődik, mert egymásra vannak utalva; az Alföldön teljesen hiányzik.

A nagy uradalmak birtokosai csak ritkán tartózkodnak birtokaikon s akkor sem igen érintkeznek a néppel; képviselőik a gazdatisztek pedig, nagy átlagban lehet mondani, nem azok az egyének, kik a népnél közszeretettel örvidenének.

Nem egy panaszt hallottam tanulmányutam alatt az egyes uradalmakban a gazdatisztek és bérlők részéről tapasztalható modort illetőleg, a mely nemcsak közel, de messze környéken is meglehetősen hírnévre vergődött. Így nem csoda azután, hogy a gazdatisztek és bérlők durva bánásmódjáért a munkásnép csak gyűlölni tudja a földesurat is. Pedig e nép a durva bánásmód iránt szerfelett érzékeny s helyét, munkáját röglön ott hagyni kész bántalmazás esetén.

De még maga a munkásosztályhoz legközelebb álló kisbirtokososztály sem érintkezik a néppel, mert az alföldön a tanyai rendszer uralkodván az az abnormis állapot állott be, hogy a községek nem egyebek egyszerű munkástelepeknél, ahol sokszor még a bíró, jegyző, sőt egy helyt a pap sem lakik a községben, míg a községbirtokos lakosai kint a tanyákon laknak egész külön osztályt képezve.

A munkás tehát a gazdával vagy soha, vagy csak munkaközben érintkezik.

De hogy a kiscgazdaosztály is a munkásnéppel szemben exclusive viseli magát, annak magyarázatát abban találjuk, hogy a kiscgazdaosztály nem a munkásból képződött, hanem kizárólag felülről lefelé a középbirtokosból, így nem csoda, ha szeme mindig azon osztályok felé van fordítva, a hová tartozott. Nem a munkásból lesz kiscgazda, hanem a kiscgazdából munkás.

Az alföldi nép iskoláztatása sem olyan, a mely a gondoskodásnak látszatát ébresztené a szemlélőben.

Az iskolák mind túlszűfoltak és még e mellett is mindig jelentékeny azon tanköteles gyermekek száma, kik az iskolától távol maradnak; noha tetemes bírsággal sújtatnak azon szülők, a kiknek gyermekei az iskolából indokolatlanul elmaradnak.

Érdekes képet tár elénk H.-M.-Vásárhely tanfelügyelőjének múlt évről szóló harmadik negyedéves jelentése, a melyben felhossa, hogy a h.-m.-vásárhelyi tanyai iskolákban foltozó vargák és dologtalan mesteremberek végzik az oktatást; hogy közel 3500 tanköteles gyermek maradt el az iskolától, mert túl magas a tandíj.

A tandíj a jelentés szerint 6 firt avagy 30 liter árpa, 100 cső kukoricza, 1 pár csirke, 3 zsúp szalma, 10 darab tőzeg. Hogy egy szegény munkásember, kinek 2 vagy 3 tanköteles gyermeke van, ily magas tandíjat fizetni képtelen, az világos mindenki előtt.

De meglehetősen terhet ró a kisbirtokosra is, a ki bizony az olyan termésű évben, mint az idejé is, nem igen tud megfelelni az iskoláztatás kötelezettségének.

A munkásnép továbbképzéséről azután, hogy az iskolából kikerült, nem gondoskodik senki, pedig tudványa nagy s ily körül-

mények között egyáltalán nem csodálható, ha az olcsó és tetszetős szocziálista irodalom eszméit mohón szívja magába.

Nem csekély baj az is, hogy a cselédlakásokra az uradalmak egyáltalán gondot nem fordítanak, 4—8 családot zsúfolnak össze egy szobába, úgy, hogy 20—30 ember kénytelen 4 fal között beszorítva együtt lakni. Ahol 3—4 cselédre jut egy szoba, azt már egész kényelmesnek találják.

Hogy több családnak együttlakása a közerkölcsiség szempontjából nem valami előnyös, de közegészségügyi szempontból sem tűrhető meg, az azelőtt, a ki egy ily túlszűfolt lakást már látott könnyen érthető lesz.

A kényelmes otthon az, a mi a cselédet helyhez köti, mert szinte lehetetlenség, hogy annyi különböző természetű ember annyi különböző szokású és származású cseléd egy helyen megférjen.

Bizonyos, hogy az alföldi munkásnépnek a szolgálattól való idegenkedésének egyik okát épp a silány lakásviszonyokban is kell keresnünk.

De a cselédség és a munkásnép. jellemére az sem hat valami nemesítőleg, hogy maguk a gazdák tanítják szőszegésre akkor, midőn a már elszegődött cselédet vagy munkást magasabb bér ígéretésével elcsábítják.

Különösen dívik ez az aratás idejében, a midőn előfordul, hogy egyes munkáscsoportok 2—3 gazdától is felvesznek előleget azon ígérettel, hogy hozzá állnak be munkára, a szerint természetesen, a mint az előzőknél magasabb munkadíjat ígér.

Sok panaszra adott okot a katonai szolgálat beosztása is, mely a változott viszonyoknak egyáltalán meg nem felel.

Elég baj már az is, hogy a legmunkaképesebb családtagokat vonja el a családi tűzhelytől évekre, de nagyobb baj az, hogy akkor bocsátja haza, a midőn már az Alföldön a kenyérkereset megszűnt és mindenki csak a készlet emészti.

Az októberben hazakerült kiszolgált katona csak terhére van családjának a tavaszig, ha ugyan családja van, mert munkát nem kap, s csak a család keresményét fogyasztja.

Ezek azok a nehézmények, a melyek részint társadalmi, részint törvényhozási utón sürgős orvoslást igényelnek, s a melyeknek az agrár-szocziális mozgalmak kitörésében szintén nem kicsinylendő részüik volt.

A munkásosztályt mint a társadalom kiegészítő és nélkülözhetlen faktorát fel kell karolnia a társadalomnak és a törvényhozásnak.

Hogy e gondoskodásnak mely irányban kell haladnia az elmondottak jelzik.

Az igazságszolgáltatáson könnyítendő, összes a cseléd- és munkásviszonyokból keletkező pereket a közigazgatáshoz kell utalnunk, bármily összeg erejéig szóljanak is, mert a bírósági eljárás hosszadalmas, de másrészt a közigazgatás legjobban ismeri a helyi viszonyokat és a perlekedő feleket.

A közigazgatás útján kellene gondoskodnunk arról is, hogy a munkások ki ne zsákmányoltassanak a vállalkozó által, hanem a nagyobb munkálatok közigazgatási felügyelet alatt álljanak s mindenemű munkásszerződések a közigazgatási közegek előtt köttessenek.

Tekintve azon körülményt, hogy a napszámos munka csak oly jövedelmi forrás, mely jó, ha megélhetését biztosítja, foglalkoznunk kell a munkás és cselédbiztosítás kérdésével is, mely egyedüli módja annak, hogy a cseléd és munkásnak agg korára a megélhetést biztosíthassuk a nélkül, hogy a társadalmat — a melynek ez különben is kötelessége — e réven nagyobb terhekkel rónók meg.

A társadalomnak e teherrel számolnia kell s minél előbb teszi, annál jobb. A munkakép telnek ezreit, a kik talán ép a társadalom érdekében folytatott munkájuk közepette lettek a sors által sújtva, nem hagyhatja a mai humánus elvekért küzdő társadalom nyomorultul elveszni.

A társadalom összkiadásaihoz tartozik a munkaképtelenek eltartása is. Meg volt ez a múltban is, de ugyeseket terhelt e kötelem, elviselése ma tehát annál könnyebb, mert kiterjed az egész társadalomra. A humanizmus elveinek kell megvalósulni törvényhozásunkban; a gondoskodásnak itt is érvényesülni kell. Érdekesnek s helyén valónak tartom közölni a baleset elleni biztosításról szóló német törvényjavaslat indokolásának alábbi részét.

„Hogy az állam nagyobb mértékben segélyre szoruló tagjairól gondoskodjék, ez nemcsak a humanitás és a kereszténység kötelessége, melynek át kell hatni az állami intézményeket, hanem az államfentartó politika egyik követelménye, melynek arra kell törekedni, hogy a nép birtoktalan osztályaiban is, melyek egyúttal a legszámosabbak és legkevésbé műveitek, ama tudat tápláltassék, hogy az állam nemcsak szükséges, hanem egyúttal jótékony intézmény is. E végből látható közvetlen előnyök által, melyekben törvényhozási intézkedések útján részesíttetnek, meg kell őket győzni arról, hogy az állam nem egy pusztán a társadalom jobb helyzetű osztályok védelmére feltalált, hanem saját szükségleteiket és érdekeiket szolgáló intézetnek tekintendő.“

Bizonyynyal ez az a szellem, ez az az egyedül helyes irány a jelen társadalmi viszonyok között, a mely a mi törvényhozásunkat is kell, hogy áthassa.

A munkásosztály életviszonyainak, gazdasági, társadalmi és politikai jelentőségének rendezése foglalkoztatja az egész világot s a szükségesség elől annál kevésbé zárkozhatunk el mint is, mert az osztársadalmat az „internacionále“-ben fenyegető vész nálunk is felütötte fejét.

Fel kell karolnunk a szegény ügyet országosan, szervezni a munkás- és betegsegélyezést, ingyenágyakkal felszerelt községi kórházakról gondoskodnunk, hogy a munkásnép minden viszonytagjai között maga mellett találja a társadalom segítő vagy enyhítő kezét, azért a társadalomét, melylyel most harcra kelni készül.

S magában a veszélyeztetett vidéken a társadalmi segélynek máris szép eredményeit konstatálhatjuk részint magánosok, részint egyes községek áldozatkészségéből folyólag. így Csaba, Békés, Gyula, Szarvas, Füzes-Gyarmath, Vésztő, Öcsöd, Endrőd és Gyoma szegényházzal rendelkeznek, de sőt kórházakkal is találkozunk. E társadalmi akció felkarolása révén szép siker remélhető.

Különösen a cselédtörvény revíziója és a cseléddíjazások lesznek hivatva arra, hogy a munkásnépnek a szolgálattól való mai vonakodását, a szolgálat iránti ellenszenvét megtörje.

Nagyban elősegítené ezt továbbá az is, ha az uradalmak a cselédséget nem engednék a szatócsok által kizsákmányolni, hanem a raktárt, úgynevezett sáfárságot tartanának, lionnét a cselédség a szükséges czikkeket, lisztet, szalonnát, sőt, hüvelyeseket, petróleumot stb. jutányosán, esetleg hitelben is beszerezhetné.

Az iskoláztatást a törvény egyáltalán kötelezővé teszi mindenkire nézve, de nem gondoskodik a törvény végrehajtása lehetőségéről is.

Á vagyontalan munkás és cseléd gyermeke okvetlenül ingyen kell, hogy részesüljön az oktatásban, sőt gondoskodnia kell a társadalomnak arról is, hogy e gyermekek téli ruhával és könyvekkel lehetőleg ingyen elláttassanak.

Gondoskodnunk kell a felnőttek oktatásáról is, mert a nyári iskoláztatást minél szíkebb keretre kell szorítani, hogy már a kis-korú gyermek is sürgős nyári munka idején némi keresettel fedezhesse a család szükségletét.

De kiváló súlyt kell helyezni a leánygyermek neveltetésére, mert azok gyengéd lelkületükkel elsősorban hivatottak a családban a türelem és önmeztagadás virágait beültetni és ápolni.

A katonai szolgálat mai rendszerét szintén igen kívánatos, hogy megváltoztassuk; különösen a 3 évi szolgálat terhes s már a katonai szakkörök is élénken foglalkoznak a 2 éves szolgálat lehetőségével.

Mindenesetre nagy vívmány volna s igen sok munkáskézzel gazdagítaná az országot.

De helytelen a mai szolgálati évek beosztása is. A katona év októbertől októberig tart és ez az oka annak, hogy a hazakerült szabadságolt katona nem tud mihez kezdeni, mert a tél folyamán a munka az alföldön szünetel.

A katonai szolgálatnak egyáltalán nem volna hátrányára, ha a szolgálati év márczius 1-től márcz. 1-ig tartana, azaz a bevonulás október 1-ről márczius 1-re helyeztetnék át, ugyancsak a sorozások az év végéről az év elejére. Így a szabadságoltatás tavasszal történvén a munkás épp a munkaidő megnyíltakor szabadulna meg és megélhetése elé egyáltalán semmiféle akadályok nem gördülnének.

Ez jelentékenyen megkönnyítené a család alapítást is, ami a katonaságból megszabadulnak első gondolata, mert megházasodván nem egy nagy terhet vesz magára, hanem egy kenyérkereső társat szerez, aki a tavaszi és nyári munka idején a télire valót segít megkeresni, az őszi házasodásnak a következménye az uzsora, hitel-igénybe vétele, az eladás, nyomor s boldogtalan családi élet.

A katonai kiképzésre sem volna hátránnyal a szolgálati idő áthelyezése; sőt valószínű, hogy kevesebb volna a katonai kiképzés alatt az öngyilkosságok száma is, mert a tavaszodé idővel, mely emberben és természetben egy szebb jövő reményét ébreszti fel, az ujoncz jobban megbarátkoznék a katonai élet szigorával, mint a test, lélek és kedélyre lehangolólag ható borús, ködös, őszi és téli időben.

De a munkásokról való gondoskodás szüksége a legsürgősebb feladatunkká tűzi ki a munkásközvetítés szervezését. És ez történhetik háromféle módon, vagy társadalmi, vagy közigazgatási vagy mindkettőn együttvéve.

Ha társadalmi utón történnék a munkásközvetítés, úgy annak feladata a megyei gazdasági egyesületekre és az ezek által szervezendő gazdakörökre háramlanék, a melyek egymással karöltve a kérdést megoldásra tudnák juttatni.

Az esetben azonban, ha a munkásokról a törvény gondoskodnék, a munkások munkakönyvvel láttatnának el, mely munkakönyvek a községeknél nyilvántartatnának, úgy a munkaközvetítést maga a közigazgatás is foganatosíthatná.

De a legnagyobb eredményt bizonyynyal akkor érhetnők el, ha a nyilvántartást a közigazgatás, a közvetítést pedig a társadalmi faktorok, gazdakörök, gazdasági egyesületek és munkáskörök végeznék.

Itt kell megemlékezni a közös legelők szükségességéről is. A múltban a cseléd és munkás egyaránt legalább egy tehenet tart-

hatott, mert a közös legelőn ingyen vagy csekély megterheléssel tarthatta el állatját.

A legelőfelosztással azonban ennek egyszer s mindenkorra vége szakadt.

Ma eke alá került minden s a munkás elől el van zárva a lehetősége annak, hogy marhát tarthasson, mert legelőhöz semmi áron sem juthat.

Az egyes községeknek tehát feladatát képezné megfelelő területek kibérlése, a mennyiben maga a község megfelelő birtokkal nem rendelkezne, mely területek közös legelőül használtatnának, így lehetővé tétetnék, hogy a munkás marháját kevés költség mellett közös területen legeltethesse.

Ennek megvalósítása sehol sem ütköznék nagyobb nehézségekbe, mert a közös legelők igen magas bért jövedelmeznének s csak egy kis jóakaratra van szükség a község és a birtokosok részéről s a munkás ügyén nagyot lendítettünk.

Ezek azok a társadalmi és közigazgatási feladatok, a melyek az Alföld viszonyain előnyösen változtatni hivatottak, mert nem a szuronyok sokasága fogja a társadalmi békét fentartani, hanem a társadalmi osztályok közeledése, jó közigazgatás és igazságszolgáltatás a munkás nép szempontjából és helyes közigazgatási politika, egyszóval lelkiismeretes gondoskodás a profanum vulgus tömegeiről is. „Nem szabad a szocialis bajok orvosserét az erőszakban keresni“, — mondja a Békésmegyei gazdasági egyesület memoranduma, — „mert a társadalmi válság csupán a társadalmi erkölcsök reformja, a közigazgatás és igazságszolgáltatás, valamint a közigazgatási viszonyok javítása által oldható meg.“

Érdekes tudnunk, hogy a gazdasági cselédekről való gondoskodással az országos magyar gazdasági egyesület már az 1874-ik évben is foglalkozott, a midőn Kennessey Kálmán „Gazdasági cselédeink állandósításáról“ czímmel az Országos Magyar Gazdasági Egyesület jószágrendezési szakosztályában egy igen érdekes felolvasást tartott.

A felolvasásból kitűnik az, hogy a cselédmizéria és a cseléd állandósítása után való törekvés már 20 év előtt is úgy meg volt mint ma és rövid kivonatban nem tartom feleslegesnek ez előadást e helyütt közölni, annál is inkább, mert a viszonyok csak annyiban változtak ma, amennyiben a múlthoz képest roszzabodtak.

Hogy a cseléd nem állandó annak oka az, hogy a cseléd fizetését pontosan nem kapja; s hogy szegődményes földjei a birtok legszegényebb részén adatnak következetesen ki, gabonajárandósága fejében rostaaljjal kell beelégednie, s lakása egészségtelen, rossz;

egy szobába több család erőszakoltatik be, marhatartása különböző ürügy alatt elvonatik, s helyébe kárpótlásul csekély összeget nyer, mely azonban gyermekei táplálásában oly nagyfontosságú tényezőt, a tehenet nem képes pótolni.

Hibáztatja a nép neveltetését és a lanyha közigazgatást s már ez előadás érdekesen mutat reá arra, hogy a cselédekkel szemben életbeléptetett megtakarítások és megszorítások, habár látszólag indokoltak és igazoltak is a körülmények által, figyelmesebb vizsgálat és megfontolás után épp a gazdasági érdekek ellentéteseinek s a földmivelés ügyére nézve hátrányosoknak fognak bizonyulni. Amit 20 évvel ezelőtt az előadás csak mint suppozíciót helyezett kilátásba, ma tényleg beteljesült.

Az előadás 4 pontba foglalja javaslatait, a cselédek kérdését illetőleg. És pedig:

- 1- ször. A lakások javítása.
- 2- ször. A házi munkások házi kertekkel való ellátása.
- 3- ször. Tehéntartás
- 4- szer az iskolák javítása.

Érdekesen írja le az előadás az angol viszonyokat s különösen egy nagy birtokon dívó tehéntartás adásának módját mint követésre méltó példát idézi a következőkben.

A tehéntartás adásának több módja dívik Angliában; vagy bizonyos mennyiségű föld, legelő, kaszáló . adatik mérsékelt hasznobérért a munkásnak, melyen az a viszonyok szerint egy vagy két tehenet tart, vagy nyári legeltetést enged neki a farmer saját legelőin bizonyos bérért, vagy nyári és téli tartással együtt, vagy végre, mint ez az északi részeken és Skócziában szokásos, tehenet tart a gazda munkása számára, melynek csak használata a munkásé. Ez utóbbi esetben a tehén használatáért a munkás 60—80 frtot fizet gazdájának.

Sir G. O. Wombwoll yorkmegyei birtokos így ír a tehéntartás tárgyában, a melynek elvonása okozza nálunk azt legfőként, hogy a munkás a szolgálatától idegenkedik:

„A tehéntartási rendszer csudálatra méltóan sikerült; úgy tapasztalom ugyanis, hogy ha a munkásnak tehéntartásra alkalma van, ez őt állandóan megtelepíti s érdekeltté teszi a falu és a birtok ügye, érdekei iránt és gyermekei rendszeren járnak iskolába. Ha egy cottageom megürül, melylyel tehéntartás van egybekötve, soha nem jövök zavarba e tekintetben, hogy a legkitűnőbb munkást ne kapjam lakóul bele.

Ily módon képesítve vagyok cottageim számát szaporítani, melyek 4½%-ot hoznak.

Így pl. coxwaldi birtokomon munkásaimnak 32 tehéntartást adok, Qulstonban 18-at oly módon, hogy a nyári legeltetésért 30 forintot fizetnek darabonként, a téli tartásra kapnak darabonként 1-1½ acre földet melyen szénát, bükkönyt, turnipsot stb. termelnek, mi ismét 30 frtba számittatik s így tehéntartásuk egész évben 60 frtba kerül. Rendesen jó tehenet tartanak s nem ritkaság köztük, hogy a fü, szénatakarmány mellé olajpogácsát vesznek és etetnek teheneikkel.“

A tehén téli takarmányozását úgy óhajtja megoldani, hogy a cselédnek, vagy munkásnak V*—VI hold répa földet pénzért, vagy felébe adna művelésre úgy, hogy a cseléd azzal javítaná marhájának rendszerint polyvából álló téli takarmányát.

Érdekesen fejezi be előadását Kenessey, a midőn azt mondja, hogy a míg egy állandó megbízható, kötelességérző cselédséggel földművelésünk nem rendelkezik, nem fog az kifejlődni, mert minden törekvésünk meg fog törni *a végrehajtás pongyolaságán*.

Ennek a mozgalomnak lett az eredménye az 1876. évi XIII. törvénycikk, mely azonban már akkor sem a kívánatos formában látott napvilágot. Hogy mennyivel kevésbé felel meg a jelen viszonyok között, így teljesen érthető.

VII. Munkáskörök.

Azok között a sérelmek között, melyeket a szociális törekvések hívei felsorolnak egyike a legjelentékenyebbeknek a munkáskörök feloszlatása, mert a munkáskörök voltak tulajdonképpen fészkei a szociális izgatásoknak; itt olvastattak föl az izgató röpiratok; itt tartották a szociálizmus utazó apostolai beszédeiket, a melyek a népet könnyelmű Ígéretekkel teljesen félrevezették, elbolondították és az úri osztály ellen s a mai társadalmi rend ellen felizgatták.

A közművelődés fejlesztésének örve alatt egyszerre mindenütt meg akart alakulni a munkáskör, hogy így egy állandó szervezetet képezve a szociális központok Budapest és Arad de különösen az előbbi tetszés szerint vezéreljék a népet. Aligéretekkel a munkásnép javarészét bevonták e mozgalomba úgy, hogy a nép mintegy kizárólag e munkásköröktől várta mostoha sorsának javulását.

A munkáskörök eredeti célja a közművelődés terjesztése és a munkás érdekeinek képviselése, teljesen helyes és jogos volt, csak hogy az izgatóknak a kik a népet a munkáskörök alakításába bevitték, a legközelebről som ez volt a célja. E munkáskörök keretén belül a népet internacionális irányzatoknak igyekeztek meg-

nyerni, mely irányzatok nemcsak nemzetellenesek, de határozottan a mai társadalmi rendet erőszakosan megbontok.

Bár tehát a munkáskörök eszméje, helyes, eredeti iránya jogos volt, a kormány mégis helyesen cselekedett, midőn a munkáskörök s a gyülekezést betiltotta az Alföldön.

E körök állandó gyű-anyagát képezték az elégedetlenségnek, ezek voltak a góczpontok, a honnan a szocziális társadalmi forradalmi eszmék terjesztettek.

Így az orosházi zavargás alkalmával az internacionális fehér zászló alatt tüntetett a munkáskör; de különben a munkások és munkáskörök nyilatkozatából is ismeretes, hogy e munkáskörök nemzetközi eszméknek hódoltak, 8 órai munka, 8 órai szórakozás és 8 órai pihenés jelszavait erősen, de értelmetlenül hangoztatták.

A munkáskörök beszüntetése azonban korántsem végleges eredményű intézkedés, mert azok titokban még ma is fennállanak jóváhagyott alapszabályok nélkül, sőt gyűléseket is tartanak. Így különösen H.-M.-Vásárhelyen, Mezőberény, Orosháza, Csorvás, Békéscsabán munkáskörök léteznek elnökkel, jegyzővel, alapszabályokkal; egyszóval tökéletes szervezettel, de különösen H.-M.-Vásárhelyen és Orosházán titkos értekezletek és gyűlések a rendőrség szigorú ellenőrzése dacára ma is tartatnak.

A munkáskörök megalakulását tilalmazó rendeletet tehát sokáig fentartani nem opportunus, sőt a munkásnép e mozgalmát előnyére lehetne felhasználni oly módon, hogy az a megfelelő mederbe tereltesse.

Egyáltalában mi sem állhat útjában annak, hogy a munkások érdekeik képviselőire és ismereteik szaporítása vagy gyarapítása s az önszegély szempontjából munkásköröket alakítsanak, csak arról kell a közigazgatásnak azután gondoskodnia, hogy e munkáskörök jelzett céljukat csakugyan be is töltsék.

A munkáskörök meghatározott alapszabályokkal és szigorú hatósági felügyelet alatt álljanak és mint érdekképviseleti testületek működjenek hasonlólag a gazdakörök és gazdasági egyesületekhez.

E munkásköröknek volna feladatuk és hivatásuk azután az említett békebiróságokba esetről esetre a megfelelő számú tagokat a munkások részéről megválasztani.

De a mint a munkáskörök szabályellenesen járnának el, a közigazgatási hatóságnak joga volna azokat azonnal feloszlatni és büntetésből az újból való megalakulást egy vagy több esztendőn belül eltiltani, a mely esetben a munkások el is esnének az önbíráskodás jogától.

Fel kell karolnunk a népies irodalmat és annak terményeit

ellenőrizni, mert a művelődés elől a népet elzárni nem lehet ugyan, de lehet azt irányítani és különösen meg kell akadályozni azt, hogy a nép tudatlanságával és hiszékenységgel lelketlen kufárok visszaéljenek.

A népies irodalom felkarolása mellett községi népkönyvtárakról is kellene gondoskodni, melyek különösen az Alföld nagy lélekszámmal rendelkező községeiben bírnának fontossággal. A megalakult munkáskörökre a társadalomnak is érvényesítenie kellene befolyását, hogy azok ne exclusiv természetűek legyenek.

Felolvasásokat és népünnepélyeket kellene a munkáskörök és munkás betegsegélyezés javára rendezni, a melyeken nemcsak a munkások, de a társadalom minden rétege részt venne, egyszóval a népet társadalmilag nevelni és képezni, a különböző társadalmi körök állandó érintkezésével a munkásnépnek az ő mostoha állapotát tiirehetőbbé tenni kellene.

Ily módon lehetne a munkások között felébresztett mozgalmat az ő és a társadalom érdekében kellőleg hasznosítani.

Hogy az alföldi munkásnépben meg is volna ehhez a hajlandóság s tisztán félrevezetés volt az oka a viszonyok elfajulásának, leginkább igazolja az a körülmény, hogy a nazarénus vallás mind nagyobb tért hódít a munkásnép között, jeléül annak, hogy a lelkülete még tiszta, gondolkozása józan.

VIII. A szocialista sajtó.

Az alföldi agrárszocialis mozgalomnál mindenkit elsősorban bizonyynyal az érdekel, hogy miként terjedhettek el oly rohamosan és oly széles körben a szocialis eszmék a nép legalsó s legkonzervatívabb rétegeiben, a mezei munkások között s miként volt az lehetséges, hogy a munkások mintegy az egész Alföldön szervezett test, egyszerre ugyanazon követelésekkel léptek fel a társadalommal szemben. Ennek magyarázatát az Alföld specziális társadalmi viszonyain és a szocialis eszméknek az előzőleg elősorolt okoknál fogva előkészített talaján kívül a szocialis sajtónak kell tulajdonítanunk.

Az Alföld községeiben nagy számú iparos is lakik, akiknek legnagyobb része azonban az ipart csakis téli foglalatosságkép űzi s nyáron át maga is kaszát fog, aratásba lép. így nemcsak az üzleti összeköttetés révén, de közvetlenül is a nyári munka idején érintkezik a munkásnéppel s annak sorsának osztályosává lesz.

Ez iparos mezei munkások részint magasabb intelligenciájuk, részint jobb vagyoni helyzetüknél fogva a munkásnép előtt bizo-

nyos fölényvel bírnak. Ez iparosok voltak azok, akik első kézből kapván a szociális sajtó révén a szociálista eszméket, a melyeket a kis ipar sorsa rosszra fordulván, mohón szívták magukba, majd azoknak apostolaivá lettek s közvetlen érdektársaik, a szíutén elégedetlen munkások közt igyekeztek propagandát csinálni, eképen vélvén sorsukon javítani. S tényleg azt látjuk, hogy a munkáskörök élén a munkásmozgalmak vezéreikép e sorsukkal elégedetlen kisiparosok szerepelnek, akik mint a szociálista központok megbízottjai, a szociális sajtó és irodalom termékeit közvetítik a népnel. De maga az alföldi munkásnépnek a magasabb intelligenciája is, az olvasni szeretés, az önképzés magyarázza meg az előbbieket mellett a szociális eszmék rohamos terjedését.

Nem ritka látvány az Alföldön, hogy a kiscgazda, a munkásnapilapot olvas, politikai és napiesemények minden egyes mozzanatai iránt élénken érdeklődik, különösen azóta, a mióta helyzete rosszuk s minden jelenségtől, minden mozgalmtól sorsának javulását reméli.

Az önképzésnek ez az érzéke s az általános elégiületlenség szülte azt, hogy a vezérek, a szociális eszmék kolomposai körül bizonyos állandó jellegű olvasóköriek képződtek, a melyek azután csiráját és magvát képezték az oly szomorú hírnévre vergődött *munkásköröknek*. A szociálista-irodalom első termékei az aradi központból indultak ki s ezek készítették elő a talajt az 1891-ik évi nagyobb akciónak.

1891. évtől kezdve már a budapesti központ vette kezébe az alföldi mozgalmak vezetését, felismerve az alföldi munkásmozgalmaknak szociális szempontból való jelentőségét. Azóta a legláztóbb, leghiubb és vérmesebb reményeket keltő röpiratok és ujságezikkek láttak napvilágot, hogy a munkásnép lelkületét, kedélyét megmételjezzék, amúgy is a mostoha viszonyok között legmagasabb fokra hágott élégületlenséget állandóan szítsák s minden kérdésben szembeállítsák a munkást a mai társadalmi renddel, közigazgatási politikai hatóságokkal. A hatóság emberei minden egyes felmerült esetben pellengérré állítottak, gyanúsítottak, az uradalmak és gazdatisztek bánásmódja kiszínezve s az egyes esetek teljesen elferdítve láttak napvilágot, sőt még maga a napisajtó is a legellenmondóbb információk alapján közölte híreit s magát a közvéleléményt, a mozgalmak jelentőségét, eredetét és irányát illetőleg teljesen félrevezette. De a szociáldemokrata izgatás tetőpontját a „*Népszava*“ megjelenésében érte el, a mely ma ez irányzatot jóformán egyedül képviseli s a mely szerkesztője, közvetítője és terjesztője a német szociáldemokrata irányú röpiratoknak. Hogy milyen irányban működik e lap s mennyire nem korlátoztatik az ez irányú sajtó, mutatványul közlöm az alábbi verset.

Nemzetközi munkásriadó.

Józseftől. —

Az ész hatalma a szellemvilágot
 A portekére levarázsoló
 Az őstoremtés új kiadást látott,
 Az alkotó a földro szállt alá.
 Izmos karokká oszlott szét a földön,
 S hogy az erőnek lenge szárnyat öltson:
 Az ócska földet összedrótózd;
 A tengereket egymáshoz hozá.

Az őserőnek, alkotónak lába
 Nem két mankó ám, mint az emberé:
 Kerékből áll és gőzből van a szárnya,
 Minden viharba bátran tör belé.
 A száraz földön talpán röppen messze,
 A tengeren meg tengelyét meresztve
 Szó a hullámon gyöngyös fodrokat,
 Mig a nyomában távolság marad.

Hát a gyárakban? . . . Milliárd keréknek
 Kenett tengelye örökké csak áll.
 Fúrnak, faragnak, fonnak, szőnek, vésnek,
 A gőzerő mi mindent nem csinál!?
 Hol a rugója minden gőzerőnek? . . .
 A milliók, a tőkék, hogyan nőnek? . . .
 Teremtő Isten! hol vagy? állj elő!
 Nem a munkáskéz itt minden erő?!? . . .

A harcz beállt az alkotás művében:
 A tőke: a mérhetlen nagy gyomor
 Harczot kezdett a karnak ellenében,
 S a munkáskézen dül a nagy nyomor.
 A kéznek — mond a gyomor — minek annyi
 Erőt, pezsgő vért és cifra köntöst adni?
 S a kar csontjából oszlik a velő,
 A munkáskézben nincsen már erő.

„Nem a szociáldemokráciának
 Ezer értelmű tanja kell ide!“
 De ha a tőke munkáskézre támad:
 Ezt már nem lehet venni semmibe.

Állítsátok meg a világ kerékjét!
 Beáll az éj, az örök, nagy setétség;
 Szétfoszlik a föld vas hálózata;
 S buborék lesz a tőke halmaza:

Ne fejleszszetek vizet gőzerőre!
 Ne ássatok egy morzsa köszönet!
 S hogy ne lehessen kenyérliszt belőle:
 Ne vessetek el egy búzaszemet!
 Ily egyetértés elég lesz egy hétig,
 A milliósok leginkább megérik.
 Ti koplaltok úgy is eleget:
 Hagy falják ők a Wertheim-szemetet!

S ha az arany s a rongy papír nem ízlik:
 Nyers burgonyát cserélnek véletek.
 Meglássátok, a nagylelkűt ők színlik,
 S liszt és kenyérért nyújtnak ezreket.
 Mindkét félnek az — igaz — forró kása,
 E kérdésnek ám nincs más megoldása.
 Tőke s munka közt új szabályzatot
 Igazságosan s jól alkossatok!

Ez első lépés után jó a másik,
 Hiszen ti vagytok földi hatalom!
 Kinek foga más földjére vásik
 Vásárolja, fizesse gazdagon !
 De ne uszítson ezreket egy gyáva
 Egymást lelőni, tőlök távol állva.
 Inkább legyetek Nazarénusok,
 S szerszám helyett fegyvert ne fogjatok

És minden munkás, dolga után látva,
 Nincs háború és nem kell katona!
 A milliósok nem törnek egymásra,
 S császárajátékot ki óhajtana?!
 Lőni s lövetni kinek volna kedve
 Császárajátékra rá nem erőltetve ?
 Világ munkásai fogjatok kezét!
 És a legfőbb célra egyesüljetekek!!!

A „Népszava“ határozottan internacionális tendenciát vall, mint általában az általa forgalomba hozott összes rophatok is s ez irányzat következetes felkarolásának tulajdonítható az, hogy ma az alföldi munkásnép mintegy öntudatosan vallja magát nemzetközinek s ennek tulajdonítható az, hogy mint Orosházán is, a munkáskor zászlója az internacionális fehér színt viselte.

A „Népszava“ ma is több ezer példányban van elterjedve s a legigénytelenebb munkáslakásba is utat tört magának.

De a szerkesztőség a központja a rophatok közvetítésének, illetve részben gyártója is. Hogy e rophatok mily irányban ági tálnak szintén szolgálhatok szemelvényyel.

A sok közül csak egyet említek fel, czime: jönnek a szocziális-ták, kiadatott Budapesten 1893-ik évben a Kemniczer-utezai 6-ik szám alatti budapesti könyvnyomda és kiadó szövetkezet által. E lázító röpiratnak, mely népies nyelven van megírva egyik passusa e fölirattal: „honnan eredt ez a nagy gazdaság?“ így szól:

„Megmondjuk. — Az hogy például a here földes ur valamelyik őse, a kinek igen tág volt a lelkiösmerete és nagyon ragadós a keze, értette a módját hogyan kell a szegény parasztok zsírján meghízni, tudta mint kell a tudatlan népet minden vagyonából kiforgatni és ilyen csalárd uton-módon szépen kikerekítette a földbirtokát és lett belőle hatalmas gazdag ur. A körülötte lakó földmivéseket pedig mindenféle uton-módon szolgáljává, jobbágyává tette, a miben segítettek neki a fejedelmek és kormányok. A mikor aztán a jobbágy-ság felszabadult: az ilyen csalárd módon megszerzett birtokot megváltották a gaz ősök méltó unokáinak a javára. Az unokák aztán tovább folytatták az ősök gazdálkodását, a földmives munkásokat szolgálatukba vitték és az önálló kis gazdákat más uton-módon szorították arra, hogy munkájok gyümölcsének nagyrészét nekik engedjék át.

Mit szóltok ehhez munkások, ksigazdák cselédek, kertészek, ipari munkások. Helyesnek, jogosnak tartjátok-e azt, hogy az ki nem dolgozik, mások munkájának gyümölcséből busás részt vegyen és az a ki dolgozik még a legszükségesebbekben is hiányt lásson?

Mi szocziál-demokraták azt mondjuk, hogy ez égbekiáltó igazságtalanság.“

Az ily hangra nem csoda, ha visszhangot ad az éhező tömeg.

A röpiratoknak, a „Népszaváénak az utat a kiáltványok nyitják meg, melyek százezer példányszámban dobatnak a nép közé. Mindnyájunk előtt ismeretes még a „A magyarországi szoczialdemokrata párt vezetősége“ aláírással s „Egy kérdés a magyar néphez!“ czímmel megjelent kiáltvány, melynek nyílt célja volt a

hódmezővásárhelyi törvényszéki tárgyalás ellen izgatni. E kiáltvány hemzseg a törvény szolgálai ellen irányuló rágalmaktól.

„Egy halót“, kit a városháza ablakából — mint mondják — a főkapitány ölt meg vagy „A perben a bírákat az osztálykormány utasította, hogy minden vádlottat Ítéljenek el, akár bűnös, akár nem.“ Az ily rágalmak eléggé alkalmasak arra, hogy a népből a hatóság és a bíróságok iránti szükséges tiszteletnek utolsó csiráit is kiöljék s a népet az uriosztály ellen izgassák.

A szociális sajtó szigorúbb ellenőrzése nélkül egyáltalán nem remélhetjük azt, hogy az agrár-szociális mozgalmak az Alföldön végleges orvoslást nyerjenek még akkor sem, ha az előzőleg felsorolt intézkedések mindegyikét foganatosítjuk is.

Jelentésemben a szociális sajtó törvényhozási utón való korlátozását sürgettem. Érzem azonban, hogy ez intézkedés egy kétélű fegyver, a mely avatatlan kezekben sok kárt tehetne a magyar társadalom legföltettebb kincsén, a szabad sajtón.

Azt azonban határozottan meg kell követelni, hogy az oly féktelen izgatások, mint a fent idézettek is s ehhez hasonló sok más az ügyészség által megtoroltassanak s nem riadnék már ez esetben vissza attól, hogy az oly szociálista irányú lapoktól, amelyek többszörösen lettek megbüntetve az állam, hadsereg s a jelen társadalom elleni izgatásért, a megjelenési jog egy bizonyos időre vagy újabb ismétlés esetén végleg megvonassék.

A rophatok gyártói és terjesztői ellen is szigorúbb törvényes intézkedéseket kellene életbe léptetni. Ám határozzon minden esetben az esküdtszék e sajtóvétségek felett is, de a határozatok büntető szankciója szigoríttassék.

Szükséges ez annál inkább, mert a szocialista röpiratok nemcsak elbolondítják a népet, elérhetlen vágyakat, teljesülhetlen reményeket keltve benne, de kizsákmányolják is s ez teszi lehetővé, hogy újabb és újabb szocialista iratok látnak napvilágot. Ily, bár szigorú rendszabályok nélkül a munkásnép mai műveltségi foka mellett, midőn még a nyomtatott betűnek nagyobb hitelt ad, mint a mennyit az megérdemel, az agrár-szocialis mozgalmakkal boldogulni igen bajos lesz, mert az Alföld továbbra is izzó talaj marad, a mely bármikor az első szellőre is újból lánggra lobban, mert a parázs szításáról a szociálista irodalom állandóan gondoskodik.

A magyar sajtónak sem szabad elzárkózni az elől, hogy a salakot kidobja magából, hogy a szabadsajtó mérges gombáitól megszabaduljon, sőt hazafias kötelessége ezekkel a harcztot felvonni s odahatni, hogy bomlasztó befolyásuktól a nyomorult s tudatlan nép megszabadíttassék.

De amidőn a szociális irodalom megszorításáról, beszélünk, egyúttal nem szabad megfélemedoznünk a nép önképzéséről s ha a lelkét és kedélyét megmérgező olvasmányoktól úgy gondoskodnunk kell egy oly népirodalomról, a mely a munkásnép lelkére és kedélyére nemesítőleg hat, a mely az Ő lelkületének teljesen megfelel s elég olcsó is arra, hogy hozzáférhessen.

A földművelési és közoktatásügyi minisztereknek támogatniok kell a népies irodalmat, hogy az fellendülhessen s elterjedhessen, amihez egy célhozvezető eszköz volna a községi népkönyvtárak szervezése is.

De mindenesetre a leghatékonyabb ellenszere volna a szociálistának az, ha a megalakulandó munkásköröknek egy hivatalos felügyelet alatt álló, de anyagilag is segélyezett munkáslap szerkesztése megengedtetnék, melynek irányát szabadon szabhatnák meg a törvények korlátain belül s melynek természetesen hitelt adnának. E szaklap helyes iránya tudná az erkölcsi és anyagi elcsúszás szélén álló munkásnépet a mai társadalmi rendnek megnyerni s a munkáskörök működését hasznos irányba terelni.

De különleges intézkedések kívánatosak a szociálista eszmék vándorapostolaival és a helybeli megbízottakkal szemben is, mert ezek azok, a kik a hatóság legszigorúbb ellenőrzését és intézkedését is könnyedén kijátszák.

A központ ez utazó ágensei azok, akik a röpiratokat értékesítik, a „Népszaváéra előfizetőket gyűjtenek, beszedik a körök tagdíjait s mindezt a nép érdekében, amely vakon hisz nekik s készséggel hozza meg a központ támogatása érdekében filléres áldozatait.

Ugyanoly különleges intézkedésekre kell feljogosítanunk a szociálistákkal szemben a közigazgatási hatóságokat mint amint ezt Franciaország törvényhozása az anarchistákkal szemben megtette, nem oly természetesen, de hasonlólag.

A központ utazó ágensei, akik különben is a közigazgatási hatóságok által jól ismert notórius személyek, megjelenésük alkalmával rögtön el volnának tolonczolhatók, míg a helybeli megbízottak, az úgynevezett „tanítók“, akik tulajdonképp elbujtatói a központ. kiküldötteinek s a kik a központtal az érintkezést állandóan fenntartják s annak intézkedését vakon végrehajtják, a községből kiutasíthatók volnának.

Csakis ily radikális intézkedések, a szociális sajtó korlátozása és a helybeli megbízottaknak a községből való kiutasítása volnának azok az eszközök, amelyekkel a szociális mozgalomnak elejét vehetnők, feltéve, hogy az elégtelenségnek alapokait egyébként orvosoljuk.

IX. Befejezés.

Az előző nyolcz fejezetben vázoltam röviden azokat a tapasztalatokat, a melyeket alföldi tanulmányutam alatt szereztem, hűen a valónak adva elő mindent a legszárazabb tárgyilagossággal, hogy az itt rajzolt kép után kiki független nézetet és meggyőződést szerezhessen magának az alföldi agrárszociális mozgalmak jelentőségét illetőleg.

Subjektív felfogásom csak ott nyilvánul, hol a baj orvoslásával foglalkozom. Hogy a paraszt-szocializmus leküzdésére irányuló akció egyöntetű képét adjam az egyes fejezetekben javasoltakat összegezve, azokat az alábbi pontozatokba foglalhatom össze:

1. A társadalmi béke és a vagyonsbiztonság szempontjából sürgősen szükséges, hogy a szocialista sajtó, szigorúban ellenőriztessék, a társadalmi rend elleni izgatás büntetése szigoritassék, a mai társadalmi rend ellen izgatókkal szemben a közigazgatás közegeinek szigorúbb fellépés biztosittassék s a közigazgatás reformjával kapcsolatban vagy az Alföld veszélyeztetett vidékein már azt megelőzőleg is a rendőrség államosittassék és szerveztessék.

2. Az alföldi parasztszocializmus legfőbb előidéző okán a munkahiányon úgy segíthetni, ha a belterjes gazdálkodás általánosan felkaroltatik, a mi a gazda boldogulását is elősegítvén, ellentájió képességét a veszélylyel szemben tetemesen növeli. E belterjes gazdálkodásnak előfeltételei:

a) Az Alföldnek öntöző csatornákkal való tervszerű behálózása.

b) A mezőgazdasági hitel rendezése.

c) A közterhek leszállítása, illetve arányos elosztása.

d) Az értékesítés előmozdítása, a közraktárak felállítása, járható közutak s a vasúthálózatnak a vidék kereskedelmi igényeit figyelembe vevő kiépítése.

e) A nagyipar decentralizációja, a mezőgazdasági és háziiparok felkarolása.

f) A mezőgazdasági szakértelem terjesztése és fejlesztése, földmives iskolák, mintagazdaságok, vándortanárok, szaktanfolyamok, téli iskolák stb. útján.

3. A belterjes gazdálkodás további előfeltétele, de különösen társadalmi hatásában kiváló fontosságú a birtokmegosztás arányosítása, melynek keresztülvitelével egy törvényesen szervezett telepítési bizottság bizassék meg. Ez kiterjeszti működését:

a) A nagybirtokokon a farmrendszer meghonosítására.

b) A határral nem rendelkező községeknél a helyi szükséghez mért birtokkiszajátításra.

c) Közös legelők létesítésére.

d) Helyi telepítésre oly esetekben, midőn valamely birtok kitelepítés vagy egyéb okból, eladásra kerül.

4. A munkások és cselédség megélhetését megkönnyítendő s jövőjét lehetőleg biztosítandók, kívánatos:

a) a cselédtörvény revíziója s a munkás és munkaadó közötti jogviszony szabatos körvonalozása, kiterjeszkedve az aratási szerződésekre, a munkásközvetítésre, a munkakönyvekre, a munkásfelügyelőkre és a békebiróságokra.

b) A munkás- és cseléd betegsegélyezés és baleset ellen biztosítás törvényes s kötelező szervezése.

c) Ingyenoktatás behozatala, a munkásköröknek a törvény keretén belül s megfelelő ellenőrzés mellett való engedélyezése, a népirodalom felkarolása, segélyezése és népkönyvtárak felállítása.

d) Idegen munkások alkalmazásának lehető mellőzése.

e) Bérleti törvény kidolgozása, mely a robot és uzsoraszedés eltiltásáról is szigorúan intézkednék.

f) A munkáslakások adómentessége s a kenyérkereseti eszközökkel egyetemben való lefoglalhatlansága ügyében törvényes intézkedés.

g) A katonai szolgálati évnek október 1-ről márczius hó 1-ére való helyezése.

Ezekben adtam a paraszt-szocializmus megszüntetését célzó javaslataim kombinatív képét.

Valahányszor azonban a szocziális kérdések megoldásáról van szó, azok részéről, kiknek a jelen társadalmi viszonyokkal van okuk megelégedettnek lenniök, mindannyiszor ellenvetni halljuk, hogy a szocziális kérdések megoldására a jelen társadalom nem képes, sőt nem is feladata, mert a dolgoknak fokozatosan kell odáig fejlődniük, az átmenetnek észrevétlennek kell lennie. Így az egyesek ez irányú fáradozását is, hogy ez átmenet csakugyan minden zökkenés nélkül történjék meg, azzal ütik el, hogy a szocziális kérdések megoldására sem egyes, sem többen nem képesek s az e felett folytatott eszmecserék csak akadémikus értékkel bírnak.

S míg csakugyan minden törekvés a társadalmi bajok orvoslására, a hiányok pótlására hiúnak bizonyul, addig a jövő szocziális társadalom csirái mindinkább gyökeret vernek, mind sűrűbb és erősebb hajtásokat hoznak itt is, ott is, a külföldön is, nálunk is. S nincs a foglalkozásoknak ága, a hol a szoczializmus a jelen társadalmi rendet alapjában megbontással fenyegető fejét fel ne ütné. A katonai fegyelem drákói szigora, a törvények szigorú korlátai, a társadalom ellenkező felfogása s meggyőződése, sőt fokozódó ellentállása az új iránynyal szemben gyengének bizonyult s a szocziális eszmék ép úgy megbontják a katonai fegyelmet, a törvények iránti köteles tiszteletet, mint a társadalmat alkotó osztályok közötti nélkülözhetlen összhangot, bizalmat.

Novo rerum nascitur ordo! a kiváltságos társadalom a merev visszautasítás kínai falával vél az eszmék új áradata ellen védekezni, a helyett, hogy az áradat levezetéséről gondoskodnék.

Az összeszoruló falak csak dagasztják az áradatot, melynek piszkos hullámai egyszerre csapnak át, a mikor vész és pusztulás jelzi útjokat; míg gondosan levezetve lerakott iszapjuk csak termékenyítőleg hatna a mai társadalomra, mely amúgy is erős regenerációra szorul.

A jövő a szocziális eszméké, ezt elismerjük ma mindnyájan, de azok megvalósításától mégis idegenkedünk. Míg a proletárok millióinak tudatlanságával a szocziális eszmék hangoztatása s elferdítésével lelketlen kufárok úton-útfélen vissza-

élnék, csodálatos módon magát a ma uralkodó társadalmat elvont dolgok tartják állandó izgatottságban, mintha céltudatosan vonatnék el figyelme a felette tornyosuló véstől.

Mert hogy vész az, a mi nálunk például a parasztszocializmus képében jelentkezik az Alföldön s minden hatósági ellenőrzés daczára terjed s áthatja a mezei munkásrétegeket, annak a legújabbban, mind sűrűbben mutatkozó tünetek kétségtelen tanúbizonyosságát adják.

Arad-, Tolna-, Temes-, Torontál-, Bács-Bodrogh-, sőt Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun-megyékben is nagy arányokat öltött a szociális izgatás s az elégületlenség, bár nem oly rapid módon, mint az Alföldön, tért hódít itt is. A hatósági beavatkozás mindenestre korlátozni fogja a műveletlen tömegre méregként ható szociális eszmék terjedését s talán a talaj sem oly kedvező [elburjánzásuknak, mint az Alföldön, de az bizonyos, hogy a parasztszociálizmussal, mint országos kalamitással kell számot vetnünk, mert közállapotaink annyira betegek, hogy az elvetett üszők nem tudhatjuk hol és mikor lobban lángra.

Néhány rövid év alatt a szociális bajok kellő közepébe jutottunk, s ma nálunk a parasztszocializmus ép oly égető, sőt fenyegetőbb, tehát sürgősebb kérdés, mint Németországban vagy Ausztriában az ipari szocializmus. Az ipari szocializmus intelligens elemekkel számol, a parasztszocializmusnak alapja a tudatlanság.

A parasztszocializmusnak sarkalója a nyomor, fegyvere az erőszak, s azért veszedelmesebb az ipari szocializmusnál, mely szervezeténél és intelligenciájánál fogva tudja, hogy békés utón is célzott lehet.

S a midőn a veszély ily imminens, ha nem is helyezkedem az abszolút bölcsesség kútgémiére, honnan csak megdönthetien igazságokat vélek hangoztathatni, nem riadok vissza azok kicsinyelő szavától sem, midőn az előadottakban a szociális bajok orvoslására is reámutattam, akik a szociális bajok megoldását nem a jelen feladatának tartják.

Messze áll e szerény munkálat attól, hogy mint a szociális bajok generális irjának vényje szerepeljen s eléggé meg-

jutalmazva látnám fáradságomat, ha sikerült első sorban irányadó köreinket meggyőzőnöm arról, hogy az alföldi parasztszocializmussal szemben a jelen társadalomnak összes erőit tömörítenie kell, nemhogy a munkátlan proletárok millióinak törekvéseit elnyomja, hanem assimilálja, megformálja, illetve magához ragadja a vezetést, a míg maga elég erős arra, s a míg az ellenfél ereje nem növekedett meg annyira, hogy ledöntve a korlátokat, általános társadalmi bajok állandó kutforrásává váljék.

A humanizmus magasztos elveitől áthatva, valamennyiünknek részt kell vennünk a társadalom átalakításának nagy munkájában.

1. tábla.

Békés-, Csanád- és Csongrádmegyék lakossága és népesedése.

A község neve	A lakosság					
	száma			százalékos növekedése		
	1869	1880	1890	1869 1880	1880 1890	1869 1890
Békés megye:						
	208.405	230.443	258.386	10·5	12·1	23·98
Békési járás	37.127	39.132	42.952	4·5	9·7	15·3
Békéscsabai járás	33.538	36.116	38.301	7·6	6·04	14·2
Gyomai járás	18.631	19.532	21.765	4·83	11·6	16·82
Gyulai járás	6.783	9.386	11.671	38·37	24·3	72·06
Orosházi járás	33.622	42.327	50.626	25·8	43·2	50·5
Szarvasi járás	34.628	38.012	41.600	9·7	9·17	20·1
Szeghalmi járás	25.581	27.873	31.480	9·9	12·9	23·05
Gyula r. l. város	18.495	18.065	19.991	2·23	10·65	8·09
Békési járás:						
Békés	22.547	22.938	25.087	1·7	9·3	11·2
Kőrös-Tarcsa	4.665	4.826	5.396	3·4	11·8	15·6
Mező-Berény	10.915	11.368	12.469	4·1	9·5	14·2
Békéscsabai járás:						
Békés-Csaba	30.022	32.616	34.243	8·6	4·9	14·05
Ujkigyós	3.516	3.500	4.058	—	6·6	6·4
Gyomai járás:						
Endrőd	8.714	9.372	10.898	12·2	6·1	20·5
Gyoma	9.917	10.160	10.868	2·4	0·6	8·5
Gyulai járás:						
Doboz	3.429	3.616	4.911	5·4	35·8	43·2
Gyulavári	2.911	2.446	2.994	—	22·4	—
Kétegyháza	3.354	3.324	3.766	1·2	13·8	12·2
Orosházi járás:						
Bánfalva	2.248	2.835	3.282	26·1	15·7	45·9
Csorvás	2.265	3.148	4.249	38·89	34·8	87·59
Nagyszénás	1.662	2.334	2.817	40·4	37·8	69·4
Orosháza	14.554	18.038	19.956	24·93	10·63	37·1
Pusztá-Földvár	1.189	1.692	2.510	42·3	48·3	111·1
P.-Szt.-Tornya	1.155	2.406	3.216	54·7	33·6	106·5

A község neve	A l a k o s s á g					
	s z á m a			százalékos növekedése		
	1869	1880	1890	1869 1880	1880 1890	1869 1890
Sámson	1.581	2.345	3.277	47·7	36·2	107·3
Szab. Szt.-Tornya	818	1.113	1.683	13·6	51·2	105·7
Tót-Komlós	7.750	8.416	9.636	8·4	14·4	24·3
Szarvasi járás:						
Békés-Szt.-András	6.083	6.195	6.735	1·8	8·6	10·7
Kondoros	—	2.120	2.597	—	22·5	—
Ócsöd	6.099	7.103	7.875	16·4	10·7	29·1
Szarvas	22.446	22.504	24.393	0·25	8·3	8·67
Szeghalmi járás:						
Füzes-Gyarmat	5.735	6.473	7.829	12·8	20·9	36·5
Kőrös-Ladány	6.244	7.537	7.122	20·6	5·2	14·0
Szeghalom	7.255	7.537	8.952	3·8	18·7	23·3
Vésztő	6.357	6.336	7.577	—	19·5	19·2

A község neve	Tertülete kat. holdak- ban	A l a k o s s á g					
		s z á m a			százalékos növekedése		
		1869	1880	1890	1869 1880	1880 1890	1869 1890

Csanád megye:

Battonyai járás ...	290.652	90.680	104.852	130.575	15·6	24·55	43
Kovácsházi járás...	82.451	17.373	21.393	29.724	23·1	38·8	71·06
Központi járás ...	58.071	12.413	16.122	23.127	21·74	43·4	86·31
Nagylaki járás ...	54.370	15.186	17.255	20.885	13·62	21·03	37·5
Makó r. t. város...	49.048	18.259	20.019	24.176	9·64	20·76	32·4
	46.712	27.449	30.063	32.663	9·5	8·6	18·2
Battonyai járás:							
Battonya	24.085	8.642	9.195	12.018	6·16	30·7	39·06
Kevermes	9.200	3.068	3.331	3.734	8·6	12	21·7
Kis-Iratos	3.833	1.988	1.870	2.174	—	16·2	9·4
Marezbányi							
Dombegyháza ...	12.834	835	854	3.225	2·2	279·9	283·8
Mattenclóti Domb- egyháza	33	229	285	376	24·4	31·6	64·2
Mezőhegyes ...	28.034	—	3.380	5.379	—	59·1	—
Ref.-Dombegyháza	55	294	372	450	26·4	20·9	87·1
Tornya	4.377	2.317	2.156	2.368	—	—	—

A község neve	Területe kat. holdak- ban	A l a k o s s á g					
		s z á m a			százalékos növekedése		
		1869	1880	1890	1866 1880	1880 1890	1869 1890
Kovácsnézi járás:							
Apácaza	8.925	2.344	3.171	3.630	35·3	14·1	54·00
Dombiratos	2.566	1.107	1.150	1.131	3·8	—	2·1
Kunágota	13.237	1.402	3.780	4.999	169·6	34·8	257·5
Magy.-Bánhegyes	2.529	1.209	1.673	2.209	38·3	32·0	82·7
Mezőkovácsnéza	10.037	3.392	3.662	4.248	7·9	20·3	25·2
Ref.-Kovácsnéza	1.068	691	744	1.111	7·6	47·9	62·2
Tót-Bánhegyes	18.988	1.617	2.255	4.823	39·4	113·4	196·4
Tót-Kovácsnéza	721	651	687	976	5·5	40·6	49·9
Központi járás:							
Alberti	2.671	836	886	1.028	5·9	16·02	22·9
Ambrózfalva	1.937	861	866	1.006	—	16·1	16·8
Apátfalva	10.303	4.000	4.274	5.158	6·8	20·6	28·9
Földeák	12.465	2.952	3.727	4.410	26·2	18·3	49·3
Kis-Királyhegyes	1.492	617	782	945	26·7	20·7	53·1
Lele	12.156	482	1.013	1.639	110·1	61·8	204·04
Magyar-Csanád	8.929	2.512	2.777	3.088	10·5	11·2	22·8
Nagy-Majlát	2.134	669	779	966	10·6	24	44·3
Pitvaros	2.283	2.257	2.351	2.645	4·9	12·4	17·1
Nagylaki járás:							
Csanád-Palota	11.121	4.013	4.771	5.610	18·88	17·3	39·8
Kövegy	1.693	605	609	798	—	30·13	33·3
Nagylak	24.618	9.661	10.646	12.800	10·1	20·2	32·4
Sajtény	11.616	3.980	3.993	4.968	—	24·8	24·9
Csongrád megye:							
Csongrádi járás	615.915	211.816	230.262	261.340	8·7	13·4	23·3
Tiszáninneni járás	69.477	24.058	24.608	31.239	2·28	26·95	29·8
Tiszántuli járás	120.736	20.648	27.803	32.348	34·67	16·34	56·66
Szentes r. t. város	82.874	20.120	23.040	25.918	14·51	12·49	28·82
Hódmezővásárhely	68.693	27.658	28.712	30.791	3·8	7·24	10·93
Szeged	132.260	49.153	52.424	55.475	6·65	5·82	12·86
Szeged	141.875	70.179	73.675	85.469	4·9	16·1	21·78

A község neve	Területe kat. holdak- ban	A l a k o s s á g					
		s z á m a			százalekos növekedése		
		1869	1880	1890	1869 1880	1880 1890	1869 1890
Tiszáninneni járás:							
Algyő	1.532	2.914	3.394	2.566	16·4	21·4	11·9
Dorozsma	32.338	9.688	10.652	12.325	9·9	15·7	15·6
Horgos	18.693	4.277	4.558	5.503	6·5	20·2	28·6
Sándorfalva	3.934	—	3.344	3.780	—	11·2	—
Sövényháza	56.897	1.297	3.568	5.290	175·08	76·2	307·7
Túpe	7.332	2.472	2.237	2.884	9·05	28·8	16·66
Tiszántúli járás:							
Derekegyház	20.357	1.490	1.491	1.910	—	28·1	28·1
Fábián Sebestyén	9.204	784	881	991	12·3	12·3	27·7
Mágocs	21.596	2.421	3.415	3.761	41·05	10·1	55·3
Mindszent	14.820	9.814	10.859	12.033	10·6	10·8	22·6
Szegvár	14.761	5.611	5.952	6.810	6·07	14·4	21·1
Tés	2.127	—	442	413	—	6·5	—
Csongrádi járás:							
Csány	9.297	2.047	1.965	2.978	4·005	51·5	45·4
Csongrád	40.573	17.356	17.840	20.802	2·7	16·6	19·8
Kistelek	19.607	4.655	4.803	7.459	3·18	55·31	69·03

II. tábla.

Békésvármegye községeinek va-

Sorszám	A község neve	A község határában fekvő összes terület										
		mívelési ága							adó alá nem eső terület	összesen	kalaszári liszta jövedelem	
		szántó	rét	legelő	erdő	szőlős kert	fa-iskola	nádas				
katasztrális holdakban											frt	kr
1	Gyula város	21443	1101	6577	490	715	5	375	2008	32714	174670	97
2	Doboz község	10856 ^{2/4}	276 ^{3/4}	1132 ^{3/4}	2672 ^{1/4}	84 ^{1/4}	81 ^{1/4}	1 ^{1/4}	1057 ^{2/4}	16152 ^{3/4}	73507	97
3	Gyula-Vári	4652 ^{2/4}	1526 ^{2/4}	1677 ^{1/4}	2678 ^{1/4}	145 ^{2/4}	— ^{3/4}	49 ^{2/4}	766 ^{1/4}	11496 ^{2/4}	36625	95
4	Kétegyháza...	5469	558	1319	54	26	3	18	355	7802	41455	85
5	B.-Csaba	49766 ^{1/4}	676 ^{1/4}	3220 ^{3/4}	85 ^{3/4}	491 ^{2/4}	1	2 ^{3/4}	3129 ^{2/4}	57373 ^{3/4}	584691	15
6	Uj-Kigyós	9737	1110	3107	226	80	1	271	644	15176	105061	47
7	Békés	43937	3678	7159	1698	855	3	159	3471	61000	406051	91
8	Mező-Berény	18645 ^{2/4}	699 ^{3/4}	2579 ^{2/4}	82 ^{3/4}	705 ^{2/4}	4 ^{3/4}	—	1661 ^{3/4}	23879 ^{3/4}	181967	97
9	Kőrös-Tarcsa	9660	2923	1729	14	226	3	—	936 ^{2/4}	15592 ^{3/4}	74745	74
10	Szarvas...	34377 ^{2/4}	2791	7016	249 ^{1/4}	927 ^{3/4}	13 ^{3/4}	120	2631 ^{1/4}	44126 ^{2/4}	333038	47
11	Szent-András	16117 ^{1/4}	2992 ^{2/4}	3232 ^{3/4}	148 ^{1/4}	147 ^{1/4}	1 ^{3/4}	—	1073 ^{1/4}	23733 ^{3/4}	142593	19
12	Ocsód	14901	2804 ^{2/4}	2721 ^{2/4}	1	103	3	—	1026 ^{2/4}	21560 ^{2/4}	131029	42
13	Kondoros	14812	21	297 ^{1/4}	135 ^{1/4}	7 ^{2/4}	— ^{1/4}	—	454 ^{1/4}	15738	149902	64
14	Szeghalom	20773 ^{2/4}	7114 ^{3/4}	7840	262 ^{2/4}	384 ^{3/4}	2	921	2682 ^{3/4}	39921 ^{1/4}	124091	18
15	Püzes-Gyarmat	20544 ^{2/4}	3753	9016 ^{2/4}	168	245	2	948 ^{2/4}	1471	36178 ^{2/4}	121838	83
16	Kőrös-Ladány	13480	3141 ^{3/4}	3729 ^{1/4}	966 ^{2/4}	252 ^{3/4}	139 ^{2/4}	180 ^{3/4}	1332 ^{2/4}	23324 ^{1/4}	70950	12
17	Vésztő	11688	746 ^{3/4}	5769 ^{1/4}	229 ^{2/4}	248 ^{1/4}	2 ^{2/4}	1095 ^{1/4}	1321 ^{1/4}	21101 ^{1/4}	68695	84
18	Oroshaza	16651 ^{2/4}	196 ^{1/4}	1404	44 ^{1/4}	655 ^{2/4}	7 ^{1/4}	18 ^{3/4}	1382	20856 ^{2/4}	173832	92
19	Bánfalva	177 ^{2/4}	— ^{3/4}	— ^{2/4}	68	— ^{3/4}	—	—	83 ^{2/4}	337	2725	42
20	Csorvas	14545 ^{2/4}	1 ^{2/4}	324 ^{1/4}	129 ^{2/4}	41 ^{3/4}	—	—	565 ^{2/4}	15608 ^{1/4}	122939	64
21	P.-Földvár	7011	68	41	22	17	1	8	275	7443	73156	84
22	Sámson...	12727 ^{2/4}	220 ^{2/4}	2342	145 ^{1/4}	— ^{2/4}	—	85 ^{3/4}	472 ^{2/4}	15994	106454	95
23	Nagy-Szénás	9230	1322	5028	435	65	—	—	408	16488	91923	68
24	P.-Sz.-Tornyó	14371	45 ^{1/4}	484 ^{2/4}	47 ^{2/4}	60 ^{3/4}	—	20 ^{1/4}	485 ^{3/4}	15515	133902	36
25	Sz.-Sz.-Tornyó	837 ^{3/4}	1 ^{1/4}	9 ^{2/4}	—	148	—	1 ^{2/4}	47 ^{3/4}	1058	8854	75
26	Tót-Komlós	7965 ^{3/4}	107	716	84 ^{2/4}	89 ^{1/4}	—	121	664 ^{3/4}	9748 ^{3/4}	84718	26
27	Gyoma	17277 ^{2/4}	6588 ^{2/4}	17626 ^{2/4}	11	289 ^{2/4}	1 ^{2/4}	101 ^{3/4}	2128 ^{2/4}	43957 ^{3/4}	169241	48
28	Entrőd	15608	2130	6533	14	364	1	—	1742	26392	150580	48
		434193 ^{3/4}	46238 ^{3/4}	102655 ^{3/4}	11096 ^{2/4}	7392 ^{1/4}	4279	4499	34283 ^{2/4}	640659 ^{2/4}	3939247	35

gyon- és jövedelemstatisztikája.

A község 1892. évi adója egész határa és lakossága után										ármentesítési adatok		Jegyzet			
egyeses állami adó		vármegyei				községi				összesen			ártérbe cső terület	az 1892. évi összes költség kivétel	
		pótadó		útdadó		pótadó		köz-munka-szó							
frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr	frt	kr		kat, hold	frt	kr
98629	04	4633	35	10756	92	68858	34	6798	40	189676	15	30693	19465	55	A 15. rovatban katonai pótadó is beemfoglaltatik. A 17. rovatban körgát kivétel is beemfoglaltatik. 109 ³ / ₄ hold házi kert
30887	20	1039	59	3037	42	1325	52	826	90	37115	63	11517 ² / ₄	18462	15	
15902	19	517	39	1461	60	3887	74	478	75	22247	67	11492 ¹ / ₄	11054	37	
10571	25	722	50	1710	89	5590	73	147	50	18742	97	—	—	—	
21832	46	9073	93	20940	78	77866	54	9681	65	335888	36	6380 ² / ₄	4735	89	
41973	42	1323	70	3740	29	8062	38	616	—	55715	79	—	—	—	
146239	51	7346	78	15008	11	60280	66	5387	85	234262	91	35957	30374	57	
71000	29	690	28	7715	28	22600	17	2592	10	104598	12	20667	106598	12	
33368	16	1186	83	2886	89	4135	60	1135	05	42712	53	12018	11727	89	
134324	05	5661	51	15126	17	5221	52	5251	34	212324	58	32419 ² / ₄	35643	06	
55923	11	1823	56	4476	16	7800	—	760	30	70650	13	21817	18945	14	
57571	65	1872	63	4498	85	8924	50	1929	94	74797	57	16297 ¹ / ₄	6895	06	
38225	14	1681	34	737	34	6652	51	583	50	37870	83	—	—	—	
31643	25	1967	63	4356	22	17891	12	3193	20	59061	42	15717 ¹ / ₄	—	—	
41221	05	2454	95	3454	16	14307	58	2976	45	64414	18	27926	30180	54	
55923	80	1222	08	3304	73	9938	35	1619	50	52008	46	17442	46267	74	
28514	92	2189	83	3989	07	13424	85	852	45	47951	13	19777 ¹ / ₄	21239	—	
44327	41	4313	84	11498	50	—	—	4359	—	64498	75	37 ¹ / ₄	22800	31	
4665	97	274	92	1699	27	2323	60	—	—	8963	16	—	83	97	
46223	32	1465	71	2732	93	6570	76	888	—	57880	72	—	—	—	
18654	99	601	56	1414	29	4207	—	—	—	24877	84	—	—	—	
35540	91	1219	81	1969	22	3348	15	480	—	42558	15	552 ² / ₄	1012	21	
31787	94	1024	74	2358	36	3117	56	247	70	38516	30	10819	6091	35	
37960	08	1439	54	2458	51	4626	—	928	41	47412	54	—	—	—	
4785	53	1617	2	734	69	1735	25	77	75	7494	94	—	—	—	
21802	65	1768	43	4884	66	—	—	1352	25	29607	99	—	—	—	
79791	72	2801	44	6954	72	21831	84	2281	39	113661	11	32983	12429	27	
53906	51	2137	05	4364	22	10762	78	1016	40	72686	97	4642	5943	99	
14683	16	1606	63	14877	35	44234	08	56461	88	2178501	48	330155 ³ / ₄	319947	18	

A közmunkához termiszetben beemfoglaltatik.

III. tábla.

Békésvármegye birtokmegoszlása 1894-ben.

K ö z s z é g	Szabad forgalmú birtok- (kat. holdakban)									Kötött forgal- mú bir- tok ka- taszka- holdak ban
	0-30	30-50	50-100	100-500	500-1000	1000-10000	10000-100000	100000-1000000	összes szabad forgalmú birtok	
	T e r ü l e t									
Dékés	6.947	16.253	6.923	1.024	665	5.632	—	19.601	57.645	3.355
Körös-Tarcsa	1.869	3.992	1.220	1.955	2.353	2.844	—	—	14.260	1.232
Mezőherény	5.317	9.520	2.255	490	781	1.005	3.065	—	22.436	1.443
Békés-Csaba	6.137	17.561	13.989	6.783	1.326	9.427	—	—	55.223	2.150
Új-Kigyós	1.186	420	—	—	—	—	—	—	1.606	13.570
Endrőd	4.830	5.000	2.841	1.602	—	—	—	11.313	25.586	806
Gyoma	11.007	4.748	1.225	1.008	2.409	6.337	—	10.057	36.791	7.166
Doboz	2.343	1.008	52	293	—	5.555	6.178	—	15.429	723
Gyulavári	971	845	224	—	—	—	—	—	2.040	9.456
Kétgyháza	958	888	957	129	—	2.220	—	—	5.152	2.650
Bánfalva	120	77	—	140	—	—	—	—	337	—
Csorvás	724	1.546	807	3.899	2.299	6.035	—	—	15.310	298
Nagyszénás	138	136	—	—	783	8.753	6.669	—	16.479	9
Oroszáza	6.548	6.873	1.457	1.216	—	2.622	—	—	18.716	1.040
Pusztá-Földvár	2.003	2.776	1.414	815	—	—	—	—	6.708	735
P.-Szt.-Tornya	1.287	1.672	951	1.086	2.118	8.161	—	—	15.275	240
Sámsón	207	262	68	—	—	4.982	5.016	—	10.535	5.459
Szab.-Szt.-Tornya	554	502	—	—	—	—	—	—	1.056	2
Tót-Komlós	2.500	3.403	1.104	460	—	—	—	—	7.467	2.281
B.-Szt.-András és Csüd	1.957	5.854	1.864	2.552	1.395	3.017	5.264	—	21.903	1.830
Kondoros	153	150	—	1.023	4.175	10.214	—	—	15.715	13
Ócsöd	3.221	5.901	1.530	2.468	—	7.271	—	—	20.391	1.169
Szarvas	8.588	17.123	5.711	2.111	927	7.077	—	—	41.537	3.589
Füzes-Gyarmat	2.465	6.190	3.151	2.216	1.685	11.791	7.750	—	35.248	930
Körös-Ladány	3.021	7.232	2.551	1.294	—	7.207	—	—	21.905	1.419
Szeghalom	7.303	2.441	7.067	7.291	1.490	5.863	5.942	—	37.397	2.524
Vésző	1.232	1.689	908	—	518	3.740	12.267	—	20.354	747
Gyula	3.401	11.801	4.312	3.210	—	5.906	—	—	28.630	4.084
Összesen	87.614	135.863	62.581	43.665	22.627	125.659	52.151	40.971	271.131	69.520
									640.651	

IV. tábla.

Békésvármegye birtokmegoszlása 1894-ben

	Szabadforgalmu birtok kat. hold. százalékokban										Kötött forg. birtok kat. hold.	Összesítés			A község határa
	t e r e t					összes szabadt. birtok.						1000	1000	1000	
	0-10	10-50	50-100	100-500	500-10000	10000-felül	0-1000	1000-5000	5000-10000	10000-n felül					
Békés	11.38	26.64	11.34	2.66	1.10	9.23	—	—	32.14	94.49	5.51	49.36	3.76	46.88	61000
Körös-Tarcsa	12.34	25.78	7.88	12.62	15.14	18.37	—	—	—	92.03	7.97	45.90	27.78	26.34	15492
Mezőberény	21.84	39.87	9.44	2.05	3.28	4.20	12.72	—	—	98.40	6.60	71.15	5.33	23.52	23879
Békés-Csaba	10.69	30.79	24.38	11.85	2.33	16.43	—	—	—	96.47	3.53	65.86	14.18	19.96	57378
Uj-Kigyós	7.80	2.10	—	—	—	—	—	—	—	9.90	91.10	9.90	—	91.10	15176
Hendrőd	18.30	18.99	10.30	6.07	—	—	—	42.48	—	96.05	3.95	47.50	6.07	46.43	26392
Gyöma	25.02	10.80	2.80	2.29	5.40	14.40	—	22.85	—	83.36	16.64	38.62	7.60	53.89	43957
Doboz	14.51	6.24	0.33	1.82	—	34.38	38.25	—	—	95.53	4.47	21.04	1.82	77.10	16152
Gyulavári	8.45	7.35	1.94	—	—	—	—	—	—	17.74	82.26	17.74	—	82.26	11496
Kétegyháza	12.29	11.31	12.29	1.68	—	28.48	—	—	—	60.03	33.97	35.89	1.60	62.56	7802
Bánfalva	35.57	22.82	—	41.61	—	—	—	—	—	100.00	—	53.39	41.61	—	327
Csorvás	4.73	9.90	5.26	24.85	14.76	38.60	—	—	—	98.10	1.90	19.89	30.61	40.50	15608
Nagy-Szenás	0.83	0.82	—	—	4.74	33.08	40.44	—	—	99.91	0.09	1.65	4.74	93.61	16188
Oroszaha	32.21	33.75	7.15	5.97	—	12.87	—	—	—	91.95	8.05	73.11	5.97	20.92	20856
Pusztai-Földvár	27.1	32.2	18.9	12.3	—	—	—	—	—	91.5	8.5	70.20	12.30	8.50	7443
Pusztai-Szent-Tornya	8.98	10.77	6.12	6.99	13.99	13.65	52.65	—	—	98.46	1.54	25.17	20.64	54.10	15515
Sámsón	1.28	1.65	0.45	—	—	—	31.14	31.35	—	65.87	34.13	3.38	—	96.62	15994
Szab.-Szt.-Tornya	52.36	47.46	—	—	—	—	—	—	—	99.82	0.18	99.82	—	0.18	1058
Tót-Komlós	23.66	34.90	11.34	4.71	—	—	—	—	—	76.61	23.39	71.90	4.71	23.39	9748
B.-Szent-András és Csüd	8.24	24.60	7.86	10.75	5.87	12.72	22.20	—	—	92.33	7.67	40.79	10.62	42.59	—
Kondoros	0.97	0.95	—	6.52	26.54	64.94	—	—	—	99.92	0.08	1.92	33.06	66.02	15728
Ósod	14.95	27.37	7.09	11.45	—	33.72	—	—	—	94.58	5.42	49.41	11.45	39.14	21560
Szarvas	19.05	37.96	12.65	4.65	2.05	15.69	—	—	—	92.03	7.95	69.66	6.70	23.64	45126
Füzes-Gyarmat	6.82	17.10	8.71	6.11	4.66	32.60	21.43	—	—	97.43	2.57	32.63	10.77	56.60	36178
Körös-Ladány	15.53	31.01	10.63	5.55	—	30.90	—	—	—	93.92	6.09	57.47	5.55	36.98	23824
Szeghalom	18.25	6.01	17.70	18.26	3.74	14.71	14.88	—	—	93.67	6.33	42.08	22.00	35.92	38921
Vésztő	5.84	8.01	4.31	—	2.45	17.72	58.13	—	—	96.45	3.54	18.16	2.45	79.39	21101
Gyula	10.30	36.30	13.10	9.77	—	18.00	—	—	—	87.52	12.48	59.70	9.77	30.53	32714
	13.67	21.21	9.77	6.82	3.53	19.61	8.13	6.40	—	89.14	10.86	44.65	10.34	45.01	640651

V. tábla.

**Munkáskeresői viszonyok Békésvármegyében
1894 és 1860-ban.**

J á r á s	Egy munkás általános keresete		Egy munkás családjának évi szükséglete		Egy munkás munkái		Az aratás időtartama		Átlagos napi bér						Átlagos munkaidő						
	é v i	ar atási	é v i		Egy munkás munkái		Az aratás időtartama		novemb. ellátás nélküli		május ellátás nélküli		július ellátás nélküli		szept. ellátás nélküli		nov.—április	máj.—június	július—augst.	szept.—okt.	
			frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.					
Békési	1894	180	—	50	—	240	—	180	—	24	40	40	50	100	120	40	50	8	12	14	10
	1860	200	—	75	—	200	—	140	—	20	35	30	40	90	110	50	60	8	12	14	10
Békéscsabai	1894	200	—	70	—	200	—	96	—	30	50	70	85	120	145	90	110	10	14	16	12
	1860	180	—	60	—	120	—	65	—	65	30	40	55	100	120	60	75	10	14	16	12
Gyomai	1894	130	—	40	—	220	—	80	—	36	40	60	70	80	100	80	80	8	11	12	10
	1860	230	—	80	—	160	—	60	—	42	60	60	70	80	100	60	80	8	11	12	10
Gyulai	1894	190	—	33	—	220	—	108	—	16	40	50	60	80	100	50	60	8	12	14	10
	1860	200	—	45	—	220	—	120	—	21	40	50	60	80	100	50	60	8	12	14	10
Oroszázai	1894	180	—	65	—	280	—	100	—	25	40	60	80	150	140	70	60	9	12	14	10
	1860	160	—	55	—	150	—	60	—	50	30	40	60	120	120	60	50	11	14	18	12
Szarvasi	1894	160	—	36	—	200	—	130	—	14	40	50	65	140	160	70	80	9	12	14	11
	1860	156	—	54	—	200	—	130	—	20	30	40	60	70	100	110	60	70	9	12	14
Szeghalmi	1894	173	—	35	—	230	—	110	—	30	40	50	80	90	110	40	50	8	12	14	10
	1860	230	—	84	—	280	—	130	—	60	40	50	70	80	100	120	40	50	8	12	14

VII. tábla.

Békésvármegye adózási viszonyai.

K ö z s é g	Esik kataszteri holdra évi teher egy kisgazdaságot véve alapul														J e g y z e l				
	házas földre		mégyci		közsegi		mégyci		katond.		Ker.		közsegi			egy-		ész-	
	állami	magyar	állami	magyar	állami	magyar	állami	magyar	állami	magyar	állami	magyar	állami	magyar		állami	magyar	állami	magyar
Békés	24 95	7 70	30	14 96	3	57	5	1 20	1 80	3 55	2 30	22 50	88 63	10 holdas gazdaság					
Körös-Tarcsa	20 20	6 50	48	9 77	3	50	5	60	1 50	3 53	1 96	13 75	66 79	9-236 hold birtok					
Mező-Berény	2	1	17	1 71	30	6	70	6	15	23	10	97	8 33	1ul. vétetett alapul					
Békés-Csaba	2 94	80	6	1 16	30	5	37	11 5	11 5	31	20 5	84	7 42 5						
Új-Kigyós	2 55	76	8	1 98	30	27	30	20	50	56	56	7 50							
Endrőd	15 21	5	18	6 65	3	38	5	60	1 50	2 58	1 30	1 57	43 17	10 h. gazd. egy csat.					
Gyoma	23 82	7 40	55	9 46	3	27	4	80	1 50	2 30	4 80	7	65 70	háddal véve alapul					
Doboz	1 75	56	2	24	30	14	28	51 3	13	53	38	1 34	5 208						
Gyulavári	1 95	62	52	30	30	4	36	6	20	4 84	2 60	50	5 94						
Ketegyháza	18 03	5 90	42	8 20	3	1 68	3	62	4	3 95	3	52 27							
Bánfalva	25 27	7 87	50	14 15	3	42 8	4	24	1	1	3	60 40 8							
Csorvás	32 47	9 32	72	7 09	3	62	3	60	2	1	3	62 82							
Nagy-Szénás	2 57	65	5	37	30	5	3	06	16	40	4 30	4 61							
Oroszháza	20 55	6 50	41	2 44	3	42	3	1	1 60	2 50	2 30	45 72							
Pusztá-Földvár	34 35	10 52	30	9 19	3	75	4	60	75	2 29	2 30	69 15							
Pusztá-Szt.-Tornyó	3 07	62 5	6 2	44 7	30	10 5	30	105	69 3	16	20	1 01	5 83 3	10 hold birtok véve alapul					
Sámsón	1 93	60 5	5	32	30	05	30	5	30	4 24	1	49 53							
Szab.-Szt.-Tornyó	18	5 60	46	11 27	3	46	5	3	50	4 24	1	10 23							
Tót-Komlós	2 11	90	66	1 26	30	06	3	66	25	38	38	4 63							
R.-Szt.-Andráts	1 60	53	64	71	30	04	50	67	18	31	37	1 44	6 09	az adat alapja egy					
Kondoros	2 29	71	65	55	30	04 3	5	64	12 4	10	28	65	6 82 4	13 holdas gazdaság					
Ócsod	2 98	90	66 1	79	30	06	33	68 1	16 5	37	14 5	1 09	4 38						
Szarvas	1 05	32	61	46	30	02	42	65	17	68	41	1 09	4 38						
Füzes-Gyarmat	13 34	4 40	32	5 98	3	34	3	1 20	3	2 27	2 40	4 43	43 68	10 holdas birtok					
Körös-Ladány	13 13	4 10	28	7 23	3	40	4	60	1 50	4 20	1 60	8 87	49 21	al. véve 10 h. föld, 2					
Szeghalom	1 55	47	66	46	30	38	80	16	10	10	10	1 25	5 13	szob. lak., 2 családt.					
Vésztő	13 75	4 40	34	4 40	3	31	3	60	1 50	3 50	2 10	10 07	46 97						
Gyula	20 34	6 30	40	14 24	3	1	5	1 20	2	3 40	2	8 70	67 58	10 holdas birtok					

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Előszó.....	3
Bevezetés	5
I. Munkahiány	10
II. A vagyon- és birtokszerzés nehézsége	25
III. Közterhek aránytalansága	34
IV. Közigazgatás lanyhasága és hiányai	38
V. Uzsora, robot és perzentuáció	45
VI. Gondoskodás hiánya	48
VII. Munkáskörök.....	59
VIII. A szocialista sajtó.....	61
IX. Befejezés.	68

Táblás kimutatások;

I. Békés-, Gsanád- és Csongrádmegyék lakossága és népesedése.....	74
II. Békésvármegye községeinek vagyon- és jövedelemstatisztikája	78
III. Békésvármegye birtokmegoszlása 1894-ben	80
IV. Békésvármegye birtokmegoszlása 1894-ben %-ban.....	84
V. Munkáskeresői viszonyok Békésvármegyében 1894 és 1860-ban.....	82
VI. Békésvármegye gazdálkodási rendszere 1894-ben.....	83
VII. Békésvármegye adózási viszonyai	84